

Sommarnöjen

Omslagsbilderna är fotograferade av veterinären Bernhard Åström – den unga kvinnan ca 1920, boxaren i början av 1900-talet. Bernhard Åströms fotografier är en av de spännande kulturskatter du hittar på Svenska litteratursällskapet.

Läs mer i tidningen om vad SLS har att bjuda på!

Svenska litteratursällskapet i Finland
Riddaregatan 5
00170 Helsingfors

SLS arkivcentrum i Vasa
Handelsplanaden 23 A
65100 Vasa

Tfn 09-618 777 (+358 9 618 777) gemensam växel
info@sls.fi www.sls.fi
Öppet vardagar 9.00–16.00

KÄLLAN - SLS 125 ÅR

källan

JUBILEUMSNUMMER
2010

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

125

1885-2010

TEMA:

**VAD
GÖR
SLS?**

Hitta dina
arkivpärlor

”Ja va liksom
HELT HERMONA”

Varför så mycket
TOPELIUS?

Vardagens
dramatik
i Vasa

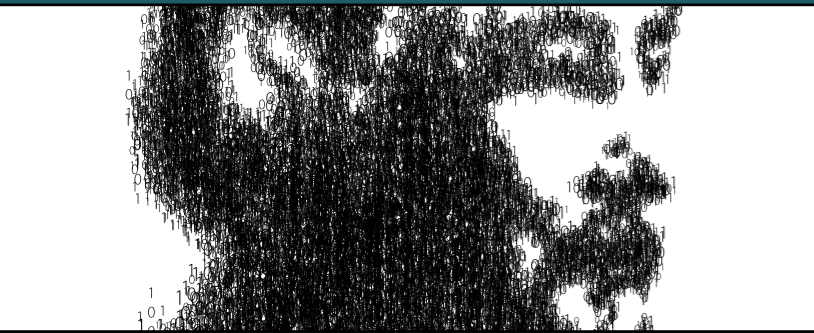
*Gatlopp i Ingermanland — Hur såg Finland ut 1885? — Att skanna 40 000 bilder
Där böcker får ta tid — Varför röstar vi som vi gör? — Rockens väg över vattnet*

Så såg Finland ut 1885

En resa till en svunnen tid

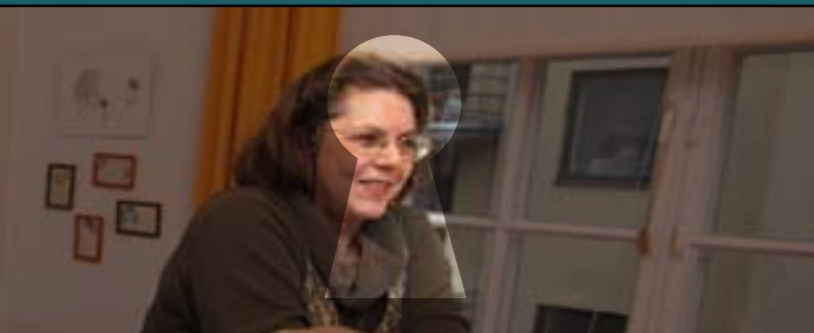
2

Topelius i ny skepnad

En misstänksam reporter ställer frågor

22

Men vad gör de riktigt där...?

Två sanningssökare knackar dörr

32

Att fånga dramatiken i vardagen

Ett fotokollage från 1960-talet

62

INNEHÅLL

- 1 125 år – ung!
- 14 Jakten på en arkivpärla. Din reseguide till SLS
- 16 Här finns en skatt för alla
- 20 ”Ja va så där liksom helt hermona”
- 29 **KOLUMN** *Vigdis Ystad: Hilsen fra en fakkelbærer*
- 30 Ska vi följa sverigesvenskan?
- 40 Arkiva flyttar historien till framtiden
- 43 Använd det språk ni hör
- 46 Historiker, handskriftstydare och detektiv
- 49 **KOLUMN** *Henrik Meinander: Festlig vardag*
- 50 Där böcker får ta tid
- 53 Jubileumsböcker om arkivet
- 54 Finland i stormaktstidens Sverige
- 56 En usel kock, en opålitlig tolk – och Mannerheim
- 58 Styrkan finns i sammanhållningen
- 60 Plock ur bokutgivningen under jubileumsåret
- 72 SLS bortom hufvudstaden
- 76 Folkmusiken i fokus
- 78 Väntan på brevet
- 82 Maskineriet bakom showerna
- 85 **KOLUMN** *Marjetta Sundman: Svenskämnet i kris?*
- 86 Rockens väg över vattnet
- 88 Att komma utifrån ger perspektiv
- 91 **KOLUMN** *Kimmo Grönlund: Mellanmänniskt förtroende. En förutsättning för demokrati*
- 92 Nya forskningsprojekt
Jubileumsnytt på sls.fi
- 93 Pris och stipendier
- 94 ”SLS:s placeringsstrategi är långsiktig, inte långtråkig!”
- 96 **KOLUMN** *Tuomas M.S. Lehtonen: SKS ja SLS. Sisarkateudesta sisarrakkauteen – SKS och SLS. Från syskonavund till syskonkärlek*
- 98 **ORDFÖRANDEN HAR ORDET**
”Att belysa vägen och lifva modet”
- 100 SLS:s jubileumskalender

MSKALENDER

ÅBO TAMMERFORS VASA ULEÅBORG JYVÄSKYLÄ UPPSALA UMEÅ

Svenska litteratursällskapet på

JUBILEUMSTURNÉ I MARS 2010

KRISTINESTAD

10.3 kl. 18, Kristinestads medborgarinstitut

DET FINLANDSSVENSKA I SPRÅK, SKRIFT OCH TRADITION

CHRISTER KUVAJA: Svenska litteratursällskapet – en kulturorganisation • KATJA HELLMAN: Traditionsinsamling och arkivering av lokalhistoriskt material i Österbotten • KIM BJÖRKLUND: Topelius på nätet. Det nationella utgivningsprojektet Zacharias Topelius Skrifter • JENNICA THYLIN-KLAUS: På väg mot ”finlandssvenska”. Idéer och ideal inom den tidiga språkplaneringen • LISA SÖDERGÅRD: Bland dialekter och stadsmål i Språkarkivets talspråkssamlingar

JAKOBSTAD

11.3 kl. 18, Jakobstads svenska arbetarinstitut

MUSIKEN OCH ORDET I ÖSTERBOTTEN OCH ÖVRIGA SVENSKFINLAND

CHRISTER KUVAJA: Svenska litteratursällskapet – en kulturorganisation • NILAS NYQVIST och KATJA HELLMAN: SLS arkivcentrum i Vasa – Finlands svenska folkmusikinstitut och Österbottens traditionsarkiv • KIM BJÖRKLUND: Topelius på nätet. Det nationella utgivningsprojektet Zacharias Topelius Skrifter • SVEN-ERIK KLINKMANN: Rock, pop och jazz på svenska i Finland – vad är det?

PARGAS

18.3 kl. 18, Västebolands medborgarinstitut

TOPELIUS, SÖDERGRAN, RUNEBERG OCH ARMFELT: ARKIVEN, BÖCKERNA OCH FORSKNINGEN VID SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

CHRISTER KUVAJA: Svenska litteratursällskapet – en kulturorganisation; Ministerstatssekreterare Alexander Armfelt – en presentation av ett forskningsprojekt • PETRA HAKALA: Bland författare, släkter

och herrgårdar – arkivsamlingarna vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet • KIM BJÖRKLUND: Topelius på nätet. Det nationella utgivningsprojektet Zacharias Topelius Skrifter • PAMELA GUSTAVSSON: Med båten Rödan i Åbolands skärgård. SLS samlingar av ortnamn

BORGÅ

25.3 kl. 18, Borgå medborgarinstitut

MAT, MUSIK, DIKT OCH ORD FÖR ALLA

CHRISTER KUVAJA: Svenska litteratursällskapet – en kulturorganisation • MONA RAUTELIN: ”På dragande kall eller åhälvan med vehikel”. Ord och uttryck i förvaltningen 1500–1950 • NINA EDGREN-HENRICHSON: Böcker om Finlands svenska kultur • YRSA LINDQVIST: presenterar sin bok *Mat, måltid, minne. Hundra år av finlandssvensk matkultur* • PIA LINDHOLM: Digitaliseringen av Finlands svenska folkdiktning • NILAS NYQVIST: Den finlandssvenska folkmusiken på 2000-talet: Var är vi och vart är vi på väg

EKENÄS

30.3 kl. 18, Medborgarinstitutet Raseborg

DET SVENSKA I FINLAND I HISTORIEN, KULTUREN OCH FOLKSAGORNA

CHRISTER KUVAJA: Svenska litteratursällskapet – en kulturorganisation; Tvåspråkighet i västra Nyland 1750–1850 • NINA EDGREN-HENRICHSON: Böcker om Finlands svenska kultur • NILS ERIK VILLSTRAND: presenterar sin bok *Riksdelen. Stormakt och riksprängning 1560–1812. Finlands svenska historia 2* • NELLY LAITINEN: Kulturarvet i arkivet. En presentation av historiska och litteraturhistoriska arkivet • ANNE BERGMAN: Folksagor från västra Nyland

Om finlandssvensk populärmusik 11.3.

KÄLLAN, SLS 125 år specialnummer februari 2010 (sjuttonde årgången)

Utgivare: Svenska litteratursällskapet i Finland, Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors
www.sls.fi tfn 09 – 61 87 77 e-post info@sls.fi

Ansvärgivare: Magnus Pettersson Redaktör: Magnus Londen Layout: Antti Pokela
Fotograf (när inte annat anges): Janne Rentola. Arkivbilder ur SLS:s egna samlingar Redaktionssekreterare: Nora Ervalhti
Redaktion: Nina Edgren-Henrichson, Mikael Korhonen, Christer Kuvaja, Heidi Orava, Magnus Pettersson

Tryck: Oy Nord Print Ab, Helsingfors 2010 ISSN 1237-8356

125

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND 125 1885–2010

125 ÅR – UNG!

Denna tidskrift – ett temanummer av Svenska litteratursällskapet tidskrift *Källan* – ges ut med anledning av sällskapets 125-årsjubileum 2010.

Svenska litteratursällskapet i Finland är en nationell kulturinstitution med verksamhet inom de flesta av kulturlivets områden. Att sällskapet i många avseenden är en välbekant institution vill vi gärna tro, men samtidigt vet vi att mycket av vad sällskapet gör och representerar är rätt obekant. Denna tidskrift ger en sammanfattande och heltäckande bild av var sällskapet står i dag, hur dess historia sett ut och vilka framtidssatsningar som står på agendan.

Sällskapet förvaltar och förmedlar det svenska kulturarvet i Finland och är en i nuet förankrad aktiv, stark och traditionsrik kunskapsorganisation. Därtill är sällskapet en förvaltare av ett stort allmännyttigt kapital.

Inför jubileumsåret har sällskapet antagit en strategi att genomföras till 2015. Implementeringen av strategin, den första heltäckande i sällskapets historia – frånsett måhända de tankar som nedtecknades vid sällskapets grundande 1885, se ordförandens artikel på sidan 98 – kommer att engagera hela organisationen, anställda och förtroendevalda, och avsätta spår såväl inom sällskapet som utanför.

Tidskriften vill ge läsaren en bild av en dynamisk institution med blicken riktad mot framtiden. Vi vänder oss till sällskapets medlemmar och andra intresserade, till skol- och universitetsvärlden, läsare i alla regioner och landskap, också i övriga Norden, till våra informanter och andra kontakter och samarbetsparter, till ung och gammal. Välkommen med på en spännande upptäcktsfärd!

För att få mera distans till oss själva och till vad vi gör valde vi att ge uppdraget för detta jubileumsnummer till en utomstående redaktör. Jag tackar redaktör Magnus Londen för ett engagerat och effektivt arbete och redaktionens medlemmar med redaktionschef Nina Edgren-Henrichson i spetsen för energiska och sakkunniga insatser.

MAGNUS PETERSSON
ansvarig utgivare, kanslichef

Så såg FINLAND ut 1885

Året är 1885. Det bor drygt två miljoner människor i Finland. Runebergsstatyn avtäckts på Esplanaden i ett vårrusigt Helsingfors. Svenska litteratursällskapet grundas nästa dag. Men hur var livet för de människor som levde i Finland 1885? Vad tänkte de på, hurdana var de, vad kände de och ett hurdant samhälle levde de i?

Text: ANNA BLOM

...och så här

Närmare 90 procent av Finlands befolkning arbetade inom jordbruket. På landet gick livet sin gilla gång trots politiska stormar i städerna.

”Kring 1850 började man upptäcka det svenska folket i Finland, för det var ganska disparata grupper med fiskare och bönder på landsbygden och en borgarklass i Helsingfors och i andra städer.”

Finland var ett fattigt jordbrukssamhälle i mitten av 1880-talet. Det var inte länge sedan nödåren då tusentals människor svält ihjäl. Folkskolan hade verkat i 20 år och nästan hela befolkningen var läskunnig, även om skolplikt infördes först under självständighetstiden. Man skrev mycket brev och dagböcker. ”Det är så roligt att titta ut idag, vår-

ligt solsken, åh så det gör mig glad. Det är solsken inom mig också, jag vet ej hvarifrån det smugit sig in.”

Så skrev en skolflicka i ett brev till en väninna 1887. Hon berättade också att hon försökt vara snäll, men att det var svårt, att hon lekt snöbollskrig i Brunnsparken i Helsingfors och att hon där sneglat på en pojke som bestämt hade varit en perfekt lekkamrat. Men ”Petra lät inte mig leka med honom.

Hon var förstås så hurtig och kokett!” Brev från den här tiden visar främst den privata verkligheten för samhällets övre skikt, som hade tid och råd att korrespondera så gott som dagligen.

Politiskt och historiskt var Finland inne i en övergångsperiod. Max Engman, professor i allmän historia vid Åbo Akademi, arbetar för tillfället på att skriva del III av *Finlands svens-*

”Finland var förbluffande mångkulturellt i och med den ryska arméns närvaro. I Helsingfors fanns ett muslimskt bönehus, en synagoga, en tatarimam, en katolsk och flera ortodoxa kyrkor, en rysk teater och en estnisk-lettisk församling.”

ka historia, som behandlar 1800-talet. Mellan seminarieresor och föredrag hinner han ge en överblick över ett hardant samhälle Finland var år 1885. Enligt honom är det kännetecknande för den här perioden att man upptäckte Folket, först ett finskt, sedan ett svenskt.

– Kring 1850 började man upptäcka det svenska folket i Finland, för det var ganska disparata grupper med fiskare och bönder på landsbygden, en borgarklass i Helsingfors och andra städer samt en ämbetsmannagrupp.

I Österbotten hade man historiskt blickarna riktade mot Sverige, medan man i Helsingfors var mer inriktad mot Reval och Ryssland. Österbotten och södra Finland hade egentligen inte så mycket att göra med varandra, förrän Helsingfors tillväxt började.

– Det svenska folket behövdes för att bevisa vikten av det svenska i Finland, förklarar Engman.

1880-talet blev en viktig vändpunkt. Man ville grunda ett liberalt parti, vil-

ket bland annat Snellman kritiserade hårt. Han menade att det inte var möjligt att ha en tvåspråkig stat. Därmed blev språket partikonstituerande tills arbetarpartiet vid sekelskiftet tillförde en ny klassdimension. Språkstriden tog över och tongångarna var stundvis mycket hätska.

– Men det förekom nästan inget våld alls utan energierna utmynnade i ett frenetiskt utbyggande av organisationer och institutioner. Det finns ju till exempel ett finskt litteratursällskap som är femtio år äldre än SLS, påpekar Engman.

Språkgrupperna bildade svar på varandras olika organisationer och resultatet blev ett väl utbyggt nät av institutioner på både svenska och finska – som vi kan njuta frukterna av än i dag.

På 1890-talet fick Helsingfors finskspråkig majoritet. Engman framhåller att gränserna mellan språkgrupperna ändå var luddiga under den

här tiden. Man levde i nära kontakt med varandra med många blandäktenskap och breda övergångszoner.

– Och Helsingforsslangen, arbetarstadsdelarnas esperanto, var väldigt tvåspråkig. Vi kan ju aldrig med säkerhet veta hur folk talade hemma, men det verkar ha funnits en funktionell tvåspråkighet också bland godsägare och folk på landet, resonerar Engman.

Smekmånaden med Ryssland var förbi kring 1885 och tonen mot storfurstendömet började skärpas. Det finska i Finland tog över allt mer med en våg av böcker och nyutexaminerade studenter. *Kalevala* hade utkommit redan 1835 och skapat grunden för en finskspråkig kulturell identitet som nu blommade euforiskt.

I snålblåsten från både finskt och ryskt håll blev det relevant att slå vakt om det svenska kulturarvet i Finland. Tre män gjorde slag i saken och bildade Svenska litteratursällskapet i början av 1885; de var Carl Gustaf Estlander, Axel Olof Freudenthal och Axel Lille. Viktiga män som representerade såväl kultursvenskheten (Estlander) som bygdesvenskheten (Freudenthal). Deras tankar och åsikter är noggrant protokollförda och väl dokumenterade, men hur var livet för mindre viktiga personer i samhället? Till exempel för kvinnorna?

Låt oss stifta bekantskap med Toini Topelius, den mellersta av Zacharias Topelius tre döttrar.

Toini var begåvad och intelligent, men skrev i sin fars skugga. Hennes efterlämnade skrifter finns samlade i mappar i Svenska litteratursällskapets arkiv. Ett liv prydligt hopvikt och minutiöst daterat. I en mörkblå resedagbok har hon pressat en liten, ljusröd blomma och sytt fast den med vit tråd högst upp på sidan. Blomman sitter kvar där än, med alla kronbladen intakta. Den är från Ulfåsa i Sverige, den 12 juni 1878.

”Trefligt samkväm i salongen på f.m. Promenad med Karin och baron T. På e.m. åkte vi ut med farbror och Karin, att se på egorna och folket, en vattenpump drivven af en väderkvarn, ett tegelbruk etc. Mkt roligt. På kvällen sjöng jag sedan och Karin äfven litet. Efter thet kommo K. och T. upp i vårt rum och smakade körsbär från Södertelje.”

Samma år som Estlander och hans vänner bildade SLS började Toini arbeta som redaktör för barn-tidningen *Nya Trollsländan*. Kvinnans roll i Finland anno 1885 var tämligen undanskymd. Hon fick inte rösta och hennes roll i samhällsbygget var obefintlig, fastän kvinnorörelsen var på frammarsch. Toini skev vassa genmälen i bland annat *Hufvudstadsbladet*.

Utan tvivel böra kunskaper och ett utbildat omdöme spela en stor roll vid deltagandet i landets och samhällets ledning. Men vid utdelandet af de medborgerliga rättigheterna synes

”Kvinnans roll i Finland anno 1885 är tämligen undanskymd. Hon får inte rösta och hennes roll i samhällsbygget är obefintlig, fastän kvinnorörelsen är på frammarsch.”

De flesta fotografier från slutet av 1800-talet är porträttbilder i familjealbum. Kameran var en dyr och sällsynt apparat.

man likväl icke fästa så stor vikt härvid, då den okunnigaste bonde endast genom sitt kön eger företräde framför upplysta och tänkande kvinnor.

På gatorna år 1885 körde omnibusar, det klapprade av hästhovar och man hörde många språk i gatubilden. Även om kvinnorna inte hade en så synlig roll i offentligheten var landet väl utvecklat på andra områden.

– Finland var förbluffande mångkulturellt i och med den ryska arméns närvaro. I Helsingfors fanns ett muslimskt bönehus, en synagoga, en tatarimam, en katolsk och flera ortodoxa kyrkor, en rysk teater, en estnisk-lettisk församling, räknar Engman upp.

Men i de djupa skogarna levde man som förr. Människorna sysslade med jordbruk och framhärade strävsamma och gudfruktiga liv.

– Människorna var säkert mer religiösa än vi är i dag. Kyrkan var en självklar auktoritet tills befolkningmängden ökade och folk flyttade in till städer och industrier. Då först tappade kyrkan greppet om folket.

En djupdykning i Toinis lappar, brev, dagböcker och minneslistor från den här tiden blottar en kvinna som plågas av religiösa grubblerier och svärmiska kärleksdrömmar. För en modern människa är det svårt att förstå hur ett ögonkast, eller ännu värre – ett uteblivet ögonkast! – kan utlösa sådana orkaner av känslor. Eller så är det bara i dessa små häften och spridda lappar hon ger utlopp för sin passion. I verkligheten verkar hon ha varit skygg och tillbakadragen.

Toini Topelius tillhörde den absoluta kulturella eliten i Finland. Hon var ut-

bildad och berest. Ändå utspelade sig en stor del av hennes liv i trävillan på Björkudden i Sibbo där hon vattnade blommor och tog hand om sin far. En kort parentes med en officer som fick en blessyr i huvudet och blev ”ombytlig och retlig” tycks ha tagit kål på hennes intresse för någon form av familjebildning. För Toini var det här allvarliga saker, och något som hon befarade att hon inte var ämnad för eftersom hon menade att hennes känslor var av den sorten att de hotade ”förtära henne helt och hållet om de sattes i brand”.

Arkvimapparna visar att Toini skrev på svenska, finska, norska, engelska och franska. Hon hade en omfattande korrespondens med människor i Norden och Europa. Hon tog många av ”sländebarnen”, som var inblandade i verksamheten kring tidningen *Nva*

Toini Topelius (1854–1910) skrev ofta brev och dagbok. Här ses hon vid 19 års ålder, fotograferad i Stockholm.

DU OCH JAG

Jag är som ett brokigt kaos
Axfärger i tusental;
Du är som den hvita marmorn
Så klar och så kysk och sval

Jag kämpar mot heta vågor,
Som draga min båt i quaf;
Du seglar för svaga vindar
På känslornas vida haf.

Jag är ett ackord af toner
I skärande dissonans;
Du är bland millioner stämmor
Den renaste ton som fanns.

Men om vi hvarandra möta
I lefnadens symfoni,
Kanhända vi smälta samman
I mjukaste harmoni.

Toini Topelius, 1885

Ulfåsa 19 juli 1882.
Trefligt samkväm i
Lougou på f.m. Promen
med Karin och baron J
På e.m. åkte vi ut med
farbror och Karin, att se
på yorna och folket, en va
tempump drifven af en vadm
gvarer, ett tegelbruk etc. Mkt
roligt. På qvällen sjöng jag
sikan, och Karin afven litet
Efter thet kom
upp i vint

Trollsländan, under sina vingar och hjälpte dem på olika sätt.

Alta Dahlgren var ett sländbarn som skrev mycket och ofta från Helsingfors till Toini på Björkudden. Brevet handlar om allt från det förkastliga med dödsstraff till Altas hemväg från skolan:

”Idag fångade jag en fluga på väggen när jag gick förbi finska teatern. Jag blev så glad och bar hem den i näfven. Nu har jag den till sällskap här. Den surrar så finurligt”, skriver hon i ett långt brev år 1887.

Alta återkommer till flugan ett flertal gånger under brevet. Hon säger att den blir hennes vän.

Vissa saker är beständiga. Flugors surr, blommors skönhet och misslyckade romanser upplever unga kvinnor och män även i dag. I föredraget ”Ett långt farväl. Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809”, som Max Engman höll inför Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i januari 2009 och som nyligen utkom i dess årsbok, utvecklar Max Engman tanken om hur historien rör sig med olika hastighet på olika plan: på vissa nivåer knappast alls, på andra plan i konjunkturcykler och slutligen på ett tredje plan i ständig rörelse i politikens vimmel.

På historiens långsammaste plan hade Finland 1885 fått en egen statsförvaltning med egna statsfinanser när man förenades med Ryssland.

– Men under detta förblev de svenska lagarna och förordningarna, inklusive 1734 års lag, i kraft. På grund av detta har Sverige och Finland genom århundradena en likartad förvaltning, med kommuner och länsstyrelser, säger Engman.

Rikssprängningen 1809 genomfördes ”mot invånarnas vilja och kändes som en amputation utan bedövning – Finland var ingen provins utan en sedan sex sekler integrerad del av rikets kärnområde”, skriver Engman.

Separationen är traumatisk och ger tydliga efterdyningar ännu i slutet av 1800-talet.

Författaren och biblioteksmannen Adolf Ivar Arwidsson, som levde i exil i Stockholm på 1800-talet, beskrev relationerna mellan Sverige, Finland och Ryssland som ett triangeldrama, där Finland är den bortrövade hustrun:

Brudvärfvaren härvid var sveket och bandet knöts med vapenmagt. Bruden fördes med våld till brudstolen och vigseln skedde emot hennes vilja, ehuru möjligen, några anförvänder voro verksamme att tysta hennes suckar och aftorka hennes tårar, i hopp om rundliga brudgåfvor af den rike friaren.

Enligt Engman är det vi bevittnar här den traumatiserade maken ”som har förlorat en trogen maka ur ett långt äktenskap och till sin fasa upptäcker att hon har börjat trivas i den stora busens famn”.

Finland hade det nämligen inte alls så pjåkigt i sitt delvis själv inredda nya gemak. Ryssland var ett imperium som tolererade eller utvecklat metoder för att handskas med mångfald. ”Kontroll upprättades med hård hand under pacificeringsfasen, men därefter slöt kejsaren ett slags tyst överenskommelse med eliten i ett nyerövat område: i utbyte mot att eliten garanterade lojalitet, lugn och god förvaltning fick den behålla sina seder, lagar och sin ställning och fick tillgång till Rysslands enorma karriärmöjligheter.”

Finland hade de facto en förblufande utveckling under hela 1800-talet. Engman belyser utvecklingen med ett utdrag ur ett brev skrivet av ämbetsmannen Johannes Gripenberg år 1889:

De [ryssarna] se med förvåning och grämselse att det lilla statsembryo, som Alexander I i århundradets stormiga morgonväkt i hast tillskapade ”någonstans där borta bakom Wiborg”,

” Finland hade det inte alls så pjåkigt i den ryska sänghalmen. Ryssland var ett imperium som tolererade mångfald.”

Max Engman, professor i allmän historia och styrelsemedlem i Svenska litteratursällskapet.

under loppet av ¼ sekel vuxit ut till en autonom stat med alla en sådans attributer, mer eller mindre fullständigt utvecklade För deras häpna blickar ter sig ett välordnat, sjelfstyrande samhälle med tusen skolor, deri horribile dictu, riksspråket icke läres, med en industri som delvis kan bjuda deras egen spetsen i marknadens konkurrens, med ett fast grundat finanssystem och en egen kredit på världsmarknaden, som månet rikare land kunde afundas.

Skola vi förvåna oss om förvåningen ej er liktydig med förtjusning.

Det andra planet av historien då Engman kallar det för konjunkturer och påvisar hur till exempel ekonomin på några decennier rörde sig mot en större handel med Ryssland – och minskade kontakter med Sverige. Även den allmänna opinionen ändrades mot ett vurmande för Ryssland, som var stort och ståtligt i jämförelse med ett illa skadat, inåtvänt och provin-

siellt Sverige. I Finland kunde man naturligt diskutera angelägenheter i fjärran platser som Kaukasus och Alaska – som var en del av samma imperium. Sverige var dömt till småskvaller kring de egna knutarna. År 1813 avfärdade Carl Erik Mannerheim, sedermera ”Finlands första statsminister”, Sverige som en ”i partier delad och utan energi varande nation”. Finländare som reste till Stockholm tyckte att allt där var sjabbigt och smått i jämförelse med Petersburg. Kronprinsens rum på slottet ”öfverträffas i Ryssland af mången obetydlig privatmans Salonger och Kabinetter”, skriver L. G. von Haartman när han reser till Stockholm 1827.

På det tredje planet, politiskt och kulturellt, uppstod ett finskt självmedvetande i och med Kalevala och det stärktes allt mer med utbygget av den moderna staten mot slutet av 1880-talet.

– Den finska historieskrivningen började betrakta Finland som något

Annonser ur tidningspressen i slutet av 1880-talet.

separat och kanske till och med undertryckt i Sverige. Det här kom fram till exempel 1858 när man firade 50-årsminnet av finska kriget, förklarar Engman.

Festligheterna innehöll nämligen en kritisk udd mot Sverige, som hade förlorat Finland ”på grund av usel ledning och bristande understöd”.

Under hela 1800-talet pågick också en debatt om huruvida Finland stod i tacksamhetsskuld till Sverige för kristendomen, det svenska rättsarvet och den västerländska rättsstaten. ”... de finsksinnade började hävda, att ifall det funnits en tacksamhetsskuld hade finnarna betalat den i blod genom att kämpa för svenska mål i krig som inte berörde Finlands verkliga intresse, d.v.s. försvaret mot öst. Den finsknationella historiesynen växte småningom fram. Sverige hade genom korstågen krossat finnarnas självständighet”, skriver Engman.

Aven i Toinis resedagböcker kan man se vurmandet för den finska nationen. Sommaren 1885 gjorde hon en resa till Imatra, Punkaharju, Aavasaksa, Vuokatti och Torneå. Hon tecknade och skrev dikter om de tusen sjöarnas underbara land. Hon flanerade, deltog i animerade middagar och övade sig i att tala finska.

”Minne rakkastan sinne’ finska språklektioner på ’Imatra”, skrev Toini under en bild i häftet. På teckningen lutar en dam försiktigt sitt lockiga huvud mot en elegant herres axel. De har parasoll, mannen röker en cigarill och ångbåten stävar mot en lovande framtid.

Toini Topelius tog hand om sin far till hans frånfälle 1898. Sedan flyttade hon till Norge där hon levde med sin bästa väninna, den norska sångerskan Valborg Hovind-Stub. Toini dog 1910. Det sista hon skrev var direktiv för begravningen:

Jag önskar bli begravd vid Valborgs sida å Nordstrands kyrkegård ... Jag vill bli iklädd den lätte, hvita dräkt, som Valborg bar då hon dog. I kistan vill jag ha nedlagda alla Valborgs brev och hennes mindre fotografier.

Toini blev 57 år gammal.

När hennes liv slutade var också Finlands romans med den östra grannen över. Relationen mellan storfurstendömet och Ryssland blev allt frostigare och förebådade en slutlig separation, en kejsares fall – och Finlands självständighet. Förbundet varade i drygt hundra år.

Svenska litteratursällskapet grundades under en orolig epok och Finland och världen har fortsatt genomleva stora omvälvningar sedan dess. I år firar Svenska litteratursällskapet 125-årsjubileum. ■

LITTERATUR

Erik Allardt & Christian Starck, *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*, Stockholm: AWE/Geber 1981.

Max Engman, *Ett långt farväl. Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809*, Stockholm: Atlantis 2009

Heikki Paunonen, ”Från sörkka till kulturspråk. Iakttagelser om helsingforsslangen som språklig och kulturell företeelse”, *Historisk Tidskrift för Finland* 1989:4, s. 585–622.

Torsten Steinby, *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Del I. Det första halvseket*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 523:1, Helsingfors 1985.

Böcker av Toini Topelius:

I utvecklingstid. En berättelse om flickor. Af Tea, Helsingfors: G.W. Edlunds förlag 1889.

Julgubben. Bilderbok. Med text af Tea, Helsingfors: G.W. Edlunds förlag 1889.

Familjen Himmelstjärna och Sidensvahniska bolaget. 10–16-åringar tillagnade af Toini Topelius, Helsingfors: G.W. Edlunds förlag 1892.

Sommarsjö och vintersnö. Sagor och berättelser, Stockholm: Bonnier 1897

Sommarsjö och vintersnö. Sagor och berättelser. Andra samlingen, Stockholm: Bonnier 1900.

Något så ovanligt som situationsbilder knäppta 1888. De runda originalfotografierna är tagna av Alice von Willebrand.

Jakten på en ARKIVPÄRLA

Din reseguide till SLS

START, Riddaregatan 5, Helsingfors.
Öppet vardagar 9–16.

Välkommen!

Du söker alltså efter ett gammalt foto på någon som sitter i en kajak? Det passar bra. Vi ska guida dig fram till våra arkivskatter. Och var inte rädd för den där gubben. Han stirrar alltid så där. Han heter Runeberg.

Receptionen

Det här är Britt-Louise von Knorring. Hon är vår gatekeeper och det är hon som styr dig framåt. Lyssna! Nu frågar hon om du har avtalat tid med någon eller inte. Bägge två går lika bra. Nu ringer hon upp den som kan hjälpa dig. Och hördu, skriv gärna namnet i gästboken.

Upp till tredje våningen

Säg "hej" nu. Anne-May Berger är ju trots allt här för att hjälpa dig. Med alla sina värdefulla arkivskatter är SLS nämligen lite som ett fort. Folk kan och får inte springa omkring fritt. Men du kan ju ändå vara glad för att du har fått en så här snäll barnvakt. Följ med, vi ska åka upp till tredje våningen.

Stig in

Wow! De håller till och med upp dörrarna här. Nu stiger vi in i Historiska och litteraturhistoriska arkivet. Väskan måste du nu lämna i skåpet där till vänster, så är det alltid på arkiv. Nu vill Anne-May veta vad exakt det är du söker. Säg att du letar efter en så gammal kajakbild som möjligt.

Inne i hjärtat

Här på datorn i Runebergsrummet kan du söka själv. Du kan söka efter foton, brev, böcker, dokument av olika slag etc. I ditt fall skulle det antagligen löna sig att skriva in sökorden "kajak" eller "båtar". Hm, bild nr **SLSA 379_35** verkar intressant, beställ den, absolut!

Tamburen

Varje ställe med självaktning har en tambur. Bäst att lämna ytterkläderna här. Och där på andra sidan, där på disken, ser du våra broschyrer. Va? Du vill inte släpa på broschyrer? Då så, allt finns ju på webben också, så du gör som du vill.

Slutresultatet på jakten

Ett snapshot från 1888, fotograferat av Alice von Willebrand. Det är Georg Schaudman (1870–1930) som senare blev överbibliotekarie som plaskar i vattnet vid Stansvik på Degerö i Helsingfors. Fotot är troligtvis taget med en rund fickkamera av märket Stirn. Det var en kamera man faktiskt kunde gömma i fickan, med bara linsen som tittade ut, och bilderna blev alltid runda.

Och hade du kunnat ana att finländarna paddlade i kajak redan 1888? August Ramsays banbrytande bok *På sommarfärd i kano* utkom först några år senare och i den beskriver han hur folk på stranden tror att han är den onde själv när han kommer flygande över vattnet.

Läs mera om ett av SLS:s arkiv – VÄND!

HÄR FINNS EN SKATT FÖR ALLA

Musikhuset i Helsingfors reser sig. Suddar bort det som varit. Men hur såg det ut på samma plats för hundra år sedan? Och Pernå, hur såg det ut där för hundra år sedan? Eller Solveig von Schoultz, vilken look hade hon? Några klick och du har svaret på skärmen.

Text: MAGNUS LONDEN

Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS badar i bildskatter. Mer än 130 000 för att vara exakt. Så nu sitter arkivarie Anne-May Berger här i ett hav av öppna mappar och utspridda fotografier – och ser aningen stressad ut.

– Många av bilderna är fortfarande oregistrerade, för det är först på 2000-talet som SLS har börjat satsa mer på bildhanteringen här i Historiska och litteraturhistoriska arkivet.

På bordet ligger urstiliga ateljéfoton som tagits upp ur sina hem, dvs. bruna pappplådor och -mappar. Vi talar sent 1800-tal. En prydlig åttaåring uppklädd till fest. Ett ståtligt äkta par. En societetsdam avpor-trätterad mot en fond av finsk natur. Det är svårt att slita blicken från bilderna, svårt att hindra tankarna från att vandra vidare: Vad hände med pojken sen? Var det där paret verkligen så perfekt som det ser ut? Och damen, var hon så förnäm som det förefaller?

Samlingen har nyss donerats av den Pauligska släkten. Men vilka är människorna på bilderna? Hurdana livsöden hade de sedan? Var är porträtten tagna?

Frågorna är många och Anne-May Berger har återigen fått något att bita i.

– Lyckligtvis har jag fått tag på Eduard Pauligs dotter Ingeborg Bergman som ska komma hit och hjälpa med identifieringen.

Det är alltså hit, eller till Folkkultursarkivet som är en annan avdelning inom SLS (se sidan 33), som folk kommer då de vill donera bilder – eller då de jagar bilder.

En del arkivbilder finns redan på webben, som de numera rivna magasinerna och Pernå anno 1910, men digitaliseringen är fortfarande i sin linda. Skanning är ett mödosamt arbete så tillsvidare är det oftast Berger som personligen får leta fram pappersversioner av de bilder som kunden beställer. Hur *en* människas arbetsinsats ska räcka till för allt detta är svårt att förstå.

Men Historiska och litteraturhistoriska arkivet, eller HLA som det förkortas, är mycket mer än 130 000 bilder. Eller vad sägs om en hel kilometer med hyllmaterial? Det är handskrifter ända från 1500-talet framåt. Det är personarkiv kring finlandssvenska författare, konstnärer, vetenskapsmän, lärare, präster m.m. Det är släkt-, gårds-, förenings-, tidskrifts- och skolarkiv. Allt från Hankens studentkår till Stensböle gård, Laurellska skolan till Finlands svenska ungdomsförbund. Varje år tillkommer 30–50 hyllmeter med arkivmaterial, men år 2009 blev resultatet tack vare Svenska Teaterns massiva donation mer än 200 meter.

– När det gäller föreningar så riktar vi in oss på vetenskapliga samfund och finlandssvenska föreningar på riksnivå, säger Petra Hakala som är förste arkivarie.

Omkring hälften av den där kilometern finns i SLS:s egna arkivutrymmen, den andra hälften finns på Nationalbiblioteket. Ett starkt prioriteringsområde är finlandssvenska författare. Det är på HLA alla intresserade ska kunna finna brev, föredrag, foton, opublicerade manus, dagböcker, ja, all slags dokumentation om våra författare.

– Det är inte som förr när arkiven endast ville ha viktiga historiska dokument. Vi vill ha in allt som

kan belysa en författares verksamhet. Bo Carpelan och Solveig von Schoultz är exempel på författare som vi har omfattande arkiv kring; sammanlagt har vi material om nästan hundra författare, berättar Hakala.

Hon har jobbat i tjugo år på arkivet, men arbetet tar förstås aldrig slut. Det är bara att se sig omkring: på golvet står plastkassar sprängfyllda av allehanda dokument.

– Jo, vi håller på att mata in brev i ett specifikt brevgregister, ett projekt som tar några år, säger hon rutinerat.

I rummet intill sitter arkivarie Nelly Laitinen. Bordet är späckat av spirituellt material från ”Konstnärsklubben till Albert Edelfelts minne” med en fantastisk illustrerad gästbok och diverse handlingar, ofta signerade av målaren och skämttecknaren Eric Vaström (1887–1958) och hans hustru, skådespelerskan Lolan. Hur någon människa lyckas förhålla sig distanserat och effektivt till dylikt material är obegripligt. En arkivmänniska borde ju snabbt katalogisera och dokumentera och sedan raskt marschera vidare ... eller?

– Nej, som arkivarie ska man tvärtom förstå att stanna upp och notera just det fina eller speciella i ett visst arkivmaterial, det ska inte enbart vara fråga om en känslökall inmatning av fakta utan snarare om en viktig, om än snabb, analys av materialet. I början när jag var orutinerad fastnade jag antagligen i vartenda papper, men det gör jag inte längre, förklarar Laitinen.

Men låt oss se det ur en helt annan synvinkel. Finns det risk för att det här jobbet görs i onödan? Kommer någon faktiskt att studera materialet om ”Konstnärsklubben till Albert Edelfelts minne”?

– Det är jag fullkomligt säker på. Men vi måste också tänka på att presentera vårt material på rätt sätt, och nå ut till en bredare allmänhet och till skol eleverna.

Dessvärre kan man inte påstå att arkivkunskapen är speciellt hög bland ungdomen.

– Vi har inte haft ett bra sätt att presentera oss för en yngre målgrupp, medger Laitinen.

Inspirerad av erfarenheter från Sverige föreslog hon därför i fjol att SLS:s arkiv skulle göra en så kallad arkivväska. Sagt och gjort. I Sverige är satsningar

Bild ur släkten Wredes arkiv, Elin Wrede andra från vänster, troligtvis från 1890-talet.

” Vi måste också tänka på att presentera vårt material på rätt sätt, och nå ut till en bredare allmänhet och till skoleleverna.”

T.v. Till er tjänst på HLA, från vänster Anne-May Berger, Petra Hakala och Nelly Laitinen.

Nedan Körsbärsallén i Nagasaki, Japan. Handkolorerat fotografi från slutet av 1800-talet, som ingår i fotografen Karl Emil och Sonja Ståhlbergs arkiv.

på arkivpedagoger redan vardagsmat, men här har det gått trögare. Arkivpedagogik handlar om att undervisa med hjälp av arkivmaterial, och att på det sättet ge autentiska historiska upplevelser. Då förvandlas arkivens samlingar plötsligt till läromedel, historien blir gripbar och konkret för eleverna.

– Det första steget är att vi vi gör en arkivväska som en klass kan låna, säger Laitinen och ser påtagligt ivrig ut.

Och all orsak. Väskan ska innehålla tre delar. Den första består av historiskt skolmaterial. Det är bland annat utdrag ur gamla skolböcker, och det gäller för eleverna att lära sig läsa gammal handstil och till exempel analysera text som i dag skulle anses politiskt inkorrekt. Här plockar man in texter från Topelius *Boken om vårt land* från 1875 som tidigare användes i skolorna. Till exempel:

De svenska Österbottningarne hafva både godt och ondt rykte om sig i landet. Man ser dem öfverallt som skicklige arbetare i städer och herregårdar. De bygga skepp och båtar, hus och fabriker bättre än andra. [...] Ingenstädes i landet flyter så ofta blod, som vid deras och deras finske grannars gästabud. Stundom samlas två byars ungdom på landsvägen inkom för att slåss. Der åker en resande: kämparna afbryta striden, lemna vägen fri och fortsätta slagsmålet, när den resande är förbi. Dessa strider skulle kosta långt mer blod, om ej quinnan så ofta kastade sig emellan, med fara för eget lif.

Den andra delen berör skolvardagen, skolklädseln och vad man förr åt i skolorna, och berättar hur man till exempel tilltalade lärare. Den tredje delen handlar om skolhistoria. Utifrån gamla betyg från 1800-talet ska eleverna få en inblick i vilka ämnen barnen läste i skolorna förut, de ska jämföra med dagens situation och till exempel fundera över varför man läste ryska förr. Fem klassfoton från olika tidsperioder ska placeras i rätt ordning och ett utdrag ur en skolas straffjournal ska få eleverna att reflektera över hur tiderna har förändrats.

– Det handlar inte bara om att ge svar på historiska frågor, utan också om att väcka intresse för den egna vardagen, och se den i ett historiskt sammanhang, säger Laitinen.

Projektet testas första gången våren 2010 på årskurs sju i Lönkan i Helsingfors, och efter utvärdering ska arkivväskan finnas tillgänglig för alla finlandssvenska skolor. Uppgifterna och materialet kommer också att finnas digitalt på avdelningen ”Kulturnyckeln” på SLS:s webbplats, så att lärare kan se om det verkar intressant för den egna klassen.

Bara att inse faktum. Snart vet barnen mera om skolgången på farmors och morfars tid än mamma och pappa. ■

Intresserad av att donera material till HLA?

Läs mera om insamlingsprinciperna på www.sls.fi under rubriken ”Arkiv och samlingar” ➔ ”Arkiven i Helsingfors” ➔ ”Historiska och litteraturhistoriska arkivet”.

”Ja va sådär liksom helt hermona”

Språkösvenska samtal som forskningsobjekt

Att tala svenska högt på en språkö som Tammerfors är ingen självklarhet. Inte om man är ung och vill ha seriös gatukredibilitet. Då är det viktigare att tala en snärtig finska. Ändå fortlever svenskan på språköarna, generation efter generation. Sofie Henricson forskar i hur svenskan och finskan möts på dessa orter – och vad som händer i mötet.

Text: ANNA BLOM

Henricson rullar in sin barnvagn i Sanomahusets barnvänliga café – i hjärtat av det finskspråkiga Helsingfors. Dottern är endast två månader gammal, men Henricson talar gärna om sin doktorsavhandling, ”Språkösvenska samtal i Finland”, som hon ska fortsätta med då dottern blivit lite äldre. ”På svenska språköar i Finland lever svenskspråkiga grupper i nästan helt finskspråkiga miljöer, utan geografisk kontakt med resten av Svenskfinland”, definierar Henricson. Svenskan talas ändå också utanför hemmen, framför allt i de svenska skolorna. Men förutom skolan är det tunnsått med kulturella eller politiska institutioner där man aktivt skulle använda svenskan på orter med svenska språköar. Det finns fyra orter i Finland med större svenska språköar: Kotka, Björneborg, Uleåborg och Tammerfors.

Henricson är själv uppvuxen på en av språköarna, den i Kotka. Där är vardagen genomsyrad av det finska och alla är i praktiken tvåspråkiga.

– I forskningen ser jag helt enkelt bara på hur man använder svenskan när man är tvåspråkig.

Enligt Henricson är det alltför tidigt att egentligen dra några slutsatser utifrån den forskning hon hittills gjort.

– Jag vet inte ens om man kan tala om något sådant fenomen som språkösvenska, att det skulle vara ett enhetligt språk på något sätt, funderar hon.

Men det finns tydliga likheter mellan de fyra orter som kan definieras som språköar: de svenskspråkiga på orten utgör en väldigt liten minoritet och de har alla en stark kontakt med finskan. Även finskan varierar på de olika orterna, vilket i sin tur kan påverka svenskan.

– Jag har fått kommentarer om mitt material av människor som tycker att det svenska talet klingar som den finska som används på orten.

Målet för Henricson är att analysera svenskt samtalspråk på språköarna och ta i beaktande hela den kontext som samtalet utspelar sig i. Men att komma åt ett naturligt samtalspråk är lättare sagt än gjort. Samtalen är trots allt arrangerade och ungdomarna har blivit placerade i ett rum där man sedan ber dem att tala ledigt med varandra.

– En del har sagt att det har känts underligt, att de inte skulle tala svenska tillsammans om inte jag bad dem om det.

Människor i allmänhet och ungdomar i synnerhet markerar en hel rad sociala koder och grupptillhörigheter med sitt sätt att tala. För att vara häftig på en väldigt finsk ort kan det gälla att visa att man behärskar finskan – och då givetvis den sortens finska man talar på gatan och inte den städade variant man lär sig i skolan.

– Vissa använder ganska mycket finska i de här samtalen, allt från hela finska turer till inströdda småord som ”niin” och ”siis”, men samtidigt finns det också deltagare som tvärtom undviker att använda finska i de svenska samtalen, förklarar Henricson.

Alla som deltar i samtalen är ungdomar, helt enkelt för att skolan är den enda institution på språköarna där man kan närma sig de svenskspråkiga som grupp. Men alla ungdomar kommer från olika bakgrunder, de uppfat-

T: *vi kan cykla dit*
(0.3)
A: j[å nå (de [e helt samma var)
[((skratt))
N: [*(ja -) cyk[la (--)*
A: [nä vi ha: å vi ha sän dän
stora huvilateltooi vart de liksom de finns sän
dän terassi å sän dän stora sänä:
T: jå[:=
N: [((skrattar))
(U): =jå[:
A: [å sen (---) siitä si[ttte rakentaa
T: [vi kan sätta en sän på di
e- har ni >alltså en sänhä<
(0.3)
A: jå jå vi har=
T: = vi kan sätta (---) på #ä:# gården
(0.9)
A: hjäjä:
(0.2)
A: sän dän niink[u-
T: [tosi kiva
(0.8)
A: sit siinäki [voi porukka nukkuu
T: [jå jå
T: ja ja

”Jag vet inte ens om man kan tala om något sådant fenomen som språkösvenska, att det skulle vara ett enhetligt språk på något sätt.”

tar samtalssituationerna olika och det finns också sådana som egentligen inte har någon koppling alls till det svenska språket annat än att de satts i svensk skola.

Man skulle kunna tänka sig en språkpolitisk aspekt i Henricsons forskningsobjekt. Att frågeställningen gäller det faktum att svenskan är trängd på de här orterna och vad som då händer med den? Henricson slår ifrån sig sådana tankar.

– Jag vill helt enkelt se vad man gör med två språk och jag vill se på det ur ett positivt perspektiv. Okej, man kan se det som att svenskan är hotad, men forskningsetiskt har jag en positiv attityd till att ungdomarna kan två språk. Jag vill komma underfund med vad som händer när språken möts.

Ovan ett utdrag ur ett av samtalen som Henricson forskar i. Målet har varit att fånga ett så ledigt talspråk som möjligt. De som medverkat i samtalen har varit ungdomar eftersom det på språköarna är lättast att få kontakt med grupper av finlandssvenskar via skolorna.

Finns det då någonting man kan säga om språkösvenska, något mönster man kan skönja? Henricson suckar djupt.

– Jag skulle ju självklart vilja göra stora fynd, men man kan inte vaska fram en enhetlig sanning när den inte finns. Jag har märkt att det kommer att bli varierande resultat på alla orter, säger hon. ■

Sofie Henricson är föräldraledig just nu, när hon återvänder har hon två år kvar av en treårig tjänst som forskare och sekreterare för Språkvetenskapliga nämnden på SLS. Den främsta uppgiften i tjänsten är arbetet med doktorsavhandlingen ”Språkösvenska samtal i Finland” och målet är att bli klar med avhandlingen under tiden på SLS.

Topelius

I NY SKEPNAD

Det här är det största kulturprojektet du någonsin kan föreställa dig. Allt Zacharias Topelius skrev ska publiceras, alla förändringar i upplagorna dokumenteras, allting sätts i ett sammanhang. Och sedan kommer allt att finnas tillgängligt också på nätet. Men varför göra allt detta? En skeptisk reporter bestämde sig för att ta reda på svaret.

Text: MAGNUS LONDEN

Låt oss börja med att ställa en ack så populistisk fråga, rena rama ”dagens webbfråga”: Runeberg eller Topelius? Topelius eller Runeberg?

– Hellre skulle jag träffa Topelius, även om Runeberg verkar ha tänkt lite grundligare innan han skrev och har överlevt bättre som diktare. Men jag föreställer mig Topelius som en varm, gemytlig och rolig sällskapsmänniska.

Redaktören och litteraturvetaren Carola Herberts vid Svenska litteratursällskapet borde veta vad hon talar om. Topelius är hennes jobb och så kommer det att vara tills hon pensionerar sig. Lägg därtill att Runeberg tidigare var hennes jobb så förstår var och en att vi nog kan lita på hennes omdöme.

Men sakta i backarna. Det är alltid bra att få två oberoende källor att bekräfta en uppgift.

Och se! Blott några rum längre bort, med utsikt över lekparken bakom Ständerhuset i Helsingfors, sitter ledande editionsredaktören Pia Forssell. Även hon borde veta, eftersom hon också har haft Johan Ludvig Runeberg som heltidsjobb. Hon har till och med

Topelius med sin mästare Runeberg vintern 1863. Genom sina verk har de format bilden av Finland och vår historieuppfattning. Zacharias Topelius Skrifter (ZTS) blir en heltäckande utgåva av Topelius verk.

” Han var vår mest produktiva publicist och författare under 1800-talet och han hör till hörnstenarna i vår 1800-talskultur. Det var han som skapade bilden av Finland, och han nådde ut till stora kretsar eftersom han kunde skraddarsy sitt budskap för publiken.”

skrivit sin avhandling (2008) om Runebergs samlade skrifter i textkritisk belysning och är nu sysselsatt med Zacharias Topelius från nio till fem – i många år framöver.

– Topelius verkar ha varit en trevligare person som ung, senare påverkades han av hustrun och systemen som drogs till den pietistiska väckelsen och han blev allt mer religiös och mindre frisinnad. Men jag beundrar Topelius för att han var så snabb och så mångsidig och för att han läste och skrev kopiösa mängder. Han kunde skriva om det mesta, om teater, varieté, bildkonst, historia, geografi, ekonomi, sociala missförhållanden, eldsvådor och brott. Dessutom höll han föreläsningar som professor på universitetet och hade en stor mängd förtroendeuppdrag, bland annat var han sekreterare för Fruntimmersföreningen i Helsingfors.

Men låt oss betrakta Runeberg och Topelius ur en annan synvinkel. Historiska stormän har ofta en mindre ärofull baksida: de är briljanta män i staten men frånvarande fäder. Så med den insikten i åtanke försöker vår utsände reporter en gång till med denna

förklenande frågeställning: Runeberg eller Topelius?

– Topelius var faktiskt mycket engagerad också som far. Av hans sex barn dog tre som små, och han satt in i det sista vid deras dödsbäddar. Han intresserade sig för sina barn i betydligt högre grad än vad Runeberg intresserade sig för sina sex söner.

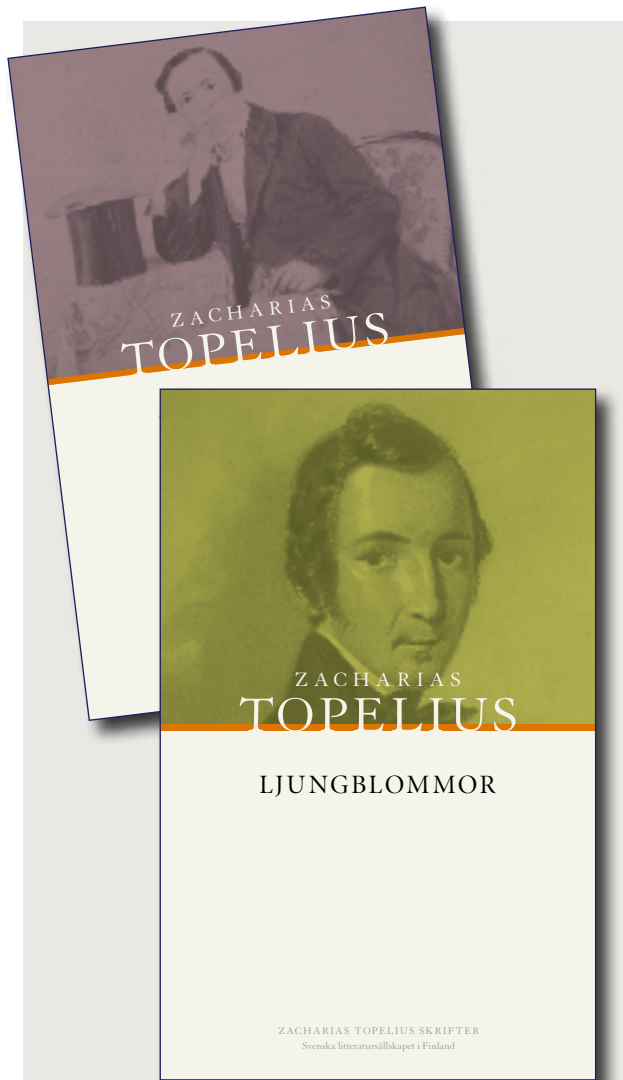
Så lyder Forssells analys. Saken börjar väl vara klar? Det är Topelius som gäller och det gäller numera också i högsta grad för SLS:s del. Efter att sällskapet tillsammans med Svenska Vitterhetssamfundet mellan åren 1933 och 2005 (!) arbetat med den textkritiska utgåvan av Runebergs samlade skrifter står Topelius nu i fokus. Om inte för hela slanten så i alla fall nänting ditåt.

Från 2005 är nämligen i medeltal tolv årsverken – gånger tretton år – vikta för Zacharias Topelius Skrifter (ZTS). Med andra ord vet omkring ett dusin personer redan nu vad de ska syssla med fram till 2018. Då har tvåhundra år gått sedan skaldens födelse.

– Och efter det fortsätter det i lite mindre skala, förklarar Forssell.

Det ger sammanlagt mer än 150 årsverken för att forska i, dokumentera och kommentera en enda

» Den stora nyheten är att Topelius nu ska ut på nätet. Tillgänglig för vem som helst när som helst. Gratis. I den elektroniska utgåvan kan forskarna gå in i detaljernas detaljer.”

ZACHARIAS TOPELIUS

Ljungblommor

Zacharias Topelius Skrifter 1

Utgivare Carola Herberts i samarbete med Clas Zilliacus

ca 550 s., inbunden, utkommer i oktober 2010

mans litterära produktion. Den nyfikne reportern ser ingen annan utväg än att fråga om detta verkliga är korrekt uppfattat.

– Visst, det är ett oerhört stort och välfinansierat projekt. Men det är inte SLS ensamt som står för det utan vi har en lång rad av utomstående finansörer som gör att vi kan avlöna personal inom vissa specifika områden, exempelvis har Undervisningsministeriet stött den digitala tekniken, säger Forssell.

Den nyfikne reportern avfyrar omedelbart ytterligare ett kvistigt spörsmål, journalistikens liksom småbarnens viktigaste fråga: varför?

Alltså, varför lägga ner så mycket tid och energi på Topelius?

– Han var vår mest produktiva publicist och författare under 1800-talet och han hör till hörnstenarna i vår 1800-talskultur. Det var han som skapade bilden av Finland, och han nådde ut till stora kretsar eftersom han kunde skraddarsä sitt budskap för publiken. Man måste minnas att vanligt folk under 1800-talet levde sitt liv inom en radie på fem kilometer och de hade en ganska diffus uppfattning om omvärlden.

Och hon fortsätter med att säga att verket *Finland framställt i teckningar* (1845–1852) förmedlade kunskap om landets geografi och historia. Och att *Boken om vårt land* (1875) användes fram till andra världskriget som läsebok speciellt i de finska skolorna, och nådde en stor del av befolkningen. *Fältskärens berättelser*, som först publicerades som följetong i *Helsingfors Tidningar* 1851–1866, är antagligen den roman som påverkat vår historieuppfattning mest.

Hennes uppfattning är att inga kritiska röster höjts om den massiva satsningen på Topelius och hon betonar att det handlar om forskning och en form av vetenskapligt arbete. Också i Norge (Ibsen) och Danmark (Kierkegaard) pågår textkritisk utgivning. Ett motsvarande nytt projekt är Selma Lagerlöf-arkivet i Sverige. Forssell och redaktionschefen Kim Björklund har redan presenterat Topeliusutgåvans organisationsmodell i vårt västra grannland.

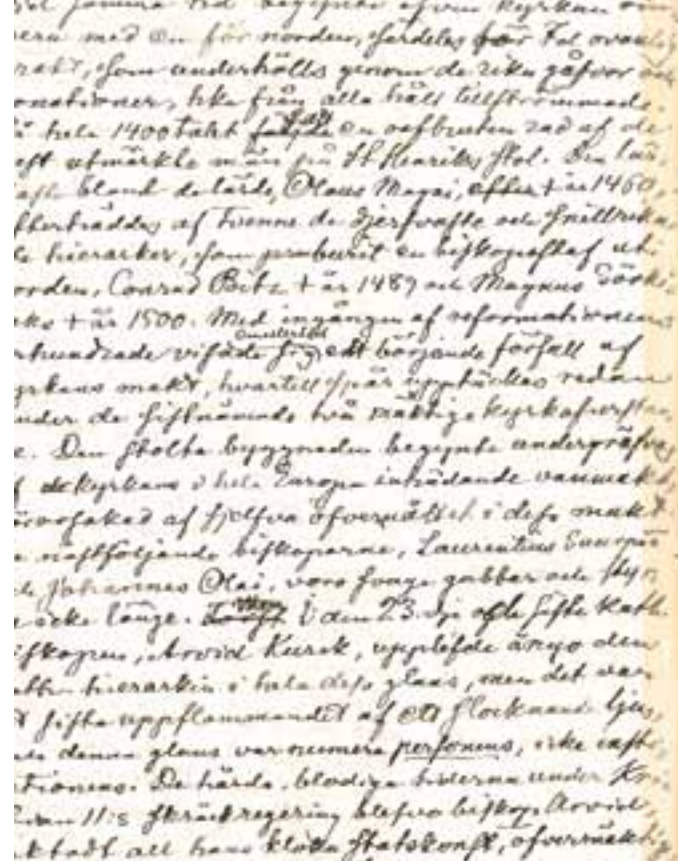
– Jag ser inget fel i att humanister har möjlighet att syssla med produktiv och långsiktig forskning i ett meningsfullt sammanhang, säger Forssell.

Och det har hon väl rätt i.

Men reportern vill inte ge sig riktigt än, han vill fortfarande agera terrier. Så han anammar en annan beprövad journalistisk taktik. Han tar till cynismen.

Är då detta främst en finlandssvensk angelägenhet (underförstått: av ringa betydelse)? mumlar han.

– Nej, inte alls. Intresset är snarast större på finskt

Handwritten notes in a cursive script, possibly a marginal note or a separate entry, written in dark ink on aged paper.

håll än på svenskt. Och intresset har varit större hos historiker än hos litteraturvetare.

Projektet går ut på att publicera Zacharias Topelius produktion i en textkritisk, kommenterad utgåva. De historiska romanerna, dikterna, psalmerna, sagorna, skolböckerna liksom även hans journalistiska alster, hans brev, dagböcker och föreläsningar – allt ska ges ut. Ingen samlad utgåva med Topelius skrifter har utkommit sedan 1920-talet, och dessutom ingår i SLS:s satsning mycket som inte har publicerats tidigare.

Slutresultatet ska bli 20–25 tryckta delar, där några delar består av flera volymer. Att det är en ”textkritisk utgåva” betyder att man som ett tillägg till de nypublicerade originalupplagorna redogör för alla förändringar som Topelius först har gjort i manuskripten och sedan mellan de senare upplagorna. Tidningsmannen, författaren och historieprofessorn Topelius filade nämligen ihärdigt på sina verk, och ibland gjordes till och med radikala ingrepp. Nu ska varenda ändring, rentav varje kommatecken som flyttats eller strukits, redovisas.

– En historisk-kritisk utgåva är den finaste formen av uppmärksamhet en författare kan få. Det är också det dyraste och mest tidskrävande utgivningsarbete som finns, påpekar Forssell.

Det handlar inte om att gå in i Topelius själsliv och tolka varför han skrivit och ändrat som han gjort.

– Det hör till god yrkespraxis att inte ta ut svängarna, utan att tvärtom redogöra så neutralt som möjligt för vad som skett med texten, förklarar Forssell.

Det ska i stället hänvisas till tidigare forskning, och Topelius ändringar i sina manus och i senare upplagor presenteras så att läsarna får underlag för egna slutsatser. Varje band får däremot en längre inledning, och det är där karaktären på förändringarna kan beskrivas.

Men lyssna! Reporterns muttrande fortsätter: Hur ska dessa textkritiska utgåvor någonsin hitta sina läsare? Det handlar om tjocka luntor! Vem har råd att köpa?

Men de tycks ha ett svar på allt. Den stora nyheten är nämligen att Topelius nu ska ut på nätet. Tillgänglig för vem som helst när som helst. Gratis. I den elektroniska utgåvan kan forskarna gå in i detaljernas detaljer (Forssell kallar det ”fullständiga varianter”), och genom ett klick ska användaren kunna jämföra olika upplagor och se fotnoter om tidigare forskning.

Topelius prydligt skrivna föreläsningar har inte tidigare tryckts, men kommer att utges inom ZTS. Bilden är en detalj av ett uppslag där Topelius behandlar slutet av den katolska tiden i Finland.

En del av det som Topelius skrev, till exempel de otaliga breven till vänner och kolleger, ges inte ut som tryckta böcker utan ”endast” elektroniskt.

– Vi fokuserar på sådant som är av intresse, t.ex. breven till och från familjemedlemmar, liksom korrespondensen med förläggaren Albert Bonnier i Stockholm.

Breven berättar intressanta saker om Topelius vardagsliv och om tidsandan; han är ständigt jäktad, vill ha mera pengar för sina böcker av förläggaren, och får det oftast eftersom han var den av Bonniers författare som sålde bäst. I samma veva anholder han utan att genera sig om olika jobbuppdrag för sina döttrar.

Att få iväg manuskripten till Stockholm var inte en alldeles okomplicerad historia. Hade isen lagt sig måste postgången Helsingfors–Stockholm ske via S:t Petersburg och Berlin. En författares och kulturpersonlighets vardag från en svunnen tid öppnar sig alltså via breven.

Lägg sedan till en omfattande allmänt tillgänglig bildbank (som delvis finns redan nu på topelius.fi) med bokomslag, brev och fotografier i tryckfärdiga versioner så börjar också den cyniske reportern berripa att Topeliussatsningen faktiskt är Stor.

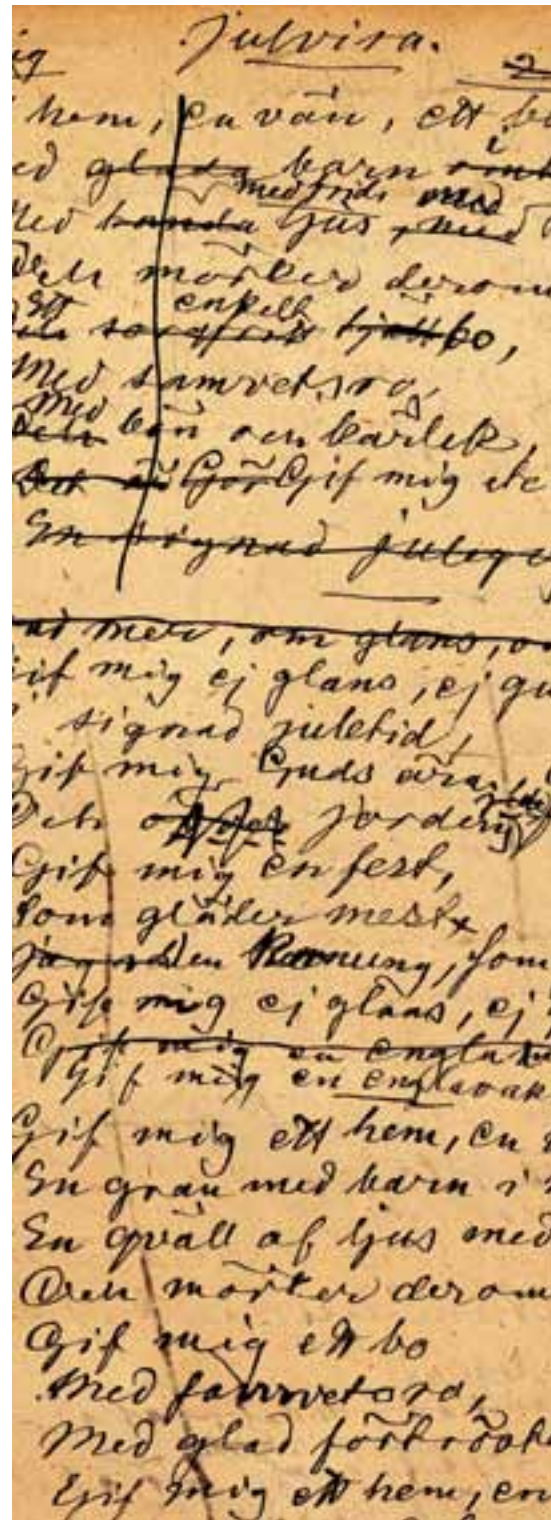
Sen kommer det värsta. När vår utsände reporter redan vacklar, när han sänkt skölden, slår denna ledande editionsredaktör till med ett svärdshugg som tränger djupt, och adressaten är klar: alla journalister anno 2010.

– Topelius roll inom journalistiken kunde gott lyftas fram ordentligt i dagens journalistutbildning. Han var progressiv och skrev tidigt om de fattigas usla boendeförhållanden i Helsingfors. Han kunde också vara ett stilistiskt föredöme för dagens journalister.

Topelius införde reportage i *Helsingfors Tidningar*, och han introducerade också kåseriformen. Genom de vida kända ”Leopoldinerbrev” rapporterade han en gång i månaden till den fiktive löjtnanten Leopold i Grusien eller Bessarabien, om vad som skett i hemstaden.

Sårad stappar nu vår utsände ut ur rummet. Driven av nyväckt topeliansk nyfikenhet vill han finna mannen som gjort cyber-Topelius möjlig. För saker dyker inte så där bara upp på internet – speciellt inte en mans hela litterära produktion.

Till slut finner reportern programutvecklaren Mikael Norrgård. Han är en av dem som håller igång det tekniska nätverket på SLS, men nu ska det handla om Topeliusprojektet. Det är Norrgårds uppgift att

Manuskriptet visar hur Topelius experimenterade med ordvalen i ”Julvisa” – ”Gif mig ej glans”. I utgåvan kartläggs ändringarna och läsaren kan studera hur verket växer fram.

» Webben ger större möjlighet att visualisera Topelius redigeringar: man kan i princip göra hur mycket som helst.»

se till att nätanvändaren ska ha en lätt och givande upplevelse med Topelius skrifter. Ur Norrgårds mun strömmar tekniska termer som XML och annat mystiskt, men det visar sig snart att han är renässansmänniskan i modern tappning. Mannen som vet både vad en textkritisk utgåva är och hur XML används. Det kan inte finnas många dylika individer i Svenskfinland.

– Jag har inte tidigare varit insatt i mina humanistkollegers värld, men min uppgift är att försöka förstå vad de vill ha, och att utveckla applikationer som kan möjliggöra det.

För att få inspiration och konkreta tips reste han till Norge för att bekanta sig med det stora Ibsenprojektet där. Tillsammans med e-redaktören Thomas Gartz gjorde Norrgård sedan ett system för kodning av texterna som projektet använder. Det handlar alltså om olika koder för olika typer av ändringar i Topelius manus, men programutvecklaren tar inte alls tillfället i akt att dissa humanisterna för tröghet i inlärningsprocessen. Tvärtom.

– Jag tycker faktiskt att de har kommit ganska snabbt in i kodningssystemet.

Webben ger större möjlighet att visualisera Topelius redigeringar: man kan i princip ”göra hur mycket som helst”, som Norrgård uttrycker det. Speciellt stolt är han över en liten applikation där han kombinerat en stor databas med flera tusen namn med Topelius skrifter. Låter man kursorn glida över ett namn som nämns av Topelius, öppnar sig en liten ruta med en kort biografi om personen. Det skapar mervärde för webbläsaren.

Omtumlad av all denna kunskap och all denna teknik bestämmer sig vår utsände att återvända till starten, till redaktör Carola Herberts, som hellre vill träffa Topelius än Runeberg. Hon står bakom den första i en lång serie av Topeliusutgåvor, dvs. *Ljungblommor*, som innehåller Topelius tre första diktsamlingar och utkommer till bokmässan i Helsingfors i oktober 2010. Dikterna publiceras som i originalupplagorna,

men trots gammalstavningen är de inte svåra att läsa för en modern läsare.

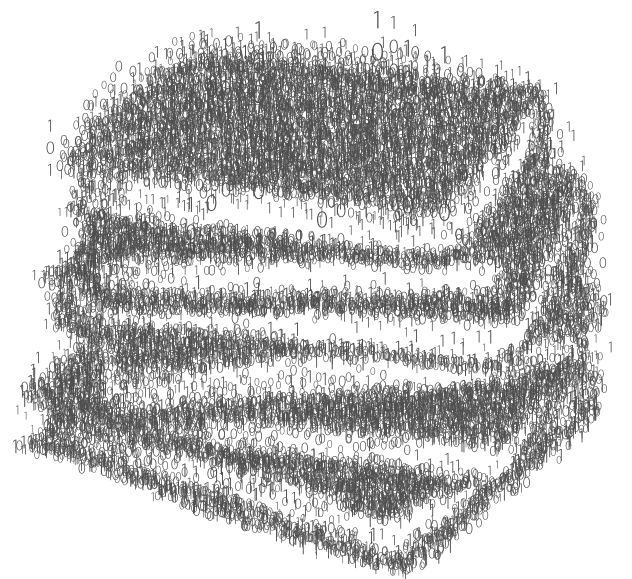
I sin hand håller Herberts redan en inledning på fyrtio sidor av litteraturvetaren och professorn Clas Zilliacus. I utgåvan ingår omkring 290 sidor innehållande 180 dikter, liksom 250 sidor med kommentarer till dikterna. För alla ska veta att förklaringar kan vara av nöden för en modern och icke-bevandrad läsare.

När Topelius skriver andäktigt om östra Finlands nya stolthet *Saima kanal* (1856) eller om *Islossningen i Uleå elf* (1856) har det mesta nämligen en dubbel innebörd. Topelius var hela sitt liv hänförd av den finska naturen, men texterna handlar i grunden om en nation som upptäcker sig själv.

*Jag vill ha luft! Jag vill ha ljus! Mitt öde
det vill jag skapa sjelf med eget flöde,
och ve den boja, som i vårens dar
än tynger på min jätteskullra quar!*

*Upp, mina bäckar, strömmar! Upp att välla
med ungdomskraft ur landets moderkälla!
Församlen eder i mitt stolta brus
att kämpa glad för sol och lif och ljus!*

Utdraget är ur *Islossningen i Uleå elf* där Topelius kunde använda bildspråket för att kringgå censuren i det ryska storfurstendömet. Som Zilliacus skriver i inledningen hade censuren svårt att ingripa mot na-

turens cykliska gång, och den långa dikten om islossningen blev en ”medborgerlig framgång” för Topelius: Han hade undgått censuren men ändå fått ut sitt budskap så att alla förstod det. I bokens avsnitt med kommentarer sätts dikten dessutom in i sitt historiska sammanhang, man förstår varför den skrevs just 1856 och att den är ”Topelius mest entydiga politiska ställningstagande”.

Men Topelius är inte bara politik och natur, Gud och fosterland, vördnad för mor och far. Nej, den trötte och omtumlade reportern väcks till liv då ett så upphajpat ord som erotik eller snarare kanske romantik plötsligt viskas fram med 1800-talsklang. Topelius vida omtalade tidiga romans med finska Greta Mattsdotter (Matintytär) i Alavo kom att prägla skaldens liv och bidrog till hans intresse för det finska Finland. Men *Hangolas Dikt* publicerades aldrig under hans livstid:

*Sväfva ser jag dina lockars
svala svarta silkesskyar,
sväfva öfver dina rosors
rädda rodnad —
Dagas ser jag dina drömmars
djupt fördolda dufvna dimmor,
vid mitt hjerta sällhetsdruckna
dina dällders dufvor digna —
ser vid mina läppar all din
långtans lust i ousägligt
lugn sig lösa!
Blunda bort, ni blåa blickar,
här i dessa blomsterbojors
blida boning vill jag blifva,
hit i dina armars fångsel,
i din ljufva famn, o flicka,
vill jag fly och intill döden —
fast förblifva*

Herberts är full av beundran inför Topelius mångsidighet som skribent:

– Också som diktare prövade han många olika stilarter och dikttyper, en del med riktigt lyckat resultat, andra med mindre. Hans lyrik har ändå främst levat kvar i tonsättningarna. Det gäller t.ex. *Sylvias visor*, även om folk inte alltid känner till att det är han som skrivit sångtexterna.

Men, suckar reportern, är det inte ändå tröttsamt att syssla bara med Topelius dag efter dag, år efter år?

– Nej, inte alls. Redan i den här första boken finns 180 forskningsobjekt, och varje gång börjar jobbet

från början. Varje dag löser man en fråga som sedan leder till nya frågor, säger Herberts entusiastiskt.

Men visst, som en gest av förståelse inflikar hon att allt som Topelius skrev inte var av högsta klass, att det faktiskt finns dikter som kunde ha förblivit i byrålådan. Topelius skrev flitigt redan som barn och dessutom författade han under sin livstid ett otal tillfällesdikter i samband med t.ex. bemarkelsedagar.

För att försöka bevisa (för sig själv) att till och med Topelius hade sina begränsningar ber reportern om ett exempel på en ”onödig” dikt, som han uttrycker det. Herberts bjuder på *Folkmelodier* från 1843, som Topelius själv plockade bort ur senare upplagor. Topelius lät förresten hälsa att ”Tonvigten bör ligga stark på första stafvelsen af hvarje rad.”

*Min vän är den bästa, förmer än de flesta,
Han vill mig gästa, ej fresta, men fästa,
Min vän är den enda, den kända, mig sända,
Vill utan ända mig vända till frid.
Min vän ej sviker, ej fiker, ej viker,
Han gör mig riker för evig tid.
Min vän är herrlig, förfärlig och kärlig,
Evigt begärlig i hjertats strid.*

Men vår reporter är inte riktigt nöjd, i all sin käcka hurtighet har ju dikten ändå en viss charm. Och, tänker han, om det där är Topelius allra ”svagaste” så kanske det faktiskt finns skäl att ta den där kursen i topeliansk stilistik.

Eller i alla fall att bläddra fram till dikten när den publiceras igen. Men det dröjer ännu ett tag tills de 180 dikterna med kommentarer finns på nätet och i den tryckta boken.

– Nu går hela boken på intern granskning – och sedan under två månader på extern granskning.

Vår utsände förstår slutligen vad det hela handlar om. På den tid dessa forskarfigurer lägger ner endast på granskning kunde han och många andra skriva 180 artiklar (i stället för 180 dikter) och kanske ett par tusen e-postmeddelanden samt läsa minst lika många.

Det måste ju vara skillnaden mellan att gå på djupet och röra sig på ytan.

Skillnaden mellan 150 årsverken och några dagsverken. ■

www.topelius.fi

Hilsen fra en fakkelbærer

Forunderlig nok er det allerede snart en mannsalder siden jeg i begynnelsen av 1980-årene hadde den lykke å få representere vårt norske forskningsråd i Nordisk samarbeidsnemnd for humanistisk forskning – det såkalte NOS-H. Der lærte jeg blant flere å kjenne og sette stor pris på så fremstående forskere og kolleger som litteraturviteren Lars Furuland og historikeren Erik Lönnroth. Det tverrfaglige samarbeidet med dem og andre nordiske kolleger ble en rik opplevelse som gav god ballast i årene som fulgte. Perioden i NOS-H lærte meg nemlig mye om verdien av forskerfellesskap på tvers av både fag- og landegrenser.

Siden den gang er mange år gått og nye kontakter knyttet i mange land. Som Ibsen-forsker står man ikke bare i forhold til Norden, men til verden som helhet. Det har for meg betydd lærerike utvekslinger og samarbeid med kolleger fra ulike kontinenter: fra Kenya og Bangladesh, eller fra Tokyo, Shanghai, London og New York. Slike forskermøter har lært meg å se hva kombinasjonen av ulik erfaringsbakgrunn og alternative synsvinkler har å si for fremveksten av nye og spennende idéer. Den viktigste erfaringen har likevel vært at vi alle tilhører én nasjon: den faglige.

På begynnelsen av 1990-tallet ønsket vi i Norge (etter sterkt internasjonalt press!) å etablere en historisk-kritisk, gjennomkommentert utgave av Ibsens forfatter-skap. Det var ikke enkelt, i et land der edisjonsfilologien hadde ligget brakk mer enn en mannsalder. Da var det en lykke å ha gode naboer å søke råd hos. Jeg husker hvor åpent og generøst vi ble mottatt

”Som Ibsen-forsker står man ikke bare i forhold til Norden, men til verden som helhet.”

foto: Nina Marie Evensen

da vi reiste til København og våget å banke på Kierkegaard-centerets dør. Centerlederen Niels Jørgen Cappelørn satte av flere dager hvor han i detalj gjennomgikk regulativer og planer for det igangværende arbeidet med *hans* store forfatter, og vi kunne reise hjem med rikt faglig utbytte.

Også Johnny Kondrup, en annen av Kierkegaard-utgiverne, forstod verdien av internasjonalt samarbeid. Han er den som i sin tid tok initiativ til etableringen av Nordisk Nettverk for Edisjonsfilologer, der kierkegaardianerne i København sluttet mannjevnt opp. Det samme gjorde utgiver-novisene fra Norge. Med nettverket på plass fantes det plutselig et forum der vi kunne komme i nærkontakt med andre utgivere og andre utgaver. Det kunne gjelde forfattere som Runeberg, Almqvist, Bellmann eller Linné. Her møtte vi kolleger som strevde med samme slags problemer som oss. Vi kunne drøfte tekniske løsningsknytter til elektronisk utgivelse, vi diskuterte valg mellom ulike utgivelsesprinsipper, og vi kunne ta stilling til hvordan andre løste sine edisjonsproblemer. Dette har alt sammen satt sine spor i den norske Ibsen-utgaven.

Det må visst være noe eget med edisjonsfilologien. Jeg har i alle fall aldri opplevd et åpnere, mer generøst og gjensidig berikende forskerfellesskap enn det som utfolder seg blant nordiske utgiverkolleger. Her sitter ingen og vokter nidsykt på sine egne resultater. Tvert om er alle ivrige etter å dele sine kunnskaper og erfaringer med andre. Håpet er at også vi i Norge er blitt smittet av denne nettverkets ånd. Etter hvert som også vi har fått mer utgiverrutine, har vi i alle fall hatt gleden av etter fattig evne å kunne delta som fødselsjelpere når nye utgaveprosjekter er i ferd med se dagens lys. Det har vi ikke bare gjort for å betale av på en gjeld, men også i stolthet over at vi alle er nødvendige deltagere i den internasjonale og uendelige staffetten som alt faglig arbeid i bunn og grunn består i. Takk til hver og en som har bidratt til å gi oss denne følelsen av å ha hjemstavn i *fagets* verden!

VIGDIS YSTAD

Vigdis Ystad er professor i nordisk litteratur ved Universitetet i Oslo. Hon var redaktør for *Contemporary Approaches to Ibsen 1988–2000* och leder arbeidet med den snart slutførda historisk-kritiska utgåvan *Henrik Ibsens Skrifter*.

Vi måste följa den sverigesvenska språknormen, annars isolerar vi oss! Nej, varför inte bejaka vår särart, finlandssvenskan är ett eget språk! ... Vilken klassisk motsättning. Men när började debatten egentligen? Historikern Jennica Thylin-Klaus har svaret.

Text: MAGNUS LONDEN

Ska vi följa

SVERIGE-SVENSKAN?

Visst är frågeställningarna om finlandssvenskans egenart kontra kraven på överensstämmelse med sverigesvenskan ("riks-svenskan") ständigt aktuella. Så lät det i går, så låter det i dag och så kommer det antagligen att låta i morgon. Men det intressanta är att det också lät så i förrgår.

Fil.lic. Jennica Thylin-Klaus är historiker och för henne är detta med i förrgår spännande, närmare specificerat som tiden mellan 1850 och 1920. Till den här perioden kan man nämligen spåra de första inläggen om det goda/onda/naturliga i skillnaden mellan det som vi vanligen kallar rikssvenska och finlandssvenska.

Axel Olof Freudenthal slängde in den första brandfacklan när han i slutet av 1860-talet uppmanade till språkvård i Finland och konstaterade att svenska böcker som ges ut i Finland ofta kritiserats i Sverige. Thylin-Klaus påpekar att diskussionen ändå kom i gång på allvar – bland en liten elit – år 1885 då lektor Karl Lindström publicerade den tvådelade artikeln "Studier på svensk språkbotten i Finland". De särdrag som förekom i svenskan i Finland hade enligt Lindström uppstått som ett resultat av påverkan från såväl allmogemålet som "det andra inhemska språket".

– Frågan var nu om man skulle acceptera denna utveckling eller inte, säger Thylin-Klaus.

Och sedan dess har debatten fortsatt.

Det Thylin-Klaus forskar i är inte språket i sig utan hur man diskuterade om språket. Att kunna kombinera språk och historia passar henne utmärkt eftersom hon har studerat svenska som biämne. I och för sig hade hon som historiker tidigare varit mest intresserad av 1600-talet, men det är ändå mycket som fånglar med den tidiga svenska språkplaneringen i Finland.

– För dessa debattörer är det de stora övergripande frågorna som är viktiga. De funderar på hur ett språk ska fungera för att kunna vara ett bra kommunikationsmedel, de har ett brett perspektiv och deras inlägg är sällan fördömande.

Men ibland hettade det ändå till.

Bland inläggen i debatten om svenskan i Finland kontra svenskan i Sverige lyfter Thylin-Klaus fram en artikel som helt avviker från den allmänt accepterade tanken om vikten av språklig enhet mellan de forna riksdelarna. Samma år, 1916, som kritikern och författaren Hagar Olsson, då 23 år gammal, debiterade med en roman skakade hon grundvalarna genom en artikel i *Studentbladet*, rubricerad "En ropandes röst i öken":

Varför är allt, som i språkligt hänseende skapas här hemma hos oss, av noll och intet värde, ifall det ej

sanktioneras i Sverige? Varför måste Sveriges språk ständigt vara och förbli en norm för oss? Vi ha ju vårt eget fosterland, vår egen kultur, varför våga vi ej ha vårt eget språk?

Hagar Olsson attackerar filologen och lektorn i svenska Hugo Bergroth som följande år, 1917, gav ut sitt klassiska verk *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*.

Men det var inte tal om att lyssna på den unga författarinnan. Redaktionen kommenterar i samma nummer: "Fröken Olsson behöver knappast frukta någon bannlysningsbulla. Men väl att inte bli tagen på allvar, och det är värre! Men så kan det gå, när man ger sig in på områden, där man inte vandrat förr: man far lätt vilse."

Redaktören fortsätter:

Grunden är det rena svenska allmogemålet, lika svenskt hos oss som i Sverge. Därför äro Åland och Nyland landsändar i det svenska språkområdet alldeles på samma sätt som Värmland och Gottland. Ja, nylänningen och ålänningen stå till språket närmare Sverges hjärta än gottlänningen och skåningen göra det. Låt oss då stå fasta på den grunden, den ädlaste germanska språkgrund som finns. På sidan lurar fördärvet.

Som Thylin-Klaus konstaterat i en artikel i *Folkmålsstudier* var *Studentbladets* redaktör Hugo Ekholm en hängiven svenskhetsivrare som till exempel vägrade använda lånordet *cykel*, det skulle heta *trampkärria*, så det var inte så överraskande att förståelsen mellan Ekholm och modernisten Olsson var ringa.

Det fanns naturligtvis inte särdeles många filologer på den här tiden så Thylin-Klaus forskning har som all historisk forskning sina begränsningar.

– Jag kan förstås inte ge en bred syn på vad de svenskspråkiga i Finland i ge-

» Thylin-Klaus ser tydligt hur man ville skapa en skiljelinje mellan det svenska och finska, syftet var att hålla sverigesvenskan och finlandssvenskan sammanlänkade."

men tyckte eftersom det inte finns material om det, utan min forskning kretsar kring en handfull bildade farbröder och deras syn på språket.

Hon fascinerats över hur nätverk bildas och idéer sprider sig från Sverige till Finland då finländska filologer, bland dem Hugo Bergroth, studerar i Uppsala. Och hon ser hur olika språkiologier kan skönjas: En grupp vill hålla på traditionerna, språket ses som ett minnesmärke och ska bevaras som det alltid varit, man beundrar fornsvenskan och vikingatiden. Andra tror på modernitet och på att språket måste anpassas till tiden, stavningen måste göras enklare för att alla ska kunna läsa och skriva. Det är spännande frågor som – anpassade till vår tid – fortfarande engagerar, se bara på hur osannolikt populär den nya *Språktidningen* blivit i Sverige.

När trenden i dag är att friskt insupa och anpassa lånord från andra språk var det andra tongångar förr. Thylin-Klaus ser tydligt hur man ville skapa en skiljelinje mellan det svenska och finska, syftet var att hålla sverigesvenskan och finlandssvenskan sammanlänkade. Gamla eller dialektala ord var ändå accepterade, en del ansåg rentav att några av dem borde införas i sverigesvenskan,

men nya ord som uppstått genom påverkan från finskan skulle undvikas. Perioden hon studerar är dessutom särskilt intressant med tanke på att konsolideringen av de svenskspråkiga i Finland, alltså uppkomsten av en "finlandssvenskhet", samtidigt pågår.

Alldeles klart är att de svenska filologerna i Finland var ganska ense i fråga om "överlevnadsstrategin":

– De ansåg att svenskan i Finland måste anknytas till sverigesvenskan för att vi inte ska isoleras och för att den finländska svenskan, som snart skulle benämnas "finlandssvenska", också i fortsättningen skulle betraktas som svenska, säger Thylin-Klaus.

Men det låter ju lite som i dag, gör det inte?

– Visst påminner det om dagens debatt. När professor Marika Tandefelt år 2003 skrev sitt förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland, *Tänk om*, ser man att det är många frågor som går igen. ■

KÄLLOR (UTÖVER INTERVJU): Jennica Thylin-Klaus artikel "Språknormer, skandinavism och svensknationell mobilisering. Idéhistoriska aspekter på den tidiga svenska språkplaneringen i Finland." publicerad i *Språket i historien – historien i språket, Folkmålsstudier 47* (2009). Red. Camilla Wide, Hanna Lehti-Eklund, Gunilla Harling-Kranck, Seija Tiisala & Marko Lamberg.

Fil.lic. Jennica Thylin-Klaus är doktorand i nordisk historia vid Åbo Akademi och forskare vid Svenska litteratursällskapet i Finland. År 2004–2006 var hon anställd inom projektet "Svenskt i Finland – en lång historia". Hennes avhandling har arbetsrubriken "Den finländska svenskan ca 1850–1920. Tidig svensk språkplanering i Finland ur ett idéhistoriskt perspektiv."

Den 10 mars 2010 är Jennica Thylin-Klaus med då SLS:s jubileumsturné när Kristinestad. På medborgarinstitutet talar hon kl. 19.30 över rubriken "På väg mot 'finlandssvenska'. Idéer och ideal inom den tidiga språkplaneringen".

Men VAD GÖR DE riktigt där...?

”En samling gamla gubbar i ett dammigt forskningsrum, sysselsatta med något bara de själva förstår sig på.”

Så löd ett av svaren då SLS lät utföra en imageundersökning sommaren 2009. Visst, överlag var tongångarna rätt positiva, men det ligger något utmanande i det där påståendet. För tänk om det stämmer? Dags alltså att ta reda på sanningen. Dags att snoka. Dags att knacka dörr i en SLS-korridor och oförberett vandra in i rummen, ropa HALT! och ta de där ”gamla gubbarna” på bar gärning genom att fråga: Vad gör du just precis nu?

Text: MAGNUS LONDEN Foto: JANNE RENTOLA

Fjärde våningen på Riddaregatan i Helsingfors. Ett dämpat surr från en kopieringsmaskin, en blänkande hissdörr, en tom korridor, tystnad. Det är nu vi, fotografen och reportern, börjar snoka. Vårt uttalade mål är alltså att finna dammiga gamla gubbar. Vi stannar ungefär halvvägs i korridoren, fastnar för en namnskyld med texten ”Arkivarie Anne Bergman”. Knack-knack.

Ett skrivbord med böcker huller om buller. Tjocka luntor med gulnade tidningsurklipp. I andra ändan av rummet en liten soffgrupp, wienernougat på bordet. Kaffeångor.

Planen var alltså att rusa in och utropa ett auktoritärt ”HALT!” ... Men någonstans under den där hundradelssekunden då vi steg över tröskeln förvandlades allt till ett finlandssvenskt ”ursäktat att vi stör”.

Och det var tur det. Här är det stränga tag.

– Journalisterna ställer alltid en viss typ av frågor, och de har ofta svaret färdigt. De frågar ”varför äter vi skinka till jul” och så vill de att svaret ska vara i stil med ”för att redan vikingarna åt skinka”. Det ska vara gammalt, då är det bra.

Den här personen har haft att göra med snokande reportrar tidigare. Ja, i själva verket visar det sig att Anne Bergman har varit på SLS i över trettio år.

Än sen? Glöm inte uppdraget!

Just det: – Vad gör du just nu?

Hon pekar på datorskärmen som är fylld av text, sen på böckerna som ligger uppslagna på bordet, och säger:

– Jag skriver en artikel om begreppet ”första advent” för en stor uppslagsbok om traditioner som ska utkomma om några år. Idén med boken är att samla

koncentrerad kunskap om de finlandssvenska festtraditionerna, något som inte har gjorts tidigare.

Det förklarar böckerna med titlar som *Das Weihnachtsfest*, *Muuttuva joulu* och *Bogen om julen* på bordet. Sedan utreder hon galant begreppsskillnaden mellan ”lillajul” och ”pikkujoulu”, det att man på finska använder pikkujoulu som ett allmänt begrepp för alla fester före jul, medan det på finlandssvenska syftar på kvällen före första advent, och på traditionen att ge en liten julklapp redan då.

En vanlig arbetsdag som denna brukar bestå av kundbesök eller telefonsamtal, frågor från journalister (i dag *Kyrkpressen*), skrivande på uppslagsboken och ”rädd på bordet”. Anne Bergmans område är folkloristik och etnologi, och hon är inte vilken forskare som helst. Hon har blivit intervjuad hundratals gånger i radio och i tidningar, och hon har publicerat böcker och artiklar om finlandssvenska festtraditioner, folksagor och folkvisor. Det är till henne folk ska ringa om frågan gäller till exempel helgtraditioner. Och vem som helst får ringa.

”Kunder” och ”massmedier” och ”bokutgivning”... Snopet inser vi att det går modernt, rentav effektivt, till här. Vi försvinner lika snabbt som vi kommit, ut i den tysta korridoren, skärper sinnets stål, och stormar in i rummet intill.

Vår ankomst tycks inte bekomma arkivarie Carola Ekrem. Hon pratar på med en stämma som lätt fyller hela rummet, hon får omkring i rummet som ett jehu, och strax är vi förvandlade till två snälla lyssnande skolgossar.

– Vad gjorde du då vi kom in? piper vi ändå tappert fram mellan varven.

Arkivarie Carola Ekrem har många kloka ordstäv på lager.

– Hela dagen har jag jobbat med ordspråk. Jag skriver på en bok som jag hoppas ska bli både rolig och användbar. Det finns ingen heltäckande finlandssvensk ordspråksbok, så det måste göras, eller egentligen blir det väl två böcker.

Av de ordspråk som finns i Folkkulturarkivets samlingar har bara en liten del tidigare publicerats i *Finlands svenska folkdiktning. III. Ordstäv* (1923). Det äldsta materialet insamlades av SLS:s fältstipendiater som vid sekelskiftet 1900 reste runt i det svenska Finland för att samla folkliga visdomar.

Nu gäller det att förklara ordstäv för en modern publik, ta in nya, hitta liknande ordspråk i andra kulturer och språk, kombinera och ge bakgrund. Ofta har ordstäv spridits under antiken eller via Bibeln till olika kulturer och lever där sina egna liv. Grundmaterialet är 60 000 ordspråk, många på dialekt, ”en verklig kulturskatt”, som Ekrem själv definierar det.

– 26 000 ordspråk ska ännu kollas, säger hon nonchalant, men innan jag pensioneras, om ett tiotal år, ska projektet minsann vara klart.

Bliar man inte mätt på kloka ord? Sextio tusen ordstäv som pockar på uppmärksamhet ... hur orkar man med det?

– Visst, min man är mycket trött på mina visdomar, men det som gör allt spännande är att det finns många ordstäv där man inte alls förstår poängen, de grundar sig på en antik världsbild, och då ska jag försöka tolka och förklara.

Och ibland är det den groteska humorn som piggar upp arbetsdagen:

*Slut med visslandet, sa gubben,
skar bort läpparna*
(Sägs skämtsamt om oförmågenhet att göra något)

*Nu ser jag, sa käringen,
skar bort ögonlocken*
(Sägs när det ”går upp ett ljus för en”)

” Vi backar försiktigt ut ur rummet, här får vi ingen bekräftelse på dammiga forskarrum, och som en skämtsamt hälsning avfyrrar hon ett sista ordspråk som väggkost för vårt uppdrag.”

Folkloristen Ekrem har tidigare skrivit SLS-böckerna *Lev lycklig, glöm ej mig* (2002) om minnesböckernas historia och *Vi leder en blindbock till kungens bord* (1997) om klassiska finlandssvenska lekar.

Vi backar försiktigt ut ur rummet, här får vi ingen bekräftelse på dammiga forskarrum, och som en skämtsamt hälsning avfyrrar hon ett sista ordspråk som väggkost för vårt uppdrag:

*Var sku kräklon (sleven)
vara om int i grytan*
(Ironisk kommentar till nyfiken person som sticker sin näsa överallt)

Pia Lindholm digitaliserar finlandssvenska dansmelodier.

Vi befinner oss nu i Folkkultursarkivets (FKA:s) kärna. På andra sidan korridoren sitter Yrsa Lindqvist. Hon är chefen, dvs. förste arkivarie.

Dörren står öppen, det är Bruce Springsteen på väggen och mat i sinnet. Lindqvist gav 2009 ut boken *Mat, måltid, minne* om finlandssvensk matkultur och just precis nu tycks hon planera den internationella konferens om mat som ska hållas i Åbo hösten 2010. Åbo Akademi står värd och temat är etiska och etniska frågor, som till exempel hur man ska lyfta fram lokalt producerad mat. Etnologer och sociologer ska dryfta frågorna och nu försöker Lindqvist – lätt frustrerad – få tag på en lämplig föreläsare från Tyskland.

Ja, och så är det den där texten som måste skrivas till killen från Kalifornien som arbetar på en encyklopedi om hela världens matkultur. Och SLS:s årsberättelse måste ju fås ihop. Den som i år ska bli större och bättre och glassigare än förut.

Folkkultursarkivet sammanställer varje år frågelistor om ämnen som på ett eller annat sätt är aktuella. Det gäller att engagera allmänheten och få folk att skicka in sina svar, något som

man numera kan göra också på webben.

Det är vardagen som ska dokumenteras. Sällskapsdjur, schlagerfestivalen, baby shower och livet på sommarstugan är exempel på teman från de senaste åren.

– Se på det här så förstår ni vad det handlar om, säger Lindqvist.

På bordet ligger skildringar av folk som i detalj rapporterat om sina sommarstugor. Ritningar, skisser, foton, långa rapporter, ja, några sekunder räcker för att förstå vad det är som egentligen engagerar den moderna urbana människan.

Vi blir rörda av att se denna fullkomliga passion för sommarstugan, men vi har vår uppgift, vi måste vidare. Var finns de där gamla gubbarna som läst in sig i sina forskarrum?

I ett rum nära hissen ser vi en person som helt uppenbart har isolerat sig från omvärlden, det måste vara en typisk *forskarnisse* i postmodern tappning. Bevisbörden är tung eftersom hon har hörlurar på sig. Det kan inte finnas en vettig förklaring till detta, hon sitter där och rullar tummarna och lyssnar antagligen på skvalmusik.

En auktoritär hand läggs på hennes axel.

– Vad gör du egentligen?

– Jag lyssnar igenom sången och kollar att tempot är rätt, men här är något mystiskt, programmet har utelämnat första tonen i refrängen.

Ja, ja. Så säger de alla. Men ska detta verkligen föreställa ett *jobb*?

Projektassistent Pia Lindholm börjar tala om FileMaker, om ENF- och XML-filer, hon prepplar på om dataprogram som heter *SmartScore* och *Sibelius Scorch*. Sen pekar hon menande, så att också vi ska förstå, på en tjock och till synes uråldrig luntta med titeln *Finlands svenska folkdiktning del VI A.1*. Luntan är uppslagen på låt nr 523, en hurtig melodi som i tiden spelades upp av en Karl August Lind

Otto Andersson upptecknar de spelmansvisor Erik Lönnberg spelar, ca 1910.

från Tenala. Det Lindholm gör är att förvandla noterna för de 1100 låtarna i luntan till musikfiler. Musikfiler som vem som helst sedan ska kunna lyssna på över internet.

– Och så kan man ändra på tempot om man vill, säger Lindholm.

Förstod vi rätt nu? Noterna till över tusen olika spelmanslåtar från hela Svenskfinland ska förvandlas eller förtrollas, ursäktat skannas och sedan konverteras i ett musikprogram, så att vem som helst plötsligt kan *lyssna* på dem?

– Precis så.

Det handlar om äldre dansmelodier, dvs. menuetter, polskor och polonäser. som är insamlade i Svenskfinland i början av 1900-talet. De kommer att vara sökbara på SLS:s webbplats med uppgifter om melodierna, spelmännen och upptecknarna tillsammans med nottext och nämnda ljudfiler. Och det är Lind-

holm som fyller i alla fakta om respektive låt i ett formulär.

Jag vet inte hur ni kära läsare upplever det hela, men vi känner att vi håller på att förlora vårt övertag.

Men är detta ett evighetsprojekt, rena önsketänkandet liksom? Det är ett faktum att SLS och Svenska Vitterhetsamfundet höll på med sin Runebergsutgåva i sjuttio år. Så kanske det är deadline år 2080 för detta projekt?

– Tanken är att vi får ut dessa 1100 låtar under våren 2010, säger Lindholm med ett överseende skratt, och drar på hörlurarna igen.

Vi backar förläget ut ur rummet men innan vi når den trygga och neutrala korridoren stöter vi ihop med Tove Ørsted som sitter i samma rum vid ett annat bord vid en annan dator. Skannern viner och strax dyker en svart-

Tove Ørsted skannar gamla glasnegativ. Och snart finns allt på webben.

vit bild upp på hennes skärm. Det är fråga om en bild med arkivbeteckning SLSA1160_107, skannad i 1600 dpi, och föreställande ingen mindre än Fredrik Pacius. Bilden ingår i SLS:s Runeborgsbibliotek, i samlingen finns bland mycket annat bilder på skaldens ”vänner, bekanta och diverse världskändisar” i form av dåtidens fotoförsedda ”visitkort”.

Ørsted är både etnolog och bildbehandlingare, så hon ser utan vidare charmen i och vikten av att till exempel digitalisera gamla glasnegativ som håller på att förstöras.

– Det roligaste är när man lyckas rädda en riktigt sliten bild och något överraskande kommer fram.

Färg och ljus ska justeras på varje enskild bild och under en vanlig arbetsdag får hon 50 bilder skannade och behandlade. Om ett eller två år ska bland annat alla de bilder Ørsted hinner skanna under sin projektanställning finnas på SLS:s webbplats, sökbara och fritt tillgängliga.

Det är uppenbart att vi drar det kortare strået här. Nästa i turen är arkivarie Monica Ståhls-Hindsberg i andra ändan av korridoren.

– Hur ser barnen på svininfluensa? Det är vad jag forskar i just nu, säger hon och viftar med en blankett.

Men vad kan svininfluensa ha med arkiv, litteratur och kultur att göra?

» Det roligaste är när man lyckas rädda en riktigt sliten bild och något överraskande kommer fram.»

– Jag ska skriva en artikel om barn och hälsa. Så nu samlar jag in barns historier om svininfluensan som sedan kommer att finnas tillgängliga för framtida forskare.

Folkkultursarkivet har som sin uppgift att dokumentera fenomen i tiden, så i december 2009 lanserades en helt ny frågelista för allmänheten ”om höstens stora samtalsämne”, dvs. svininfluensan. Ståhls-Hindsberg jobbar just nu med att skicka ut en enkät till några lågstadieskolor i Svenskfinland, hon vill veta vad barnen hört för rykten om influensan, om hur de tror man ska skydda sig, vad de kallar sjukdomen för osv.

Ståhls-Hindsberg har också tidigare forskat i frågor kring hälsa. År 2005 skickade SLS tillsammans med ett antal andra institutioner ut ett s.k. specialfrågebrev till läkare; avsikten var att samla in historier och minnen från yrkesutövningen.

Hm. Vi har nu gått från gamla ordstäv via XML till moderna fenomen som

svininfluensa. Men vi har inte sett några gubbar. Inget damm. Men kanske dammet finns där borta i Språkarkivet?

”Språkarkivet”? Det måste ju dessutom betyda torra experter som vrider på semikolon. Vi känner att vi äntligen har vind i seglen.

Vi lyckas fånga en expert i flykten strax utanför hennes rum. Vad gör du just nu?

– Jag hade nyss en kund, det var roligt. Det var en man från Borgå som tillsammans med sin hembygdsgrupp samlat in ortnamn på Emsalö, och nu ska de trycka upp en karta med de insamlade namnen.

Jaha. Så mycket för den torrheten. Pamela Gustavsson är förste arkivarie vid Språkarkivet och om det är någon som kan kartor och ortnamn så är det tydligen hon.

– Vi gör fältarbete och samlar för tillfället in inofficiella namn på platser i städer i hela Svenskfinland. Hittills har vi samlat in namn i bl.a. Åbo, Borgå, Jakobstad och Karleby. Helsingforssamlingen innehåller närmare 500 namn.

Det handlar alltså om namn som inte är officiella men som ortsborna själva använder, som Stockis/Stockas klocka (Helsingfors), Kinamuren (Vasa), Konservburken (Åbo), Gräddhyllan (både Mariehamn och Karis) – men det finns också otaliga andra namn i arkivet. För håll i er nu: Gustavsson säger att det finns 400 000 namn i Språkarkivets ortnamnssamlingar. Ortnamnen är insamlade i hela Svenskfinland, ända sedan början av 1900-talet.

Namnssamlingarna kan användas bland annat då man vill ge nya namn på t.ex. tomter och landsvägar eller av vem som helst som vill forska i sin hembygds historia.

Gulp. Men är ortnamn det enda Språkarkivet sysslar med?

Långt ifrån. Den största succén är projektet ”Spara det finlandssvenska talet” med inspelningar av intervjuer och gruppsamtal från hela Svenskfinland. I

arkivet fanns sedan tidigare inspelningar ända från 1950-talet men Spara talet fyllde på med stora mängder med nya inspelningar. Dialekter och vardagligt tal och annat härligt som hör det riktiga livet till, dvs. *riktiga människor* som snackar på sitt eget vis. Det är Gustavssons kollega, arkivarie Lisa Södergård, som är den praktiska koordinatören i projektet.

Men är man tvungen att komma till Riddaregatan för att få njuta av härligheten?

– Nej, nej, en hel del finns på www.sls.fi.

Och så det finns: Yngre man Helsingfors. Äldre man Iniö. Yngre kvinna Närpes. Äldre kvinna Pernå. Och så vidare, och så vidare, och så ... sammanlagt 170 ljudprov från 50 orter. Sammantaget blir det flera timmar med skönt snack, och alltsammans transkriberat så att man kan läsa utskriften samtidigt som man lyssnar:

at ja börjar liksom at nu vill ja haa jäbb (.) nu vill ja liksom å jäbba ja ha faktist int tjent de förut på de sette utan de ha vari så dä at guud

va sjöönt att man liksom e befriiad
[yngre man, Helsingfors]

– Materialet används i undervisning och vi vet att också många rikssvenskar går in för att lyssna på hur finlandssvenska egentligen låter, säger Gustavsson.

I ett sista försök att hitta något suspekt i Språkarkivet fäster sig sanningsökarnas falkögon vid bokhyllan. Varför har hon en tom svensk filmjölksburk på hyllan?

Gustavsson skrattar till, stiger upp, vänder på burken och blottar svaret. På burken står ”Svenska ortsnamn” och sedan: ”Vem har bestämt att Njurunda ska heta just så?”

Poängen? Att så borde man popularisera ortnamnens historia också i Finland.

Vi har kommit till slutet av korridoren. Hittills har vi gjort vår anonyma uppdragsgivare besviken, gubbarna och dammet och ett fjärmande från verkligheten har vi inte sett röken av. Vi småspringer skamset tillbaka, men stopp! På höger sida, mitt i korridoren,

» Jag hade nyss en kund, det var roligt. Det var en man från Borgå som tillsammans med sin hembygdsgrupp samlat in ortnamn på Emsalö, och nu ska de trycka upp en karta med de insamlade namnen.»

I SLS:s samlingar ingår många Helsingforsvyer, här norra kajarmen vid Salutorget och Norra Esplanadgatan kring sekelskiftet 1900. Foto: Gustaf Sandberg.

ser vi namnskylden ”Arkivarie Marika Rosenström”. Här har vi ännu inte varit.

Händerna upp! Vad sysslar du med?

– Det är en kund i Sibbo som vill återuppbygga en gammal vattenkvarn. Han söker efter foton och gamla ritningar.

Lättare hade det förstås varit om det hade gällt en väderkvarn, beklagar hon, sådana har arkivet tydligen gott om bilder och ritningar på.

– Men vi ska nog kunna hjälpa honom med vattenkvarnar också.

Rosenström är bildansvarig inom Folkkultursarkivet och vet vad gemene man och kvinna är intresserade av. Finlandssvenskarna bor ofta vid kusten och det märks i frågorna, det gäller till exempel ofta bilder och ritningar på gamla båtar.

– Eller så vill någon illustrera en artikel eller en bok, oftast med en bild från en viss tid och ort.

Hennes specialintresse är sjöfart, och det är nu hon blir riktigt ivrig. Hon visar sin bok *Fartyget, himlen och havet* (SLS 1996, ny upplaga 2002) om verklig-

hetsuppfattningen bland sjömän i långfart. Bilderna i boken, ett flertal från arkivet, föreställer härdade sjömän på de sju haven, alldeles unika ögonblicksclipp från vardagen på skutorna – för att inte tala om det aningen suspekta livet i hamnarna.

– Så alla frågor om båtar och sjöfart som kommer till arkivet tar jag hand om.

Det är två trötta män som återigen tar skydd i korridoren, övertygade om att vi sett och hört allt, men precis som med produkterna i tv-shop med sina aldrig sinande egenskaper, *and there's more!* noterar vi plötsligt att det finns flera rum bortom hissen.

Här sitter Martin Ginström. Dagens allra första man. Vad har han då gjort i dag?

Han kan (naturligtvis) som enda arkivperson stoltsera med fysiskt arbete. Svenska Teatern har gett över hela sitt arkivmaterial och sitt bibliotek till SLS – och någon måste ju bära lådorna till SLS:s biblioteks källarmagasin på Stora Robertsgatan.

Ginström är bibliotekarie vid SLS:s bibliotek som är ett vetenskapligt specialbibliotek. I boksamlingarna finns flera historiskt värdefulla samlingar och både gammal och ny vetenskaplig litteratur. Runeberg, lokalhistoria, föreningar, äldre företagshistoria ...

Och hurdan är vardagen då det inte gäller att bära lådor?

Den fyrmastade barken ”Parma” i storm 1932. Foto Alan Villiers.

» Det tryckta ordet håller på att förlora sitt sanningsmonopol. Nu är frågan hur vi ska ta vara på vår historia för eftervärlden.»

Jessica Parland-von Essen är utvecklingschef för informationstjänster och har visionen klar: SLS ska vara på hugget när det gäller den tekniska utvecklingen.

– Folk ringer och ställer frågor. Ett typiskt exempel är att någon undrar över en dikt, var har den publicerats, frågar de. Eller så har kunden läst en dikt på finska och undrar var originalet finns, svarar Ginström.

Han sköter utlåningen inom huset, inköp av böcker och katalogiserar nya böcker som kommer in. För närvarande är Ginström ändå mest involverad i ett projekt om herrgårdsbibliotek. Det är ett rätt så utforskat ämne i Finland. I Sverige har man kommit längre, boken *Resa i tysta rum. Okända svenska slottsbibliotek* (2004) om biblioteken i privatägda svenska slott och herrgårdar är helt slutsåld.

– Men vi vet inte ens hurdana herrgårdsbibliotek vi har, och var de finns.

Precis intill honom sitter kollegan Jessica Parland-von Essen. Hon kan stoltsera med titeln ”utvecklingschef för informationstjänster”. Och vad är på gång i dag?

– Jag förbereder mig för ett möte. På eftermiddagen har vi bjudit in Riksarkivet, Nationalbiblioteket, Riddarhuset och Åbo Akademi för att diskutera herrgårdprojektet. Vi planerar att ordna ett seminarium, och kontakta herrgårdarna.

Kasten blir tvära för Parland-von Essen hoppar sedan bums över till det ”jätteprojekt” Undervis-

ningsministeriet har startat. Tanken är att samla de finländska arkiven bakom ett gemensamt digitalt sökregister. Och SLS står faktiskt i spetsen för digitaliseringen i vårt land.

– De kommer hit till exempel från Nationalbiblioteket för att studera hur vi arbetar och bekantar sig med vårt digitala arkiv, Arkiva (se även sidan 40).

Vi börjar inse att vi närmar oss mållinjen. Korridoren är utforskad.

Och i avlägset minne har vi fortfarande mantrat vi försökte få bekräftat:

En samling gamla gubbar i ett dammigt forskningsrum, sysselsatta med något bara de själva förstår sig på.

Men innan vi hunnit deklamera det för Parland-von Essen, säger hon något som definitivt får orden – mantrat – att förblekna. Hon säger att vi lever i en spännande tid. Att hon sysslar med både jätteviktiga och roliga saker. Att det händer så vansinnigt mycket just nu i branschen.

– Det tryckta ordet håller på att förlora sitt sanningsmonopol. Nu är frågan hur vi ska ta vara på vår historia för eftervärlden. Och vi måste hänga med i utvecklingen. Kulturfilosofiskt, tekniskt och praktiskt är det hisnande tider. ■

ARKIVA flyttar historien till framtiden

Att digitalisera SLS:s arkiv innebär hisnande möjligheter. Och lika hisnande utmaningar. Men i bästa fall går historien hand i hand med nutiden in i framtiden.

Text: MAGNUS LONDEN

Statusrapport från SLS: Otaliga VHS-kassetter som håller på att falla sönder. Smalfilmer som kräver en utrustning som få längre har. Backup på cd-skivor som inte kommer att hålla ... Plus en halv miljon fotografier i alla tänkbara format: vanliga pappersbilder, glasplåtar, diabilder m.m.

Ungefär så låg landet när digitaliseringsplaneraren Johan Kylander anställdes av SLS för drygt två år sedan. Uppdraget var lika enkelt som obegripligt stort. Han skulle föra in SLS:s arkiv i en ny tidsålder, planera digitaliseringen, och se till att det görs på ett sätt som både bevarar materialet för kommande generationer och gör det lätt tillgängligt.

Sedan kom också staten till hjälp på ett avgörande sätt.

År 2009 beviljade Undervisningsministeriet över fem miljoner euro för att digitalisera det nationella kulturarvet, och i fjol och i år har SLS, liksom andra arkivinstitutioner i Finland, fått ta del av dessa statliga digipengar.

– Så nu håller vi på att digitalisera bland annat alla video- och smalfilmer som vi har, säger Kylander.

SLS:s digitaliseringsprojekt, döpt till Arkiva, är indelat i tre delar. Det handlar om fotografier, ljudinspelningar och rörliga bilder. En pratstund med Kylander gör att man snabbt inser att gårdagens nymodigheter ofta är dagens skräp. Gamla VHS-kassetter håller på att ge upp, man kan inte veta i vilket skick de är om tio år. Därför är VHS-eran en gång för alla slut.

– Vi har till exempel inspelningar av premiärföreställningar på Lilla Teatern endast på VHS, och de ska alla digitaliseras.

Och när det gäller rörliga bilder är Christer Bouchts arkiv antagligen den största skatten. På SLS arkivcentrum i Vasa förvaras 236 filmer med klipp från polarfararen Bouchts arktiska resor, bland annat unika levande bilder från inuiternas liv under 1950-talet, liksom hans privata filmer från Vasa. Det är fråga om 8 mm:s smalfilm eller Super-8-format.

Och så var det de där 500 000 fotografierna. Om man sprider ut det borde alltså varje finlandssvensk, från minsta spädbarn till 107-åriga mormorsmor, skanna nästan två bilder per person.

– Men det är inte vår tanke att digitalisera allt, lugnar Kylander.

Redan i början av 1990-talet började arkiven skanna bilder till sina egna databaser, och delar av det överförs nu till Arkiva.

Det är arkiven som själva bestämmer vad som ska prioriteras, men havet påverkar finlandssvensken också här. Båthus, roddbåtar och segelbåtar inklusive ritningar på dem är självklara guldkorn som folket ropar efter. Det var när insamlaren Valter W. Forsblom (1888–1960) vandrade runt i svenskbygderna i början av 1930-talet som han fångade allmogebåttyperna på bild. Med sig hade han ingenjören Berndt Schauman som gjorde noggranna ritningar av båtarna. Och allt finns bevarat i Folkkultursarkivet inom SLS; 370 fotografier och omkring hälften så många ritningar – snart tillgängliga också via internet.

För att inte tala om Curt Segerstråle som under 1920- och 1930-talen dokumenterade fiskemetoder, fiskelägen och fiskarbosättningar i hela Svenskfinland på bild; 400 fotografier

– många av dem snart tillgängliga också via internet.

Och ingen diskriminering här inte. För att inte den urbana ska känna sig sidsteppad är det skäl att nämna affärsmannen Gustaf Sandberg (1879–1928). Han fångade Helsingforsmiljöer mellan åren 1890 och 1920, bilder som enligt Folkkultursarkivet "lätt kan mäta sig med Signe Brander". Sandberg var kryddhandlare och självlärd amatörfotograf, och han framkallade bilderna i sitt eget kök. Sammanlagt drygt 900 glasnegativ – många av dem snart tillgängliga också via internet.

Allt detta är ändå bara att skumma på ytan. Motiven är otaliga, platserna allt från Pyttis till Karleby via Viborg och tidsperioden från slutet av 1800-talet till våra dagar. Att välja och prioritera kan inte vara en alldeles lätt uppgift, men ibland dikterar ursprungsformatet:

– Vi måste till exempel rädda gamla nitratnegativ som lätt kan självantändas, säger Kylander.

På skärmen har han för närvarande en bild på en roddbåt. Den skannas noggrant (900 dpi) och sparas i TIFF-format. Ett svartvitt foto blir ca 50 MB, en färgbild blir omkring 150 MB.

– Det betyder att man kan trycka en affisch av bilderna.

Nu börjar varningsklockorna ringa. Alla som arbetat med bilder och museer vet hur hårt de ofta håller i sina samlingar. Att söka och bläddra bland materialet är omständligt och måste göras på ort och ställe, beställningsproceduren är byråkratisk och det kan kosta skjortan att få tillgång till bilderna.

Kylander ser inga problem. Nätversioner ska finnas tillgängliga – gratis – för vem som helst, eventuellt måste man registrera sig. Tryckdugliga versioner ska fås enligt SLS:s vanliga prislista och beställs via ett formulär på nätet. Och sökfunktionen och bläddrandet ska kunna göras på nätet.

» Vi har till exempel inspelningar av premiärföreställningar på Lilla Teatern endast på VHS, och de ska alla digitaliseras.»

Använd *det språk* NI HÖR

Dagens finlandssvenska författare borde experimentera mera. Mixtra språket. Fånga vardagen. Ta lärdom av tidigare storheter. I östra Finland där Jac. Ahrenberg hörde hemma blandades språken fritt, medan helsingforsaren Elmer Diktonius blandade svenska, finska och ryska. Fil.mag. Julia Tidigs forskar i hur olika språk används tillsammans i tidig finlandssvensk litteratur – och hur den enögda samtiden förhöll sig till försöken.

Text: MAGNUS LONDEN

Det är ett välkänt faktum att det gamla Viborg var mångkulturellt så det förslår. Men vad hände när denna flerspråkliga verklighet smög sig in i litteraturen?

Det försöker Julia Tidigs ta reda på.

Hon är inhyst i ett litet avlångt rum i Arken vid Åbo Akademi där litteraturvetenskapen håller till. Jo, det låter som en kliché, men utanför sitter en handfull studerande tankfullt försjunkna i var sin bok. Texter analyseras, skärskådas, sätts i ett sammanhang. O, ljuva bildning!

Tidigs vet vid det här laget vad textanalys handlar om. Hon skriver sin doktorsavhandling om ”Flerspråkighet i Finlands svenska litteratur från 1880-tal till 1940-tal” och undersöker Johan Jakob, dvs. Jac., Ahrenbergs och Elmer Diktonius produktion. Hon är för närvarande SLS-sti-

Men det finns naturligtvis begränsningar. Av säkerhetsrelaterade, upphovsrättsliga och integritetsskäl kan inte Arkivas hela databas läggas upp på nätet.

Förr var det nitratnegativ, VHS och cd-format som av olika orsaker inte längre duger. Hur kan vi då vara säkra på att det som görs i dag är bestående?

Svaret är att ingenting är bestående.

Men allt görs för att man med dagens kunskap och dagens teknik ska skapa en så långvarig lösning som möjligt. Allt i Arkiva sparas på två separata nät-hårdsdiskor med ständiga uppdateringar för att varje skede i digitaliseringsprocessen ska finnas sparad. Men hårdsdiskor är ett förgångligt arkivmedium, livstiden är maximalt futtiga 10–20 år. Därför sparas en masterfil på databand – och det materialet är inlåst i källarmagasinet i SLS:s hus. Dessutom görs bandkopior som förvaras i Vasa.

– Databanden har omkring fyrtio års livslängd, säger Kylander.

Men det finns andra fällor än att hårdsdiskor kollapsar. Enskilda filer kan förstöras eller förvrängas utan en logisk förklaring. Därför har varje enskild fil en algoritm, en lång sifferserie som är en kontrollsumma. Ändras minsta lilla sak i bilden, om en enda etta blivit en nolla, ändras också algoritmen och programmet skriker till.

– Det har aldrig skett hittills, men sånt händer nog. Det kan vara fysiskt slitage och så finns det teorier om att det kan bero på kosmisk strålning, ingen vet riktigt orsakerna.

Men det är inte bara den tekniska överföringen, så som skannandet, som är tidskrävande. Det som egentligen tar mest tid är handarbetet. För varje enskild fil måste arkivpersonalen fylla i metadata (som titel, upphovsman, ämnesord, tidsperiod etc.) och det måste göras enligt en bestämd internationell standard. En standard som ska vara

identisk också för alla de tiotals museer, arkiv och bibliotek som ingår i Det nationella digitala biblioteket (NDB/KDK). Med andra ord ska en vanlig medborgare i framtiden kunna söka efter bilder eller ljudfiler via en enda webbadress.

Alla arkiv med självaktning har nu digitalisering – och därmed ökad tillgänglighet – på sina läppar. Alla vill nå ut till användarna. Alla vill plocka fram skatterna ur gömmorna. SLS har tydligen hållit sig framme från början och är aktivt med inom NDB och påverkar hur framtidens bibliotek ska se ut. Och många är de institutioner som kommer på studiebesök till SLS för att ta sig en titt på hur det funkar i praktiken.

Själv är Kylander historiker som ramlade in i digitaliseringsprocessen lite av en slump, rätt man på rätt plats vid rätt tidpunkt, kunde man kanske säga.

– Jag hade arbetat som datastöd när det här körde igång, så jag har varit med från början. Det har verkligen varit ett roligt och spännande utvecklingsarbete.

Uppdraget innebär ständiga studiebesök, att följa med debatten bland likasinnade på nätet, att nogsamt dokumentera hela processen, ja, en helt ny bransch har skapats. Och i slutändan ska det vara den vanliga medborgaren som vinner.

– Tillgängligheten för SLS:s material blir otroligt mycket större tack vare Arkiva, säger Kylander. ■

Se www.sls.fi för en titt på plock ur bildsamlingarna.

Se www.kdk2011.fi/sv om Det nationella digitala biblioteket.

Se www.europeana.eu som är ett virtuellt europeiskt bibliotek. Här finns bland annat en del av Edelfelts brev från SLS:s samlingar tillgängliga.

» Vi måste till exempel rädda gamla nitratnegativ som lätt kan självantändas.”

Det mångspråkiga Viborg i slutet av 1800-talet inspirerade arkitekten och författaren Jac. Ahrenberg till att blanda språk i sina texter, något som inte längre accepterades då hans böcker gavs ut efter hans död på 1920-talet.

» Se så bra Westö och Fagerholm säljer i Sverige. Det verkar funka där. Det finns en alldeles onödig oro och rädsla för att experimentera med språket i Svenskfinland.”

pendiat vilket innebär att det är forskning på heltid som gäller.

Och vem var denne Ahrenberg?

Viborgspojken Ahrenberg (1847–1914) var en mångsysslare, närapå en legend under sin tid. Han var en välkänd arkitekt, produktiv författare och ivrig resenär.

– I sina texter spinner han ofta vidare på bilden av Viborg som staden med fyra språk. Han bär på en förtjusning över flerspråkigheten, och över hur språken blandas i talet.

Tidigs är fascinerad av hur Jac. Ahrenbergs vurm för det flerspråkiga tolererades i en tid då enspråkighet var normen. Både på ledande svenskt och finskt håll i Helsingfors ville man helst inte beblanda sig med den andra språkgruppen. Och det var viktigt att bevara den finländska svenskan så lik den sverigesvenska som möjligt, för att vi inte skulle ”isolera” oss från det forna moderlandet.

Men Jac. bryr sig inte. Han ser verkligheten på gatan i Viborg, och han älskar vad han ser:

Rundtomkring det hela stimmade en rörlig hop barischnikar, isvoschikar, amatörer, hästskojar, tidningsreporters och en massa pojkar, icke de minst ifriga vid denna sportfest. Språkföbistring- en var storartad. Ryska, tyska, finska, svenska och tatariska talades om hvartannat, alla flytande orätt, men man förstod hvarandra så obegripligt bra ändå. De olika springarnes forna bedrifter utlades, deras nuvarande ”chancer” diskuterades ifrigt, svordomar på olika tungomål, gnäggningar och oljud af tusen slag fylde luften så man kunde tro sig med ens förflyttad bland helt andra människor än lugna, säfliga finnar – men så var man ju också i Wiborg och det är likväl ännu idag någonting annat än det öfri- ga Finland.

Jac. Ahrenberg: *Hibuliter* (1889), s. 71f

Jac. mixar språken både i repliker och i berättar- rösten, det är inte bara fråga om enkla repliker eller ströord här och där. Nej, menar Tidigs, det är en väsentlig del av hans författarskap.

Ahrenbergs språkbruk är inte dikterat av de miljöer han beskriver. Genom att strö in språkmarkörer kan han signalera distans eller närhet till sina karaktärer; ryskan kan till exempel användas för intima saker, för att påvisa identiteten hos den som skildras. Ibland använder han till och med latin. Och likt den frankofil han var frossar han i franska – och italienska – när det handlar om kärlek och passion, oberoende var passionen utspelar sig:

Skild från dig under större delen av året kan jag ej, som jag du fond de mon coeur det ville, taga del i din education, frapper ma marque, inverka på din själs développement. Då jag emellertid sett mycket i världen, erfarit mycket, läst och i min mångåriga so-

litude begrundat mycket, tror jag mig äga en skatt af världsklokbet, som jag gerna ville gifva dig comme le cadeau le plus precieux que ju peux.

Jac. Ahrenberg: *Anor* (1891), s. 49

Men dylika utsvävningar sågs inte med blida ögon av samtiden. Språket skulle vara ”rent”. Så när några av böckerna gavs ut av Söderströms efter Ahrenbergs död i början av 1920-talet hade den politiska korrektheten gjort sitt:

– Finlandismerna var borta. Talspråket var förvandlat till skriftspråk. Även inslagen av främmande språk hade drabbats. Det handlade om politik, ett led i projektet att inte låta svenskan i Finland bli anorlunda än i Sverige.

Tidigs betecknar utgåvorna som språkligt ”väldigt dåliga” och Ahrenbergs böcker har inte utkommit sedan dess.

I det här läget är det inte speciellt långsökt att jämföra med modernare tider. Det finns gott om författare med säker språkkänsla som inte låtit den språkliga ensidigheten styra. Blandspråk och slang i gränslandet mellan det finlandssvenska och finska är typiskt för författare som Anders Cleve, Kim Weckström och delvis Kjell Westö. Läsarna känner att skildringarna är *på riktigt* – precis som Ahrenbergs scener från Viborgs gränder. Monika Fagerholm har i sin tur smakat på engelskan, påpekar Tidigs, – utan att det tårt på trovärdigheten eller populariteten. Tvärtom.

– Se så bra Westö och Fagerholm säljer i Sverige. Det verkar funka där. Det finns en alldeles onödig oro och rädsla för att experimentera med språket i Svenskfinland. Om en skribent hela tiden tvingas passa sig själv blir man ängslig, och då blir språket stelt. Jag tycker man ska använda det språk man har, och acceptera att språk är i kontakt med varandra.

Men ett ögonblick! Liknande tongångar hörs också i dag i Sverige där man som finlandssvensk ibland får känslan av att *anything goes*, det är ”glöm språkreglerna, skriv som det känns bäst”. Men det är inte riktigt det Tidigs avser:

– Jag kan också bli irriterad på prepositionsfel i Hbl. Men poängen är att Ahrenberg såg sig tvungen att skildra Viborg på många språk, *därför att det var så det var*. Så jag tycker dagens finlandssvenska författare är ganska snälla, det finns inga radikalexperiment. Man kunde ju önska sig lite mera av den brokiga vardagen, funderar Tidigs.

Själv växte Tidigs upp i Roslagen i skärgården utanför Stockholm. Hon studerade i Uppsala för att sedan år 2000 bli utbytesstuderande vid Åbo Akademi. Hon blev fil.mag. i litteraturvetenskap vid ÅA 2003 med en avhandling om en roman av Jac. Ahrenberg. I den förestående doktorsavhandlingen behandlas dessutom i lika hög grad modernisten Elmer Diktonius (1896–1961). Diktonius var helt tvåspråkig vilket han också utnyttjade i sitt skrivande.

» När Diktonius skildrade det finska Finland på svenska får han sin text att vibrera av det finska. Han blandar språken och skapar en avantgardistisk stil.”

– När Diktonius skildrade det finska Finland på svenska får han sin text att vibrera av det finska. Han blandar språken och skapar en avantgardistisk stil.

Ryskan flimrar också förbi, varför blunda för verkligheten? Och det märks att klassiker som *Janne Kubik* (1932) är helt i Tidigs smak: ”Språket är ju inget museum”, säger hon, och får det att låta som en uppmaning till fritt litterärt skapande – helt i Diktonius anda: ■

Tjusig jänta, skroderar Jelisejev; krasivaja flikuschka, Nevski prospekt, krasnaja lampa, votvo! Ingen vet vad han menar men fint måtte det vara; är ju nästan ryss, est, eldare i ryska flottan, sett Svarta havet och hela världen. Säger schkål, inte hej eller kippis som de övriga. Så han pladdrar, ryssjäkeln: vi ruskij matrosi – .

Elmer Diktonius: *Janne Kubik* (1932), s. 39

Julia Tidigs är SLS-stipendiat under 2010 och beräknar att få manuset till doktorsavhandlingen klart i år, för att sedan disputera 2011. Åren 2007–2009 var hon anställd av SLS inom projektet ”Tidig finlandssvensk litteratur: program och praktik”.

Julia Tidigs håller föredrag 22.2 kl. 18 på SLS (Riddaregatan 5 i Helsingfors) under rubriken *Bland isvoschikar och honoratiore i Jac. Ahrenbergs Viborg*.

Historiker, *handskriftstydare* och detektiv

Då du knäpper på datorn vänder han bladen i 300 år gamla handlingar. När du ser på tv-nyheter om revolutioner i Långbortistan dyker han in i bondeprotester i närområdet.

Kasper Kepsu vardag ser inte ut som din. Men så är han också doktorand med rätt att forska – och forska djupt.

Text: MAGNUS LONDEN
Foto: KASPER KEPSU

eller a) rikssprängningen 1809 b) den slutliga sanningen om inbördeskriget eller c) slaget vid Tali-Ihantala som får hans panna att vika sig i djupa veck.

Nej, det är inte helt lätt att gissa sig till Kepsus ämne: det gäller att tänka vidare och bredare – mycket bredare.

Och sen att borra in blicken i det som numera är rutinen i Kaspers vardag: trilskande bönder i Ingermanland på 1600-talet.

Så nu sitter han här på Riksarkivet i Helsingfors och ser så där oförsämt nöjd ut som bara en forskare kan. Att få bläddra i över trehundra år gamla originaldokument, att få sätta sig in i människooöden från en svunnen tid och att på kuppen bli något av en expert på ett område som i praktiken nästan ingen annan vet ett jota om – det är lyckan.

Låt se nu ... Ingermanland ... För de flesta av oss begränsar sig kunska-

en liten kompensation för de oförrätter historien åsamkat den splittrade "nationen".

– Jag visste själv ganska lite om Ingermanland innan jag satte igång, medger Kepsu.

Ingermanland är ett historiskt landskap mellan, och söder om, Ladoga och Finska viken, inklusive det som i dag är S:t Petersburg. Inklämt mellan öst och väst och vid korsningen av stora handelsvägar har området alltid varit ett eftertraktat byte. Längre beboddes Ingermanland av voter och ingrer, bägge finskbesläktade folk, som var grekisk-ortodoxa. Sverige försökte envist roffa åt sig området och lyckades slutligen år 1617 genom freden i Stolbova ta det i besittning. Lutheraner skulle det nu bli av befolkningen, men det ledde till massflykt av de ortodoxa voterna och ingrererna. I stället invandrade finnar

från Savolax och Karelen, och snart var de i majoritet. År 1642 förenades området med Kexholms län till ett generalguvernement.

Och det är ungefär där Kasper Kepsu kommer in.

Under slutet av 1600-talet var relationen mellan allmogen och överheten spänd. Det var fråga om dispyter mellan bönder och arrendatorer, som bönderna skulle betala skatt till. Skatteuppbörden var nämligen "privatiserad" så att arrendatorerna mot en årlig summa till kronan fick sköta indrivningen av böndernas skatt själva. Skatternas storlek kunde variera stort från år till år, vilket väckte protester. Mutor var vanliga och förutom själva skatten skulle bonden dessutom förse arrendatorn med främst spannmål. Dessutom var han skyldig att utföra dagsverken på arrendatorns gård.

Bäddat för konflikt, alltså.

Bönderna började säga ifrån, de klagade, förde ärendet till häradstinget. Arrendatorerna tyckte naturligtvis å sin sida att bönderna var allmänt jobbiga och uppkäftiga.

Som ett arv från dessa konflikter finns tjocka luntor och protokoll bland annat på Riksarkivet, eftersom Ingermanland lydde under Åbo hovrätt. Vi talar alltså nu om *riktigt* tjocka böcker, 40 cm, för att vara exakt.

– Protokollen är skrivna på svenska men bönderna talade finska. Men beskrivningarna är ändå detaljerade och narrativa, och skrivaren har ofta över-satt ord för ord vad bönderna sagt. I vissa fall finns det också enstaka citat utskrivna på finska, förklarar Kepsu.

Principen om allas lika rätt inför domstol var inte aktuell på den här tiden och bönderna får finna sig i att deras klagomål slutar i bötesstraff – för dem själva. Processen kan ju till exempel ha skadat en godsägares ära, resonerar tinget. Då gäller det att hålla i minnet att i stort sett alla av kronans tjänstemän själva var arrendatorer i hopp om extra förtjänster, så objekti-

vitet var inte att förvänta.

Att arrendatorerna dessutom hade laglig rätt till så kallad "husdisciplin" gentemot bönderna (i praktiken misshandel) gjorde inte förhållandet mindre problemfritt. Bönderna för visserligen ofta misshandeln till domstol och försöker påvisa att våldet varit för grovt, men det hjälps inte. Om arrendatorerna bevisar att bonden först förolämpat dem, slutar det ändå oftast i förlust för bonden.

I bakgrunden spökar skrällen som får varje makt och överhöghet att darra: Är något på gång? Är motståndet organiserat? Håller vi på att tappa greppet?

– Rätten försöker därför ofta ta reda på vem som är anstiftaren till de uppriska stämningarna. Om man anser att protesterna är riktade mot kronan får de förmodade ledarna stränga straff.

Det var grymma tider. Ofta utdömdes hårda penningstraff som ingen kunde betala, och därefter omvandlades böterna till kroppsstraff. Kanske några piskrapp eller något annat elakt, men om det ville sig riktigt illa väntade gatlopp för den upproriske bonden.

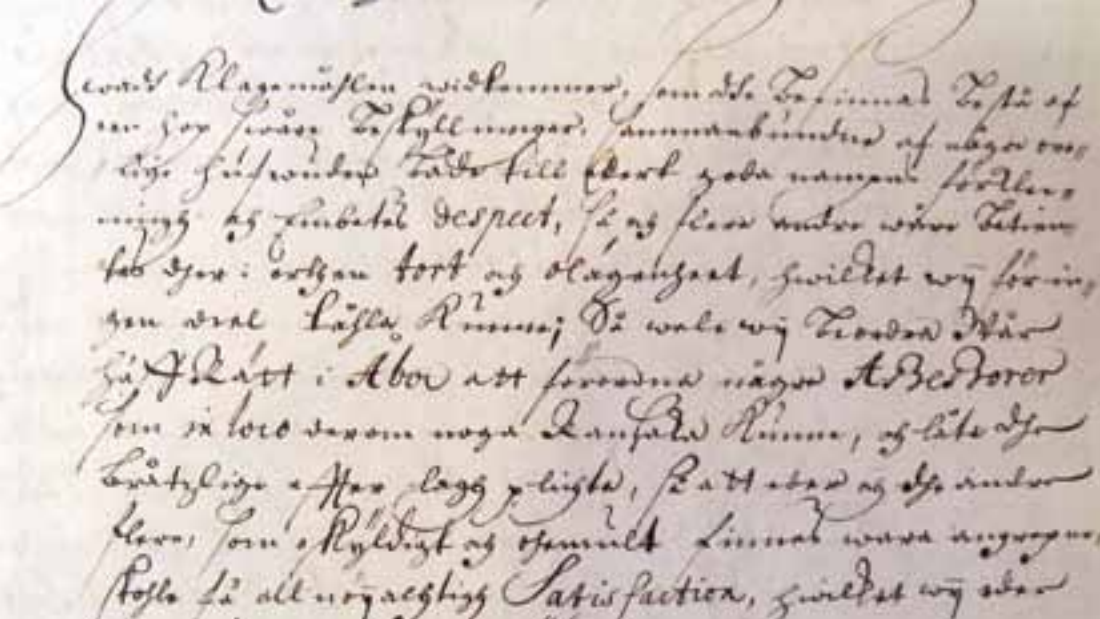
Gatlopp?

Tolv personer med käppar eller spöns ställer sig i parled så att en "korridor"

» Visst kan man dra vissa paralleller till den privatisering som sker i nutiden.»

Uppet v. Teckning på fästningen i Nöteborg från 1680.

Ovan Kasper Kepsu studerar en handskrift på Kungl. biblioteket i Stockholm.

Brev (transumpt) från kungen till generalguvernören i Ingermanland Göran Sperling, 29.7.1687.

bildas. Sen ska den straffade springa med bar överkropp genom ”korridoren” samtidigt som han får ta emot hänsynslösa käppslag från alla i ledet. Ju hårdare straff, desto fler gånger måste bonden springa. I praktiken ledde längre gatlopp till döden.

Med så mycket dramatiskt och dokumentärt material att forska kring är det ju klart att Kepsu i materialet hittar bönder han sympatiserar med. Böckerna och rullorna vittnar om att ”människorna i sig är ganska lika” i går och i dag, påpekar han. Så han lockas till att försöka spåra upp exempelvis en bondeledare som döms till landsförvisning till Kurland (söder om Rigabukten, i dagens Lettland). Ledaren återvänder faktiskt något år senare, åker till Stockholm för att klaga i rätten, men slukas sedan upp av historien: inga flera spår finns.

Eller bonden som blir dömd till tvångsarbete för sin upproriskhet. Kepsu spårar upp hans öden genom att studera fånglistor för de svenska fästningarna – och hittar honom i Narva år 1696. Fångnen finns alltså fortfarande antecknad nästan tio år efter sin dom, men sen tar spåren slut.

Även om bönderna var förvånansvärt organiserade, politiska och taktiska i sitt agerande, insåg den vanliga

bonden ändå riskerna med att vara för ”uppkäftig” och drog sig tillbaka om det blev trubbel. Bakgrunden till hela problemet är ändå inte bara arrendatorerna eller de subjektiva domstolarerna, utan att systemet inte klarade av att driva in skatt på ett objektivt och rättvist sätt, det fanns inte resurser för det, riket var för stort. Och låter man skatteindrivare härja fritt kan det bara gå snett.

– Visst kan man dra vissa paralleller till den privatisering som sker i nutiden, resonerar Kepsu.

För att ta del av de gamla dokumenten måste Kepsu kunna läsa handstil från 1600-talet, och han måste kunna förstå ålderdomlig svenska.

– Jag har studerat paleografi (läsning och tolkning av handskrifter), så nuförtiden läser jag protokollen nästan lika snabbt som vilken handstil som helst. Men man måste komma ihåg att de är renskrivna och nedtecknade av professionella skrivare, så det är inte alls omöjligt.

Värre är då högsta hönset, dvs. generalguvernör Göran Sperlings (1630–1691) handstil, rena skrällen. Sperling var från 1683 guvernör, och senare generalguvernör, för Ingermanland och Kexholms län i Karelen och snart också fältmarskalk.

Men tänk ett slag på Kasper Kepsus vardag: Det är 1600-talet, gamla spännande dokument, bönder som gör uppror ... det låter som en enda lång thriller. Men trots allt är inte varje dag lika begeistrande.

– Det har varit ett långt och intressant detektivarbete, att tolka handlingarna, att hitta rätt, att fördjupa sig. Men nu börjar det räcka med 1600-talet så småningom. Grävandet i arkiv var det roligaste, nu gäller det mest att skriva.

Ack, all spänning har tydligen ett slut. Men för läsaren gäller det att ge sig till tåls ytterligare två år då Kepsu beräknar att avhandlingen ska vara klar.

Men en fråga är fortfarande obesvarad. Varför blev det inte en avhandling om något ”normalt”?

Skyll på familjen.
– Min pappa är ortnamnsforskare och han hade märkt att det finns bra arkivmaterial om bondeoroligheterna i Ingermanland.

Och där fastnade han. För vem skulle inte det? ■

Kasper Kepsu är doktorand vid Helsingfors universitet och har från och med maj 2007 varit stipendieforskare med stöd från SLS för att skriva sin avhandling ”Bondeoroligheter i Ingermanland i slutet av 1600-talet”.

Festlig vardag

Pukor och fanfarer, tal och skålar, årshögtid och jubileum! Svenska litteratursällskapet i Finland ber inte precis om ursäkt över att det nu har existerat i hela 125 år. Och rätt så, SLS insatser vårt lands kulturliv till fromma har ingalunda avtagit under de senaste åren.

Tvärtom är det lätt att påvisa att sällskapets relativa betydelse i vårt samhälle har ökat betydligt sedan mitten av 1990-talet. Och att det i dag satsar starkt på många verksamhetsformer, som ännu för några decennier var tämligen blygsamma.

Därför tycker jag som styrelsemedlem av sällskapet att vardagen ofta blir en fest när jag träder in i huset på Riddaregatan. Högtider och jubileer kommer och går. Det som ger innehåll och mening åt alltsammans är ändå känslan av att man som förtroendevald får delta på ett hörn i ett stort och spännande projekt.

Jag invaldes i styrelsen i april 1998 och råkade således delta i dess sista månadsmöte på Ständerhuset. Ett och annat var nytt och besynnerligt för mig. Styrelsemedlemmarna titulerade varandra Herr och Fru och det till trots kunde mången replik bli både skarp och lättsam. Under mötet rapporterade den dåvarande vd:n Henry Wiklund för hur renoveringen av sällskapets nya hus höll på att slutföras. Han svepte förnöjsamt med handen mot fönstren i sydost där huset ifråga skymtade bakom Ständerhusets park och byggnadsställningar. Allt var genomtänkt. Även gardinernas valör och snitt.

Inom kort sattes den nye styrelsemedlemmen i blöt. Först satt jag några år i sällskapets stora priskommitté, sedan fick jag pröva mina vingor som styrelsens forskningssekreterare, och några år därpå utsågs jag till ordförande för redaktionsrådet för *Biografiskt lexikon för Finland* (BLF), som skulle bli en av sällskapets avgjort större boksatsningar i början av det nya millenniet.

Tur nog fick jag ett omdömesgillt redaktionsråd runt mig. Och framför allt den bästa möjliga förmågan till huvudredaktör, nämligen docenten och lärdomshistorikern Henrik Knif, som genast fick ta itu med många kvistiga frågor i anslutning till satsningen. Två av fyra band har nu utkommit och 2011 finns hela lexikonet tillgängligt för kreti och pleti.

Flertalet av BLF:s drygt 1 600 biografier är översättningar från den finskspråkiga *Kansallisbiografia* som

foto: Laura Malmivaara

Styrelsemedlemmarna titulerade varandra Herr och Fru...”

Professor Henrik Meinander skriver om sitt första styrelsemöte på SLS.

innefattar över 6 000 levnadsteckningar. En av redaktionsrådets första uppgifter blev därför att sälla bort de 4 500 namn som inte rymdes med i vår nedbantade version, vilket inte alls var lätt och ofta kändes som att leda en exekutionspluton. Ibland kunde visserligen en färdigt ”dödsdömd” räddas tillbaka på vår lista efter ett bevakande försvarstal av någon human medlem av redaktionsrådet.

En annan viktigt verksamhetssektor inom sällskapet är dess fem vetenskapliga nämnder, som är den främsta länken till universiteten och forskarsamfundet. Min egen omdöptes för en tid sedan till Historiska nämnden. Något pretentiöst, men låt gå, i bästa fall kan detta sporra nämnden till vettiga beslut. Och gör vi något riktig enfaldigt så bör det väl också betecknas som historiskt.

HENRIK MEINANDER

Henrik Meinander är professor i historia vid Helsingfors universitet och styrelsemedlem i SLS.

Där böcker får ta tid

Bokbranschen handlar i dag om att göra pengar. Om att hitta och att marknadsföra storsäljare. Så är det för alla förlag. För alla? Inte riktigt. Tack vare sin starka ekonomiska bas kan SLS:s förlag gå sin egen väg och ge ut vetenskaplig litteratur på svenska.

Text: MAGNUS LONDEN

Vad är det riktigt som har hänt med SLS:s böcker? För, på 1990-talet och hundra år före det, var de grafiskt sett gråa och trista – omslaget hade endast text – och bilder inne i boken var sällsynt. I dag producerar förlaget eleganta produkter man gärna tar i sin hand och smeker en smula. Böckerna har fått bilder, omslagen andas stil och smak – och detta har skett utan att man sänkt på de vetenskapliga ambitionerna.

Vad har hänt?

– Vi har mycket medvetet satsat på böckerna som föremål och på bokkonsten, säger redaktionschefen Nina Edgren-Henrichson. Här har grafikerna en central roll, och vi har turen att samarbeta med skickliga sådana, bland dem vår husgrafiker Antti Pokela.

Det har gått hand i hand med att förlaget vuxit så det knakat under 2000-talet. I takt med ökad professionalism gör man numera rentav reklam för sina böcker, och i kombination med en seriös webbsatsning har SLS blivit ett förlag att räkna med.

Och så var det ju det där Finlandiapriset.

När historikern Henrika Tandefelt fick Fack-Finlandia för boken *Borgå 1809 – Ceremoni och fest* i december 2009 måtte det ha gått ett sus genom tredje våningen på Fredsgatan i Kronohagen i Helsingfors.

– Det har nog haft jättestor betydelse, och har gett oss en högre profil, säger Edgren-Henrichson.

Boken utkom samtidigt på finska på SKS (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Finska Litteratursällskapet) men originalspråket är alltså svenska. Samutgivningen visar hur språksamarbetet faktiskt kan funka i det här landet. Och ibland slår SLS till med en egen tvåspråkig bok, som den nyligen utkomna *Fredrik Pacius. Musiken som hemland – Kotimaana musiikki* (red. Seija Lappalainen). Och Edgren-Henrichson lyfter också fram Kari Tarkiainens bok *Sveriges Österland* (2008), den första delen i serien Finlands

svenska historia, som utkommer på finska hösten 2010.

Ah, så ni är ute efter pengar på den finska marknaden, ska ni bli ett finskt förlag nu?

– Nej, vi blir nog inte ens ett tvåspråkigt förlag. SLS:s uppgift är ju att ”offentliggöra vittnesmålen om den svenska kulturen i Finland”.

Förlaget har alltså vuxit kraftigt under de senaste åren, men expansionen ska inte fortsätta, eftersom verksamheten då kan ”bli svårhanterlig”.

I dag har förlaget sju anställda, plus tre inom utgivningsprojektet Georg August Wallins skrifter, och ger ut omkring femton böcker varje år; fjolåret var rekord med tjugo titlar. Ändå är femton eller tjugo titlar relativt lite i förhållande till antalet anställda. Men säg vilket annat förlag där redaktörerna jobbar med varje enskild bok i flera månader. Säg vilket annat förlag där varje bok först granskas internt och sedan externt av två oberoende experter. Ja, säg vilket annat förlag där man inte är beroende av försäljningssiffror.

– Vår nisch är bland annat att ge ut böcker som behövs för forskning, som till exempel vår Wallinutgivning, men det är omöjligt att tänka sig stora upplagor med stor vinst med dylika böcker. Eftersom vi är en allmännyttig institution ska vi inte heller gå med vinst, säger redaktionschefen.

Sen späder Edgren-Henrichson på med att utbud och efterfrågan inte kan vara de enda kriterierna, och att ”hela kulturen skulle dö ut om inte det fanns förlag som satsade på smal litteratur”.

Sköna ord, sannerligen. Njut medan du kan, för snabbt blir vi återkallade till verkligheten.

– Vi har förstås en budget att hålla oss till, och i praktiken måste vi trots allt hushålla med pengarna.

Och vi vill självklart finna publik för våra böcker, vi vill nå ut med det vi gör, inte bara till forskarna utan till den läsande allmänheten.

Om vi anlägger en marknadsekonomisk aspekt då. Snedvrider ni inte konkurrensen genom att ge ut böcker som inte behöver bära sig ekonomiskt?

– Knappast, vi ger ofta ut böcker som andra inte kan eller vill satsa på. Och vi är inte ute och fiskar efter andra förlags författare.

SLS ger ut vetenskapliga böcker inom fem områden: historia, språk, litteratur, samhällsvetenskap och traditionsvetenskap. Det kan också handla om källutgåvor, t.ex. utkom i fjol boken *Militär och målare. En skildring från rysk-turkiska kriget 1877–1878* av Victor Tuderus, med Eva Gädda som utgivare. Tuderus deltog som löjtnant i rysk-turkiska kriget men tack vare hans helt osannolikt fina, och tidigare okända, akvareller föreställande krigshändelser, stadsvyer och landskap får krigsdagboken en helt ny dimension.

Resor är också ett populärt tema och en liten nisch har blivit att ge ut äventyrliga dagböcker skrivna av tidiga resenärer, som t.ex. *En resa kring jorden 1839–1843. Anteckningar från Sydamerika, Alaska och Sibirien*. Den bygger på naturforskaren R.F. Sahlbergs dagböcker och är utgiven av Patricia Berg.

Att ge ut böcker på SLS är, som ni kanske börjat misstänka, en omständlig process. Tidsramen är många år, språket granskas minutiöst, fakta likaså, feedbackrundorna är många och tiden, ja, den bara går och går.

” Vi har förstås en budget att hålla oss till, och i praktiken måste vi trots allt hushålla med pengarna. Och vi vill självklart finna publik för våra böcker, vi vill nå ut med det vi gör, inte bara till forskarna utan till den läsande allmänheten.”

Och det är där redaktörerna kommer in. Deras namn syns inte på omslagen eller i annonserna men utan dem skulle många författare få leva med sina egna tyrckfel, faktafel eller hederligt slarv för all framtid. För sådan är den tryckta boken, bestående.

– Visst försöker vi vara grundligare än på vanliga förlag, vi har ju ett vetenskapligt ansvar, så till exempel notapparaten måste vara korrekt gjord, säger redaktören Hedvig Rask.

Ibland kan det förstås bli struligt. Att ge feedback är knepigt, men att ta emot feedback är ännu knepigare.

– Vi strävar efter att vara diplomatiska och försöker poängtera att vi representerar läsarna, vi vill bara att texten ska bli ännu bättre, säger redaktören Malin Bredbacka-Grahn.

Det är språkgranskning, redigering och faktakoll. Är terminologin för den tid boken berör korrekt? Flyter texten? Är dispositionen logisk? Och så är det bildjobbet, ett jobb som alltid tar längre tid än någon hade kunnat föreställa sig.

Malin Bredbacka-Grahn, Nina Edgren-Henrichson, Nora Ervalahti och Hedvig Rask.

Jubileumsböcker om arkivet

Ofta utvecklas en vänskap mellan författarna och redaktörerna. Och det märks på redaktörerna att många böcker har gjort intryck på dem. För redaktörerna blir ett bokprojekt alltid mer än att stå vid det löpande bandet.

– Det handlar inte bara om ett jobb, utan det går lätt personlig prestige i det hela. Man vill att allt ska vara så korrekt som möjligt, säger redaktören Nora Ervalahti.

De flesta redaktörerna sitter i samma stora rum och när en extra svår fråga uppstår kastas den ut i luften, varefter en kollega plockar upp den och försöker finna svaret.

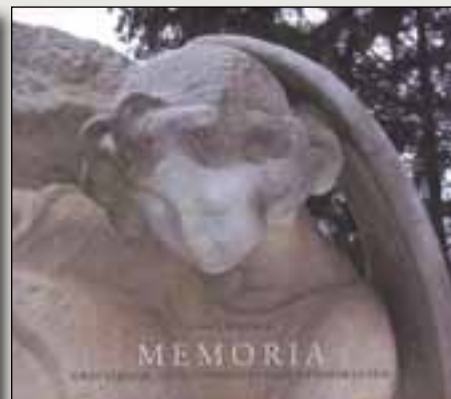
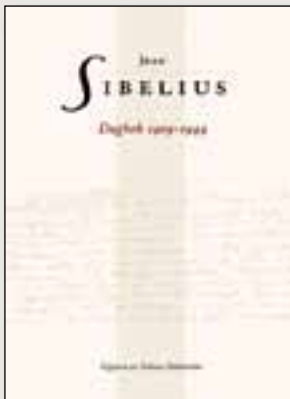
– Vi hjälper nog varandra mycket, det skulle vara svårt att tänka sig att göra det här jobbet ensam hemma, säger Ervalahti.

Att jobbet skulle vara tråkigt finns det ingen risk för. Mångsidigheten i utgivningen garanterar den saken. Men uthålligheten testas definitivt då man redan trodde att allt var klart, dvs. när registren ska göras. Det är ett manuellt jobb som tar en halv evighet att sammanställa. Men likväl är det en omöjlig tanke att lämna det ogjort, vad skulle det vetenskapliga samfundet säga då?

Så när tidtabellen trycker på, när tryckeriet skriker efter filen, då handlar det om timmar och minuter trots att projektet pågått i många år och planerats i några år innan dess. För i slutändan är det alltid ändå hysteriskt.

– Det är då nervsammanbrottet är nära, säger Rask. ■

Redaktörerna minns speciella böcker

Vi bad redaktörerna, förlagets arbetsmyror och doldisar, välja ut var sin bok som det var roligt eller extra spännande att jobba med.

HEDVIG RASK:
Fabian Dahlström (utg.): *Jean Sibelius. Dagbok 1909–1944* (2005)
"För att jag lärde mig så mycket dels om Sibelius och musikhistoria, dels om hur man planerar tidtabeller för mycket omfattande register, saker som jag haft verklig nytta av i andra projekt."

NORA ERVALAHTI:
Liisa Lindgren: *Memoria. Gravvårdar, skulpturkonst och minneskultur* (2009)
"För att det är ett grundläggande konsthistoriskt arbete, en bok med många dimensioner. Tidtabellen var pressad och alla inblandade satte ner mycket arbete, men det var det värt. Slutresultatet blev mycket lyckat."

MALIN BREDBACKA-GRAHN:
Märta Lagus-Waller: *Elna Kiljander – arkitekt och formgivare* (2006)
"För att det handlar om en intressant formgivare som är ganska okänd för allmänheten, och för att Lagus-Waller var i 80-årsåldern när det här verket, hennes licentiatavhandling, utkom. Vi fick en varm och personlig relation, vilket gjorde samarbetet särskilt roligt."

JONAS LILLQVIST:
Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.): *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter* (2009)
"För att boken tangerar frågor som man ofta får fundera på i sitt arbete som förlagsredaktör och för att samarbetet med antologins redaktörer, språkvetarna Camilla Wide och Benjamin Lyngfelt, var givande och lärorikt."

Jubileer ger orsak och tillfälle att se bakåt. Tillfälle att analysera varför man gjort som man gjort under årens lopp och eventuellt omdefiniera sin roll. Så när SLS nu fyller 125 år har man försökt sig på en sorts självanalys.

– Vi försöker komma underfund med vilka de bakomliggande orsakerna är till att vi har just det material som vi har i våra samlingar. Det är välkänt att SLS grundades 1885 för att samla in vittnesbörden av det svenska i Finland ...

Men arkivchefen Mikael Korhonen vill gå djupare än så. För boken *Arkiv, minne och glömska*, som utkommer under senhösten 2010, har han tillsammans med arkivarie Carola Ekrem och förste arkivarie Petra Hakala undersökt de ideologiska utgångspunkterna för arkivens insamlingsprioriteringar förr och i dag. För det finns alltid ideologiska eller politiska orsaker bakom.

– Vid grundandet hade SLS ett svensknationellt uppdrag. Det gällde att rädda det svenska i Finland, att lyfta fram den svenska mångfalden, att visa styrkan i det svenska och därigenom rättfärdiga det svenska folkets ställning i Finland. Allt det här var helt naturligt under den tiden och med den historiska bakgrunden, säger Korhonen.

Sällskapet skickade ut stipendiater till svenskbygden. De skulle dokumentera seder och bruk och den vägen visa på den svenska kulturella mångfalden. Man såg på folks seder och tro som någonting som alltid hade funnits, som något statiskt som nu höll på att försvinna och därför måste räddas.

– I dag försöker vi bredda vår verksamhet och vara mera mångfasetterade.

Korhonen vill se 125-åriga SLS och dess verksamhet som en länk mellan det svenska och finska genom att lyfta fram sällskapets arkivmaterial om det svenska Finland på nationell nivå. SLS ska vara en del av de stora kulturarvsorganisationerna, en del av helheten. Och där kommer digitaliseringen att spela en stor roll.

Det finns ideologi och politik bakom allting. Också bakom ett arkiv. Men ska de principer som gällde för 125 år sen gälla också i dag? SLS ger ut en jubileumsbok där man dryftar de stora frågorna – och en presentbok med arkivskatter. Text: MAGNUS LONDEN

– Vad väljer vi att digitalisera och varför? Vi har vår egen syn på vad som är representativt för det svenska i Finland, men det gäller att föra en dialog mellan insamling och forskning oberoende av språk.

Jubileumsåret innebär också att den stora boken om arkiven äntligen blir färdig. Det ska bli en stilig presentbok med läckra bilder och presentationer av arkivsamlingarna. I boken presenteras närmare 200 dokument och böcker ur arkiven och biblioteket.

– Vi vill berätta vad våra arkiv består av och vad man kan hitta här.

Så gott som hela arkiv- och bibliotekspersonalen är involverad för att välja ut de tematiska godbitarna: vardagen, festerna, författarporträtten, fotografierna ...

Och det är bilderna, snarare än texterna, som är bokens huvudattraktion. Bilder som ska få läsaren att drömma sig bort där hemma i soffan – och kanske nästa måndag morgon rusa till SLS för att gräva i arkiven.

– Visst, det handlar om att väcka intresse, och att visa vad vi kan erbjuda, säger Korhonen. ■

Ögonblick och evighet
Kulturhistoriska skatter i Svenska litteratursällskapets arkiv och bibliotek
ca 200 s., häftad, rikt illustrerad, utkommer våren 2010

CAROLA EKREM, PETRA HAKALA & MIKAEL KORHONEN
Arkiv, minne och glömska
ca 250 s., inbunden, illustrerad, utkommer hösten 2010

Finland i stormaktstidens Sverige

I andra europeiska länder är man stolta över sin långa historia. Enligt det officiella historiemedvetandet i Finland börjar berättelsen 1809. Men det finns de som menar att de föregående seklen också hade en viss betydelse för vilka vi är i dag.

Text och foto: ANNA BLOM

Ovan Karta över Norden från 1613. Nationalbiblioteket, Helsingfors.
Nedan Nils Erik Villstrand

Vardagsrummet hos Nils Erik Villstrand, professor i nordisk historia vid Åbo Akademi är luftigt och ljusst. Det är också fullständigt belamrat med böcker. ”Att det har gått så här med bokinvasionen beror väl egentligen på att vi inte tycker det gör så mycket”, skrattar Villstrand.

Han föser undan några böcker på bordet och ställer ner kaffekoppen. I höstas blev han färdig med boken *Riksdelen*. Stormakt och rikssprängning 1560–1812. Boken är ett digert verk om Finland i stormaktstidens Sverige. Den här historiska perioden tycks utsatt för aktiv glömska i Finland. Den ingår till exempel inte i gymnasiets obligatoriska kurser i historia. Glömskan syns också i hur man firat märkesåret 1808–1809. I Sverige fokuserade man på den tid som ledde fram till rikssprängningen 1809. I Finland såg man i stället 1809 som början på något nytt.

Villstrand kommenterar firandet i en kolumn i *Vasabladet* den 6 januari 2010: ”Det betyder i så fall i klartext att en klockrent nationalistisk historietolkning i Finland har fått fira en ny omgång triumfer. Om så verkligen är fallet föreligger skäl att ge särskilt historieskrået i vårt land underbetyg. Vi har med andra ord inte lyckats torgföra en nyanserad syn på vår historia och inte heller synliggöra den fundamentala be-

tydelse den svenska tiden har haft och alltså har för oss på Suomis stränder.”

Villstrand eftersträvar en diskuterande historiesyn i sina verk.

– Det svåra är att vara ärlig och intressant inför sina läsare på samma gång, säger han och poängterar vikten av att kunna visa historievetenskapen som ett intellektuellt äventyr.

Hans bok *Riksdelen* riktar sig till de breda skarorna av läsare, också till sådana som kanske inte är intresserade av historia som vetenskap. Då blir det svårare att fånga läsarnas intresse.

– Det finns en tradition av att historikern kort och slagkraftigt ska berätta hur det var. Men mitt ideal är att visa lite vad det finns för tidigare forskning, synliggöra olika uppfattningar och på det sättet komma fram till en syntes.

Det här innebär också att syntesen är disciplinöverskridande. För att förstå hela den tid som boken omspannar har Villstrand behövt fundera på tiden ur många olika perspektiv, till exempel också ur ett konsthistoriskt eller språkvetenskapligt perspektiv.

– Man skulle förstås kunna anlita skribenter som alla skriver om sitt ämne, men om man ska få en gedigen syntes ska nog alltihopa gå igenom en skalle och boken är intressantare på det viset, menar Villstrand.

Reaktionerna på boken låter ännu vänta på sig, men en som åtminstone köpt boken är utrikesminister Carl Bildt, som nyligen sade att ”Finland och Sverige nu står närmare varandra än någonsin tidigare”. Villstrand håller inte helt med.

– Länderna var ju också väldigt nära varandra under vinterkriget, närmare än vad de flesta tror. Möjligen står de nu närmare varandra än på länge. Man får väl se om Bildt ändrar sig efter att ha läst boken, funderar han. Villstrand är också mycket mån om att inte kalla Finland i det svenska riket för rikshalva.

– För det var bara en tredjedel, så mycket kan jag nog fast jag bara gick kort matematik.

De frågor Villstrand velat ställa historien gäller Finlands plats och roll i det svenska riket. Han har velat se på riket på dess egna premisser, utan nationalistiskt färgade glasögon.

– Jag menar att det inte egentligen fanns någon självständighetsiver i Finland utan att det mer var en gränslandsmentalitet som rådde här.

När S:t Petersburg grundades och blev en viktig stad för det ryska riket var det många inom eliten som insåg vartåt det barkade. Ryssland skulle komma att behöva Finland för att skydda huvudstaden. Man skulle få kämpa hårt för att behålla landet och till slut skulle man ändå förlora.

Villstrands egen expertis finns inom 1600-talet ”där har jag vistats länge och känner att jag bottnar med båda fötterna”. Men den som vet mycket inser också sin litenhet. En av svårigheterna med skrivprocessen har för Villstrand varit det faktum att man inte kan gå på djupet med allt. Till det finns varken tillräckligt med tid eller sidor.

– Jag märkte hur lite jag egentligen vet och jag har hela tiden en känsla av att ha missat något. Det är så lätt att man gräver ned sig i någon enskildhet i historien, suckar han.

För Villstrands del blev en av de ”en-

skildheter” som mycket kom att uppta hans tankar och energi under skrivprocessen mötet mellan kejsar Alexander I och den svenske kronprinsen Karl Johan i Åbo 1812.

Det här är ett kapitel i boken som är livligt skrivet, just så som man kan skriva när man verkligen är insatt i ämnet. I texten framkommer det att folket tycktes välvilligt intresserade av kronprinsen, men ignorerade kejsaren. Villstrand menar att detta ointresse, likväl som kronprinsens ointresse för befolkningen, var politiskt färgat.

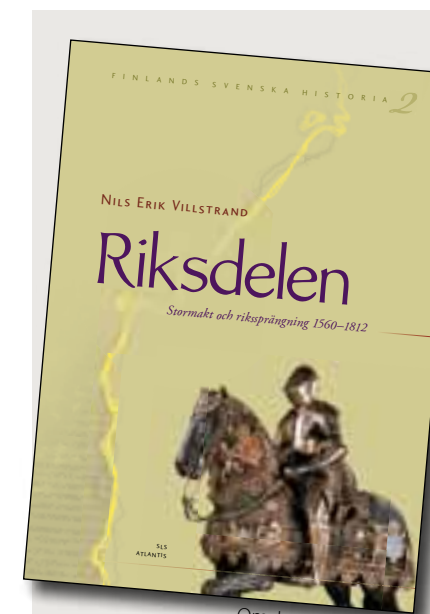
”Karl Johan markerade sitt synnerliga ointresse för befolkningen i den riksdelen som Sverige nyss hade förlorat. I just detta låg ett tydligt budskap – vänta er inget från ett Sverige som vill vara Rysslands vän också i farans stund.”

Villstrand menar att det är här den gemensamma tiden med Sverige egentligen tar slut, inte 1809. I efterdyningarna av kriget fanns ännu möjliga scenarier som hade kunnat återförening de båda riksdelarna. Stora delar av befolkningen och delar av eliten hoppades att Finland skulle bli en del av Sverige igen – om tillfälle gavs. Men i Åbo slocknade förhoppningarna om en återförening.

”Om vi sätter en viss tilltro till legender som av allt att döma återger ett komplicerat skeende i stark förenkling fick den svenska tiden i Finlands historia i politisk mening sin början genom ett sjöburet korståg i mitten på 1100-talet och ett massdop i Kuppis källa i Åbo. Furstarnas besök 1812 i samma trakter med tre kyssar, två möten och en obesvarad kärlek visade sig bli den långa gemensamma historiens slutakt eller epilog.” ■

Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812 är den andra boken i en serie på fyra delar inom projektet Svenskt i Finland – en lång historia, som finansieras av Svenska litteratursällskapet i Finland, Svenska kulturfonden, Föreningen Konstsamfundet och Stiftelsen för Åbo Akademi. Den första delen i serien var *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa* av Kari Tarkiainen. De två övriga delarna skrivs av Max Engman (1800-talet) och Henrik Meinander (1900-talet).

”Jag menar att det inte egentligen fanns någon självständighetsiver i Finland utan att det mer var en gränslandsmentalitet som rådde här.”

Omslag: Antti Pokela

NILS ERIK VILLSTRAND

Riksdelen
Stormakt och rikssprängning
1560–1812

Finlands svenska historia 2

416 s., inbunden, illustrerad
Pirs ca 42 €

En usel kock, en opålitlig tolk – och MANNERHEIM

Carl Gustaf Emil Mannerheim. Finland minns honom som den vita generalen eller marskalken av Finland. Men riktigt lika känd är han inte som hemlig rysk "spion" i Kina. Men det kanske förändras. För nu utkommer Mannerheims fulla rapport från den spektakulära expeditionen.

Text: MAGNUS LONDEN

Aret var 1906. Det svaga Ryssland, där Finland ingick som storfurstendöme, hade året innan förnedrats i kriget mot Japan. Rysslands dröm om att bli en stormakt i Fjärran Östern hade grusats. En sista god vän fanns i Frankrike, och nu hade en fransman något på gång.

Sinologen Paul Pelliot var på väg på en två år lång expedition till Östturkestan. Och det var intressant för den ryska militärledningen. Kanske vi kan avsluta en egen man till expeditionen?

Officiellt skulle denne man också vara en forskningsresande, men i verkligheten utskickad för att samla uppgifter om den kinesiska militären och truppöflyttningar, om reformer som gjorts och hur de tagits emot av befolkningen, utreda sinnesstämningarna gentemot Japan respektive Ryssland, anteckna potentiella marschrutter osv.

Kort och gott: en spion.

Men vem kan klara ett så krävande uppdrag? Vem kan språk? Vem känner till Kina? Blickarna vändes mot översten vid 52:a nezjinska dragonregementet, baron Mannerheim.

Och så, i juli 1906, reser Pelliot och Mannerheim iväg. Expeditionen står under Pelliots ledning medan Mannerheim följer med som en oberoende "forskare". Man reser främst till häst

och Mannerheim gör noggranna anteckningar i sin dagbok.

Dessa anteckningar, inklusive en annotationsbok, ett fotodiarium och några kartprov ingår i den tredelade bok på sammanlagt ca 1 140 sidor med Mannerheims dagböcker 1906–1908 som utkommer på SLS:s förlag i april 2010. Det är fil.dr Harry Halén som tagit sig an det massiva materialet. Och han har minsann erfarenhet. Tidigare har han gett ut översatta och förkortade versioner av dagböckerna på finska och engelska, men nu blir det första gången allt utkommer som en samlad helhet på originalspråket svenska.

Mannerheim beskriver ingående rutterna, terrängen och landskapet, han antecknar allt han iakttar om befolkningen och jordbruket, söker efter japansk militär närvaro och skissar upp möjligheterna av rysk framgång i fall av krig mot kineserna. Han ritat ock-

Mannerheim övar sig med sin nya kamera på Villa Sinebrychoff på Björnholmen i Esbo 25.5.1906. Hans syster Sophie skriver i ett brev till brodern Johan: "Gustaf fotograferade allt och alla. Han är så ifrig för att kunna lära sig tillräckligt". Samma kväll följde Sophie och fadern honom till båten till S:t Petersburg, och tio dagar senare påbörjade han därifrån Asien-resan. Åbo Akademis bildsamlingar.

Omslag: Peter Sandberg

GUSTAF MANNERHEIM

Dagbok för under min resa i Centralasien och Kina 1907–08–09

Utgivare Harry Halén

3 band, sammanlagt ca 1140 s., inbunden, illustrerad, utkommer i april 2010. Pris ca 80 €.

så kartor och har dessutom med sig en kranometer, det gäller ju att mäta upp skallarna på de okända folkslagen.

Men så som Halén visar i sin inledning skär det sig snabbt mellan herrarna Mannerheim och Pelliot.

Halén citerar ur Pelliots dagbok, som publicerades först 2008:

I går köpte Mannerheim kirgisiska prydnader och en vävstol. De hade inte levererats i går kväll, och omedelbart uttryckte han inför Hassan Beg sitt missnöje å det livligaste. Föremålen anlände i morse när Mannerheim hade begett sig för att ta avsked av kosackofficeren. När han återvände gick han förbi kirgiserna utan att hälsa. Han fortsatte sin färd rasande och vägrade att ta emot de levererade föremålen. [...] hur skall det gå i Kina? Jag skulle inte på kinesisk mark kunna tillåta att Mannerheim hade en annan attityd än vi gentemot de infödda.

Men ser man på. Så här skriver i sin tur Mannerheim om Pelliott:

Jag åter har froisserats af hans obehagligt viktiga öfversittare-, eller poseursätt, hans småaktighet som gick derhän att han redan i Osch ville bestämma hur många sockerbitar hvar

och en får sätta i sitt thé eller kaffe, hans behof att följa med och kontrollera hvar steg man gör, det må röra honom eller ej, hans taktlösa sätt att i min närvaro gifva luft åt sitt missnöje med de personers anordningar, hvilka utsändt mig, hans försök att karottera mig och hafva mig att betala dryga kostnader för apothek ...

Turkestan var alltså inte tillräckligt stort för två stora män. Så de red skilda vägar.

På SLS är det Jonas Lillqvist som varit förlagets redaktör för storsatsningen. I ett par månader har han granskat manuskriptet, och han berömmar Halén för ett strålande jobb. För redigeringsarbetet har varit synnerligen krävande. Haléns jobb har handlat om att skriva rent Mannerheims dagböcker, annotationsbok och fotodiarium (ca 1 550 handskrivna manuskriptsidor), standardisera de otaliga kinesiska ortnamnen, göra upp ortnamns- och personregister, förklara besynnerliga ord och skriva en inledning så att läsaren förstår sammanhanget. I tidigare upplagor hade Mannerheim strukit dagboksanteckningar om sitt ryggskott, sin reumatism och andra sjukdomar han drabbades av, men i den här utgåvan finns de med.

– Kanske de inte tidigare passade in i bilden av honom, funderar Lillqvist.

Att resa i två år på häst genom Kina tär på vem som helst. Lägg sedan till en usel kock och en usel tolk ... och en och annan oförutsedd strapats. Som Halén skriver i inledningen blir Mannerheim stenkastad av pilgrimer i ett tibetanskt kloster, och att han har ett pass med två olika namnformer (*Ma-nei-erh-hei-mu* och *Ma Ta-han*) väcker misstänksamhet. Och varför samtalar han ständigt med militärpersoner och fotograferar strategiskt betydelsefulla ställen?

Men Mannerheim kommer faktiskt ända till Peking, fortfarande under täckmantel, och tar sig sedan hem via Vladivostok.

Men värst av allt: mödan var på sätt och vis förgäves. Efter att Mannerheim återvänt förändrades det världspolitiska läget snabbt och tanken på att utmana Kina skrinlades. Första världskriget stod för dörren och Ryssland tvingades vända blickarna och kraften västerut.

Så med andra ord skickades Mannerheim ut som militärspion utklädd till etnograf men det var, som Halén skriver, paradoxalt nog just som forskningsresande han i detta sammanhang gjorde en historisk insats. ■

Styrkan finns i SAMMANHÅLLNINGEN

Finlandssvenskarna har konstaterats leva längre och ha mera livskvalitet än sina finskspråkiga landsmän. Som förklaring har man lanserat idén om ett särskilt finlandssvenskt socialt kapital. Men vad är socialt kapital egentligen? Och stämmer det verkligen att finlandssvenskar har extra mycket av det?

Text: ANNA BLOM

Termen **socialt kapital** har av och till använts sedan 1900-talets början av sociologer, men blev aktuell i ett bredare sammanhang på 1990-talet.

– Det berodde nog mycket på att man hade slutat tala om klasskonflikter och ojämlikhet i samhället och istället kom tillbaka till ett mer elementärt tänkande om betydelsen av att ha bra sociala relationer, säger Susan Sundback, professor i sociologi vid Åbo Akademi.

Sundback medverkar i boken *Det finlandssvenska sociala kapitalet. Fakta och fiktion* både i egenskap av forskare och redaktör. Boken ges ut av SLS våren 2010.

Tesen om de långlivade och lyckliga finlandssvenskarna var på tapeten för några år sedan, när Markku T. Hyypä drog paralleller mellan finlandssvenskarnas sociala sammanhållning och deras hälsa.

– Vår slutsats är att det finns fog för den här tanken, förklarar Sundback,

men nämner att frågor om skillnader i hälsa och livslängd mellan sociala grupper kan bero på andra saker än de sociala relationernas natur.

– I diskussionen om hälsa finns alltid möjligheten att det till exempel finns genetiska skillnader mellan finlandssvenskar och finskspråkiga i regioner där språkgrupperna länge levt klart åtskilda.

Det sociala kapitalet kan ses ur flera perspektiv. Man talar om strukturellt socialt kapital när det gäller nätverk och föreningsliv och kognitivt socialt kapital när det gäller sådant som människors tillit till varandra och förtroende för samhällets institutioner. Det antas finnas ett samband så att deltagande i nätverk främjar tillit och förtroende och tvärtom. Det här är kärnan i det sociala kapitalet.

Enligt Sundback är den finlandssvenska socio-kulturella miljön mindre och mer personlig än den finskspråkiga.

”Många finskspråkiga har däremot flyttat till Sverige eller södra Finland sedan andra världskriget. De har fått bygga upp ett nytt liv i en stor stad och det har haft konsekvenser för deras sociala kapital.”

– Till exempel i kontakten med myndigheterna i Svenskfinland får svenskspråkiga lätt en personlig kontakt, som inte sällan faktiskt bygger på att klient och tjänsteman känner varandra eller har gemensamma bekanta eller bekantas bekanta. Man är mer än en klient hos en byråkrat. Allt detta gör att man känner sig mer betydelsefull och accepterad, förklarar Sundback.

De som flyttar från de starkt finlandssvenska områdena går vanligen miste om den här kvaliteten i kontakterna. Dessutom kan förhållandet till föräldrar och andra släktingar på hemorten bli mer sporadiska eller brytas. Men väldigt många finlandssvenskar lever kvar där de är födda eller upprätthåller en levande kontakt med födelseorten.

– Många finskspråkiga har däremot flyttat till Sverige eller södra Finland sedan andra världskriget. De har fått bygga upp ett nytt liv i en stor stad och det har haft konsekvenser för deras sociala kapital.

Enligt professor Susan Sundback är tvåspråkiga mer oförutsägbara i sitt förhållningssätt till det finlandssvenska. Foto Anna Blom.

Det som överraskade Sundback själv under arbetet med boken var att de regionala olikheterna blivit så stora i Svenskfinland. Det är en stor skillnad i identifikation med den svenska språkgruppen mellan Österbotten och Mellannyaaland, men skillnaden mellan Österbotten och Västra Nyland, Östra Nyland och Åboland är mindre. Allra starkast är den finlandssvenska identiteten bland personer som vuxit upp och fortsatt lever i helsvenska familjer. Sådan stark svenskhet finns det framför allt i Sydösterbotten.

– Man bör som forskare göra skillnad mellan språklig identitet och identifikation med språkgrupp. Det verkar som om många tvåspråkiga personer lätt identifierar sig med det svenska språket men mindre gärna med finlandssvenskheten som språkgrupp och

alla håll här och rötterna förblir mycket viktiga för de flesta. Det är ”hem” man far på helger och semestrar, funderar Sundback, som själv har rötter i Vasa och på Åland.

Det finlandssvenska sociala kapitalet. Fakta och fiktion är skriven av forskare, huvudsakligen från Åbo Akademi, som undersöker ämnet ur olika synvinklar. Artiklarna om det sociala kapitalets betydelse för hälsa och välbefinnande behandlar relationer mellan generationerna bland svensk- och finskspråkiga, språkgruppernas relationer till varandra i olika typer av kommuner, den finlandssvenska etniciteten som ett slags socialt kapital jämfört med språkmajoriteten och SFP samt Borgå stift som förvaltare av finlandssvenskt socialt kapital. ■

SUSAN SUNDBACK & FREDRICA NYQVIST (RED.)

Det finlandssvenska sociala kapitalet. Fakta och fiktion

ca 230 s., häftad. Ut kommer i april/maj. Pris ca 28 €

PLOCK UR BOKUTGIVNINGEN under jubileumsåret

Människorna bakom donationerna

Hur kommer det sig att SLS står på en så pass stabil ekonomisk grund? För att svara på den frågan ger förlaget i samband med jubileumsåret ut *Donatorernas bok* skriven av Bo Finne. Boken berättar om vilka personerna är som testamenterat eller donerat en del eller hela sin förmögenhet till sällskapet.

Omslag: Camilla Pentti

– Boken försöker personifiera donatorerna och berätta om deras liv och engagemang, säger Malin Bredbacka-Grahn som är förlagets redaktör för boken.

Finne målar upp intressanta personporträtt av donatorerna och har satt ner mycket tid och energi på att forska i deras bakgrund. *Donatorernas bok* är med andra ord ett biografiskt verk över de människor som donerat medel till sällskapets fonder under mer än hundra år. Donationerna och syftet med dem har varierat under årens lopp. När språkstriderna var som mest intensiva var det exempelvis naturligt att många ville understöda den svenska kulturen och vetenskapen.

– Det är frågan om kända personer i 1900-talets Finland, men också många okända. Många gjorde betydande samhällsinsatser, de var engagerade i föreningsliv och hade framgångsrika karriärer. Men bakom donationerna finns också en del tragiska livsöden, säger Bredbacka-Grahn.

Tack vare boken säger hon sig nu bättre förstå att SLS:s verksamhet inte skulle existera i sin nuvarande form om det inte var för dessa storsinta donatorer.

Bo Finne pensionerades som administrativ chefredaktör vid *Hufvudstadsbladet* 1998 och har efter det skrivit hela sex historiker, bl.a. om Handelsgillet i Helsingfors.

BO FINNE

Donatorernas bok
Människorna bakom fonderna i Svenska litteratursällskapet i Finland

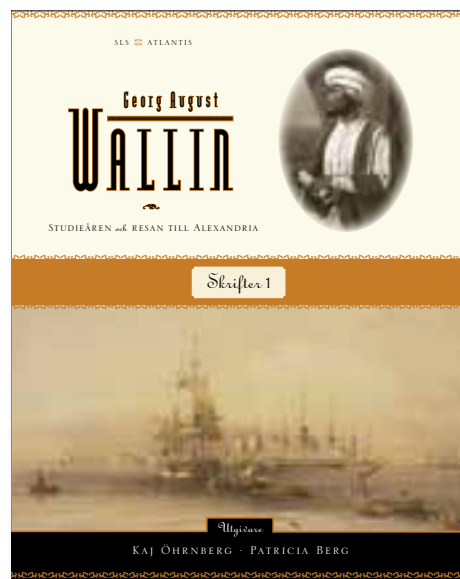
303 s., inbunden, illustrerad. Pris ca 30 €

Upplevelser i Orienten i mitten av 1800-talet

Orientalisten Georg August Wallin (1811–1852) gjorde åren 1844–1849 forskningsresor i Egypten, på Arabiska halvön, i Persien och i Syro-Palestina. Han levde under antagen identitet, som muslimen Abd al-Wali från Centralasien, och kunde tack vare det bl.a. besöka de för icke-muslimer stängda städerna Mekka och Medina. I brev och dagböcker beskrev Wallin platser han besökte, han gjorde anteckningar om språket och beduinernas sånger och skrev om människor han mötte. Svenska litteratursällskapet ger nu ut G. A. Wallins skrifter i sin helhet i en kommenterad textkritisk utgåva. Band 1 innehåller Wallins dagböcker och brev från 1831 fram till ankomsten till Alexandria 1843 samt universitetsrelaterat material som t.ex. hans docentavhandling.

GEORG AUGUST WALLIN

Skrifter 1
Studieåren och resan till Alexandria

Utgivare Kaj Öhrnberg och Patricia Berg
Ca 400 s., inbunden, illustrerad, utkommer i mars 2010. Pris 44 €

Omslag: Anders Carpelan

Omslag: Antti Pokela

Biografiskt lexikon halvvägs

Polarforskaren Adolf Erik Nordenskiöld, gymnastikpionjären Joachim Otta och teaterstjärnan Ida Aalberg är några av de personer vars biografier ingår i den andra delen av *Biografiskt lexikon för Finland*. Den här delen, *Ryska tiden*, innehåller sammanlagt 444 biografier över personer ur Finlands historia som var verksamma under denna tid. *Biografiskt lexikon för Finland* utges i fyra delar. Del 1, *Svenska tiden*, utkom 2008. De två sista delarna, *Republiken*, utkommer 2011.

Biografiskt lexikon för Finland 2. Ryska tiden

1 056 s., inbunden, illustrerad. Pris ca 75 €

Biografiskt lexikon för Finland 1. Svenska tiden

775 s., inbunden, illustrerad. Pris ca 75 €

Herrgårdshistoria

Boken *Sarvlax – Herrgårdshistoria under 600 år* handlar om herrgården och godset Sarvlax i Pernå, känt för sitt "barockslott" i sten från 1600-talet. I elva artiklar behandlas kvinnor och män, herrskap och tjänstefolk, godsägare och underhavare, människa och natur samt arbete och nöje i denna anrika herrgårdsmiljö. Texterna är illustrerade med bilder från gårdens arkiv samt med nytagna fotografier av Katja Hagelstam.

SARVLAX

Herrgårdshistoria under 600 år
Redaktör Henrika Tandefelt

Ca 350 s., inbunden, illustrerad, utkommer i maj 2010. Pris ca 38 €

Foto: Katja Hagelstam

Skönheter i bokhyllan

Jarl Pousar (1941–2004) hade en livslång fascination för vackra böcker och skapade en unik boksamling, som han donerade till Svenska litteratursällskapet 1998. Här ingår böcker från olika länder och olika tider: skönlitteratur, humaniora, reseskildringar, barnböcker, psalmböcker, kartverk ... sammanlagt 2 500 band. I *Vackert, vittert, lärt* beskrivs samlingen ur ett bokhistoriskt perspektiv.

ANNA PERÄLÄ

Vackert, vittert, lärt – Jarl Pousars boksamling

Ca 300 s., inbunden, rikt illustrerad, utkommer hösten 2010

Kulturhistorisk korrespondens

Efter Axel Carpelans död 1919 antecknade Jean Sibelius i sin dagbok: "För hvem skall jag numera komponera?" Brevväxlingen mellan dem inleddes nitton år tidigare och utvecklades till en nära vänskap. Brevet, som ger en gripande och personlig bild av båda parter, utges nu i sin helhet. För utgåvan och kommentarerna står professor Fabian Dahlström.

Högtärade Maestro! Högtärade Herr Baron!

Korrespondensen mellan Axel Carpelan
och Jean Sibelius 1900–1919

Utgivare Fabian Dahlström

Ca 380 s., inbunden, illustrerad, utkommer i maj 2010. Pris ca 40 €

Att fånga *dramatiken* i vardagen

*Vi tänker sällan på att det vi sett och upplevt är en viktig del av vår närhistoria. Men när vi ser gamla fotografier och läser gamla berättelser kan vi få starka aha-upplevelser. Just så är det med **Rafael Olins** pressfotografier. Han fångade den österbottniska vardagen på 1960-talet och levandegör den igen. Hans fotografier förvaras i SLS arkivcentrum i Vasa.*

Text: META SAHLSTRÖM Foto: RAFAEL OLIN
Bildtexter: META SAHLSTRÖM & MAGNUS LONDEN

Överrumplade av köld och minusgrader En återkommande syn vid Vasas småbåtshamn är kampen mot skiftande naturelement. Så var det på 1960-talet och så är det ännu i dag. Att höra till de första att sjösätta på våarna och de sista att ta upp på höstarna kan innebära en viss status – och är ingenting för klena söndagsseglare. Bilden är från den blivande oljehamnen i Vasa, november 1965.

Girls, girls, girls. ”Det här är ett självporträtt, taget hemma på Mannerheimsvägen i Roparnäs. Det är en bit av en vägg, foton som jag själv har tagit. Man ser inte hela väggen. På min vänstra sida är en polsk pianist som hette Anna. Och på högra sidan en radioamatör, hon kallades Jenkki. Och där nedanför är Eero Murtomäkis syster. När det är taget? Jag vet inte.”

John Rafael Olin (1937–2004). Gift 1969 med Eila Aarnisalo, Vasa. Barn: Nicola, född 1987 och Riccardo, född 1989. Yrken: Elarbetare, pressfotograf, dansare, eldslukare, vaktmästare. Hemtrakter: Vasa, Österbotten och Finale Ligure, Ligurien. Bilden är tagen i slutet av 1960-talet.

Rafael Olin föddes i Vasa 1937. För *Vasabladets* läsare är han kanske mest känd för sitt arbete som pressfotograf på tidningen 1961–1971. Trots att han redan som tonåring började intressera sig för fotografering och blev en ivrig amatörfotograf, utbildade han sig inom elbranschen och fick anställning på Vasa Telefon 1952. Vid sidan av arbetet fortsatte han att fotografera, framkalla och kopiera bilder och var ofta anlita av släkt och vänner då speciella händelser som bemarkelsedagar, bröllop och dop skulle förevisas. Intresset för bildspråk och fotografering delade han med sin far och sina bröder. I en intervju från 1995 berättar han:

”Jag fotade nog redan då jag jobbade på telefonen och var ganska flitig amatörfotograf – ja, jag fotade nog redan i yrkesskolan. Jag använde pappas kamera och för det mesta gjorde han bilderna i början. Men efter militären började jag lära mig göra dem själv. Pappa var också fotoamatör och hörde till Strömbergs fotoklubb. Jag lärde mig genom att läsa i böcker och tidningar och genom olika experiment.”

När *Vasabladet* annonserade efter en fotograf 1961, sökte han tjänsten och fick den.

”Det var mycket omväxlande, det kunde vara att man kom direkt från en brand till stadshuset för

att fota någon fest där, och sen kanske man for och fotade fotboll och efter det någonting annat och ...”

Under de första åren han arbetade på *Vasabladet* övergick tidningen till offsettryck, vilket för fotografernas del betydde att man började använda mycket mer film än tidigare. ”Plötsligt kunde man ta en rulle på 30 bilder på en fotbollsmatch, något som tidigare hade varit otänkbar”. Motivmässigt innebar förändringen att största delen av fotografierna inte publicerades, utan lades på hög för att möjligtvis användas senare. Rafael Olin fotograferade inte bara beställningsverk, utan hade alltid kameran beredd ifall något fängade hans intresse. Han tyckte inte att det viktigaste var att kunna omsätta alla sina bilder, dokumentationen av närmiljön och livet hade ett speciellt värde i sig.

Efter en semesterresa till Italien med hustrun Eila 1971 sadlade Olin om och blev sedermera eldslukare i Norditalien. Sin stora fotosamling packade han in i lådor och magasinerade i Vasa, lekande med tanken att någon gång i framtiden få möjlighet att ordna upp och publicera delar av den.

Det kringflackande artistlivet i Italien inleddes med en egenhändigt producerad afrikans ritualdans, med krigsmålning och ljuseffekter. Det ena gav det andra och småningom började de öva eldslukeri och

Guds lov i naturen Det finska pietisternas stormöte sommaren 1964 lockade över 20 000 åhörare till Sandviksparken i Vasa. En av dem var Nantte Tolonen, som hade låtit statens järnvägar forsla fortskaffningsmedlet från Koskenkorva. Psalmmodikonet vilar stadigt på armstöden och stråken är klar för nästa psalm. Bilden ursprungligen publicerad den 7 juli 1964.

1	2	3
4		

1 Träning, träning och åter träning. Vasa IFK grundades den 19 september 1900. Föreningen, som i första hand satsade på fotboll, hade ett framgångsrikt bandylag som blev silvermedaljörer i finländska mästerskapet åren 1949 och 1964. Många av spelarna var engagerade i båda sportgrenarna, bandy på vintern och fotboll på sommaren. Här ses bandylaget träna på skridskobanan på Sandvikens sportplan före den obligatoriska hjälmens tid, närmare bestämt den 22 december 1961.

2 Ring-ring! De kommunala telefoninrättningarna drogs in på 1960-talet, då Vasa Telefonbolag automatiserade ledningsnätet. Abonnenterna köpte nya telefoner och fick välja mellan att sluta ett hyresavtal eller köpa en telefonaktie i bolaget.

3 Huvudduk i form av chiffongbubbla. Många anser att det var först på 1960-talet man kunde börja tala om en riktig generation av ungdomar. De två som i moderiktiga kappor, tuperat hår, lågklackade skor, nylonstrumpor och handväskor korsar Vasa torg i solskenet har fått sina impulser främst via rikssvenska modetidningar. Damerna är fångade av Olins kamera den 17 juni 1962.

4 Det är i kurvorna det avgörs. Speedwaybanan i Vasa öppnades 1954 och hann under de nio år den var i bruk bjuda på åtminstone två världsrekord. År 1963 förstördes banan i jordmassorna under motorvägsbygget och speedway-verksamheten vid Vasa motorklubb låg nere i tio år. Det gäller att vara noggrann med tidtagningen i kurvan. Bilden är ursprungligen publicerad den 6 september 1960.

” Plötsligt kunde man ta en rulle på 30 bilder på en fotbollsmatch, något som tidigare hade varit otänkbart”

1	2	3
---	---	---

4 **1 "Dumma cykel, dumma gata, dumma mamma, dumma allt."**
Treåriga Mats ger utlopp för sin frustration i Vasa hösten 1967.

2 **Studierna kallar!** I oktober 1969 började tolv unga kvinnor på affärsbiträdeskurs i Korsnäs kurscentral. Sex av dem är på bilden: Inger Strömsten (Petalax), Grethel Piispanen (Pörtom), Marita Blomqvist (Korsnäs), Birgit Söderlund (Korsnäs), Maj-Lis Södereng (Petalax) och Gun-Lis Granqvist (Korsnäs).

3 **Ren till första maj.** "Lyft på armen, så vi kommer åt ordentligt." Lotstatyn mellan kyrkan och stadshuset i Vasa blir grundligt skrubbad för att kunna skina ikapp med vårsolen på första maj.

4 **Vi har rekordet!** Någon av *Vasabladets* läsare har lyckats ovanlig bra med sin löskörd och har sänt ett exemplar till tidningen. En ordinär tändsticksask får fungera som måttstock och en bild av naturens hugskott vidarebefordras till läsekretsen för allmän beundran och förundran. Det här är förresten ett ständigt återkommande motiv i Olins arkiv.

tänkte, att kan andra, så kan väl de också." Folk dras till eld, man behöver ju bara titta på en eldsvåda, hur mycket folk som kommer och vill se. Så vi började med det, båda två. Vi bodde nästan femton år i husvagn och kuskade omkring. Det var ganska påfrestande... och man har bränt sig nu och då, också. Till slut orkade chassit inte längre. Knäna och olika sorters krämpor som tog ut sitt rätt i medlet på åttiotalet".

Ungefär samtidigt, år 1984 fick Österbottens traditionsarkiv i Vasa en förfrågan om det fanns intresse för fotosamlingen. Att samlingen inte var uppordnad och mer eller mindre hastigt nerstuvad i pappådor med negativ och positiv huller om buller avskräckte inte. Orsaken till att arkivet över huvud taget kontaktades i ärendet berodde på initiativ av "bekantas bekanta" – en kommunikationsväg som stundom behaftats med oförtjänt dåligt rykte.

Efter pensioneringen väcktes tanken hos Olin att ordna upp sitt stora fotoarkiv och ställa ut en del av bilderna han tagit i egenskap av pressfotograf, vilket

blev av 1996 tillsammans med Österbottens traditionsarkiv i form av utställningen "Rafael Olin. En pressfotograf minns. 1961–1971". Utställningen rönt stor framgång och har också visats i Sverige. Efter det arbetade Olin med att välja ut fotografier för en bok, som enligt planerna skulle utges till Vasa stads 400-års jubileum år 2006. Boken kom dock inte längre än till planeringsstadiet, Rafael Olin avled hösten 2004.

Fotosamlingen är unik, inte bara på grund av dess storlek som uppskattningsvis uppgår till hela 40 000 motiv – utan också av den vidd motiven uppvisar. Utmärkande för samlingen är dokumentationen av vardagslivets miljöer och traditioner på den österbottiska landsbygden och i Vasa, något som inte alltid placerades i främsta rummet på 1960-talet.

För perioden 2009–2010 har SLS anställt en person för skanning av samlingen, ett arbete som är nödvändigt både med tanke på en säker förvaring och för ett framtida bruk av bilderna. Österbottens traditionsarkiv har för avsikt att publicera ett urval av Olins bilder i en framtida publikation. ■

Bildkavalkaden fortsätter på nästa uppslag. **VÄND!**

1	4
2	
3	

1 Sundomfiskaren
Gunnar Sundholm vittjar en strömmingsköt tillsammans med sonen Bror utanför Gåsgrund i Vasa den 18 juli 1965. Och så hade Gunnar gjort redan i ett halvt sekel.

2 Höttermånen 1948
infördes skolbespisning åt alla folkskolelever i Handelsplanadens folkskola i Vasa. Under 1960-talet kunde det kännas så kallt i matsalen att man tilläts äta med mössan på – så det är nog inte fråga om nyaste modet. Flickan ser litet tveksam ut, kanske soppan också har hunnit kallna? Plåttad i november 1960.

3 Huvudbiblioteket i Korsnäs flyttade in i nya lokaliteter i kyrkbyn 1967, samma år som medel för en bokbil beviljades. Bokbilen började sina turer till de omkringliggande byarna den 19 februari 1968. Ett resultat av bokbilens tillkomst visade sig i en rekordartad ökning av hemlånen, här väntar den på lässugna kunder den 2 april 1968.

4 ”Är du inte snäll, kommer Holmström och tar dig!” Runar Holmström från Munsala var en av de sista i Finland som ställdes inför domstol iförd fotbojor. Det skedde i Heinävesi 1960. Likt en kuslig föregångare till Bodommorden nästa år var han misstänkt för dubbelmord i Tullilahti i juli 1959. Två tältande kvinnor från Jyväskylä, 21-åriga Eine Nyysönen och 23-åriga Riitta Pakkanen, hade knivhuggits till döds. Kvinnorna var på en cykelcampingresa under sommarlovet och när kvinnorna inte dök upp i hemmet som förväntat startades en stor operation för att hitta dem, och slutligen fann man kropparna nergrävda i ett kärr. Mediernas bevakning var intensiv och finländarna följde noggrant med brottsutredningen. Fallet är fortfarande olöst. Häktningstiden tillbringade Holmström i Vasa länsfängelse och många föräldrar tog hjälp av händelsen för att få plå på olydiga barn: ”Är du inte snäll, kommer Holmström och tar dig.”

På bilden är Holmström i förhör den 7 september 1960. Efteråt kom det fram att varken rättsens ordförande, åklagaren eller Holmströms advokat trodde att han var skyldig.

Tidigare förseelser och en morakniv talade mot Holmström, medan försvaret undrade hur den rätt spåde Holmström (han var 164 cm lång) hade kunnat utföra mordet ensam och släpat kropparna och en grov spade så lång väg på den moped som han rörde sig med. Vidare lyftes det fram att mördaren helt uppenbart kände till terrängen, vilket Holmström inte gjorde.

Holmström hängde sig under domstolsbehandlingen i sin cell och lämnade en lapp efter sig: ”Jag är oskyldig.” Han skulle i alla fall ha blivit dömd för en del mindre brott, och skulle antagligen ha hamnat på mentalsjukhus – vilket han visste om.

I mytbildningen kring fallet har också Hans Assmann, tysken som har kopplats ihop med Bodommorden, utpekats som skyldig eftersom han lär ska ha befunnit sig trakten. Ett annat spår är att det var några ortsbör som utförde mordet.

SLS bortom hufvudstaden

En fotograf som byggde sin egen ateljé för hundra år sedan. En polarforskare som filmade inuiter för femtio år sedan. Ett institut som vill fånga folkmusik både från i går och i dag. ... Var är vi egentligen?

Text: MAGNUS LONDEN

Har du gamla släktingar eller förfäder som bott i Vörå, Oravais, Maxmo eller Nykarleby? I så fall har du tur. Med stor sannolikhet har deras konfirmationsbilder eller eventuella bröllopsbilder passerat genom Monica Wests händer, lagts in i hennes skanner och den vägen hittat in i bilddatabasen.

Utmärkt, men var befinner vi oss nu? På väggen finns en stor karta över bygden, mitt i rummet står en pelare, utanför brummar Vasas vardagstrafik.

Stopp ett ögonblick: ”Vasa”?

Precis. Det här kan komma som en överraskning för många, men SLS existerar också norr om den helsingforsiska stadsdelen Kronohagen.

Närmare bestämt finns SLS arkivcentrum i femte våningen på Handelsplanaden 23 i Vasa. Och det är här på Österbottens traditionsarkiv (ÖTA) som arkivsekreteraren West sitter med en glasplåtsbild från februari 1923, redo att låta skannern kasta sitt inspekterande sken över den. Det är fru Örndahl

som en gång i tiden har beställt en ateljébild på sin son och nu nästan 90 år senare blir den sökbar i databasen.

Fru Örndahls son, vars namn vi inte känner till, är dock inte så unik som man kanske kan förledas att tro. Nej. Före och efter honom finns det ca 39 999 andra bilder tagna av fotografen Erik Hägglund (1884–1962) längs kuststräckan Nykarleby–Närpes. De flesta, liksom fru Örndahls son, är dock tagna i ateljén i Hägglundshemby Rökiö i Vörå.

Dessa 40 000 bilder är resultatet av Hägglundshembyns insats som landsbygdsfotograf, och nu är det i Wests händer att skjutsa in dem i nutiden. ”Det är bara att ta en låda i taget”, säger West lugnt när en rastlös helsingforsare undrar hur tålmodet klarar av insikten att man har skannat några tusen bilder – men har tiotusentals kvar. Lyckligtvis ska inte varenda bild skan-

nas, men målet är att uppgifter om varje bild skall finnas i databasen.

Men kanske det hjälper när man vet att bilderna är relevanta och har en mening. En hel epok, en hel bygd, bevarad på högklassiga bilder. Så när storfilmen *Colorado Avenue* gjordes var det naturligtvis Hägglundshembyns bilder som filmmakarna inspekterade för att studera miljöer och lära sig hur folk klädde sig på den tiden.

– Det är bara ens fantasi som kan sätta gränser för hur bilderna kan användas. Folk använder dem för att studera autentiska interiörer, för att korrekt kunna renovera sina hus eller för att göra om gårdsplanen enligt gammal modell, berättar West.

Hägglundshembyns samling är en av traditionsarkivets stoltheter. Och pärlor ska man gärna dela med sig av. Därför sammanställer hon tillsammans med kollegerna Meta Sahlström och Katja Hellman för närvarande en bok om Hägglund och hans bilder. Och ska det göras ska det göras på allvar. I närmare tio år har Sahlström i samarbete med Vörå medborgarinstitut och Rökiö Biblioteksörening ordnat träffar för allmänheten, låtit bilder gå runt och frågat: Känner någon igen dessa personer? Och förbluffande ofta har detektivarbetet gett resultat. Nu är man i alla fall nära målet och boken utkommer under 2010 – hundra år efter att Hägglund byggde sin egen ateljé.

Sahlström är amanuens och har något som hon beskriver som ett mångsidigt arbete. Hon är ÖTA:s kändaste ansikte utåt, för hon har varit med i svängarna i snart trettio år. Är man i samma rum som den sprudlande Sahlström behövs ingen energidryck för att hållas vaken, så det överraskar inte när hon säger att hennes arbetsdag kan fyllas av allting och vad som helst och det mesta däremellan.

Det betyder till exempel att telefonen kan ringa och att någon vill att hon ska hålla föredrag på en årsfest.

» Det är bara ens fantasi som kan sätta gränser för hur bilderna kan användas. Folk använder dem för att studera autentiska interiörer, för att korrekt kunna renovera sina hus eller för att göra om gårdsplanen enligt gammal modell”

Amanuensen Meta Sahlström jobbar, bland annat, med att identifiera personer på fotografier som finns i Österbottens traditionsarkivs samlingar.

Fotografen Erik Hägglunds son Karl på skidtur ca 1930.

– Det skulle vara lätt att säga att jag är fullbokad. Men kan jag gå så går jag. Det är viktigt att ställa upp i dylika sammanhang, och i föredragen försöker jag alltid ankyta till lokal- och individnivå.

Att göra allting innebär också att vara en allmän rådgivningsbyrå. Som att en kund frågar efter tips på en bra julklapp baserad på traditionsmaterial till en 13-åring.

– Jag föreslog att han skulle göra en kalender över familjen och släkten. Och det är det som det här arkivet handlar om. Att hitta nya vägar och att återta vår historia. Det ser jag som det viktigaste med mitt jobb.

Dagarna kan bli långa, men här flyter jobb och passion tydligt ihop. Det enda hon saknar är mera tid, för det skulle vara viktigt att till exempel hinna göra utställningar.

– Jag vet att det finns efterfrågan och utställningar är det bästa sättet att nå folk, då tar man ner materialet till vardagsnivå där det också skapats.

Vardagen är det som berör, det som engagerar. I rummet intill sitter förste arkivarie Katja Hellman som talar ungefär samma språk. Arkivets uppgift är inte begränsat till att bevara traditioner, utan också att dokumentera nutiden för framtiden. Att se vad som i dag engage-

rar så att morgondagen ska förstå. Och nu har man på arkivet fått upp ögonen för trenden att unga vuxna renoverar bondgårdar och fixar upp dem till moderna bostäder.

– För många blir det ett livsprojekt, de har bloggar där de berättar hur renoveringen framskrider, typ ”i dag lade vi in fönster”.

Trenden är ett uttryck för tiden vi lever i, och därför viktig att dokumentera, menar Hellman.

För att fånga upp vad som sker ute i vardagen sammanställer traditionsarkivet frågelistor, precis som kollegerna i Helsingfors. Men här i Vasa handlar det alltid om svenska Österbotten. Just nu gäller det ”Vasaminnen i ord och ton” om personliga och gemensamma minnen av musik. Eller så kan det handla om hur människor firar högtider. Men en stor del av Hellmans tid går åt till att hålla kontakt med donatorer, att ordna upp samlingar och föra in information i databaser och att svara på frågor.

– I Finland har det inte varit så vanligt att etnologer uttalar sig om samhället men det håller på att förändras. Journalister ringer ibland och vill till exempel ha en kommentar om nutidsfenomen, och gärna ska den kommentaren komma genast.

När vi går ner till källaren, bortom en liten parkeringsgrotta, rullar Hellman upp arkivskåpen och där blottas en annan av traditionsarkivets stoltheter, dvs. Christer Bouchts filmsamling (se också sidan 40).

– Det är ganska unikt att vi har en Vasabo som blev polarfarare och här finns nu hela hans arkiv.

Tillbaka till femte våningen. Men den här gången tar vi en annan sväng där uppe. I parallellkorridoren huserar Finlands svenska folkmusikinstitut (FMI). Institutet är en nykomling i SLS-familjen men grundades redan 1978. Att FMI och ÖTA finns så här nära varandra innebär också att samarbetet löper lätt. ”Vasaminnen i ord och ton” är ett gott exempel.

– Vår mission är att den finlands-svenska folkmusiken ska leva vidare, det måste till exempel finnas en seriös mottagare när folk vill donera noter och inspelningar, säger institutetschefen Niklas Nyqvist.

Nyqvist är musikvetaren, och nygamla Vasabon, som jobbade tio år som forskare vid Åbo Akademi. Nu har han varit på institutet i snart ett och ett halvt år, det är ungefär lika länge som FMI varit en del av SLS.

– Tidigare var vi en förening och vi hade hela tiden osäker ekonomi. SLS har tryggt den saken och dessutom var lösningen ganska logisk. Vi sysslar ju båda två med arkivverksamhet och med att bevara kultur.

– Vi samlar in uppgifter om folkmusik och om folkligt musikutövande genom att till exempel banda hur och vad människor spelar och sjunger. Dessutom forskar vi och publicerar böcker och småskrifter, vi ger också ut skivor, ordnar kurser och undervisar om finlands-svensk folkmusik på högskolenivå.

Och att folk verkligen vill sjunga råder det ingen tvekan om, menar Nyqvist. När institutet gav ut boken *Sånger för alla* med evergreens, julsånger, visor och ”pärlorna i den finlandssven-

ska sångskatten” sålde den synnerligen bra.

Institutet har varit aktivt ute på fältet, de har bandat på spelmansstämmor, och som donationer har man också fått äldre inspelningar från 1950-talet. För att inte tala om att institutets förre chef, professor Ann-Mari Häggman, har gjort otaliga inspelningar – inspelningar som nu är digitaliserade. Dessutom har gamla spolband räddats ur arkiven och nu kan folk lyssna på dem via datorn, och den vägen till exempel bränna en egen cd-skiva.

Men allt är inte bara historia. Långt ifrån. Det gäller att ha tentaklarna ute, att också se sin samtid.

– I egenskap av musikvetare är jag egentligen mest intresserad av vad man sjunger i dag. Så vi vänder oss till alla åldersgrupper, och vi är intresserade av allt från spelmansträffar till rockföreningar. ■

På sidorna 62–71 finns ett bildreportage baserat på pressfotografen Rafael Olins samling som finns i Österbottens traditionsarkiv.

Ett museum med delar av Erik Hägglunds ateljéinredning, kameror och fotografier, upprätthålls av Rökiö Biblioteksforening i Kvarnstugan i Rökiö, Vörå. Se www.netikka.net/kvarnstugan

Folkmusikinstitutets webbplats: www.folkmusik.fi

Österbottnisk landsbygd under 50 år

Landsbygden förändrades på ett genomgripande sätt under den första hälften av 1900-talet. Tack vare fotografen Erik Hägglund kan man i bild följa med vilka förändringarna var i Vörå med omnejd. Under fem decennier, 1910–1962, fotograferade hemtrakten med ett intresse för att dokumentera förändringar i lokalsamhället, vid sidan av att han var ateljéfotograf. Hägglunds fotografier presenteras i höst i en bok där samlingens mångsidighet kommer fram. I boken berättas också om mångsysslaren Hägglund själv – han var inte bara fotograf utan också målare och snickare.

KATJA HELLMAN, META SAHLSTRÖM & MONICA WEST

Lokalsamhället i förändring

En utgåva med Erik Hägglunds fotografier

ca 200 s., inbunden, rikt illustrerad, utkommer i oktober

» ... utställningar är det bästa sättet att nå folk, då tar man ner materialet till vardagsnivå där det också skapats.”

Bildbehandlaren Kai Martonen skannar ... och skannar. Tack vare honom blir Rafael Olins pressbilder, de är tiotusentals, så småningom sökbara i en databas. Se sidan 62 för ett urval.

Folkmusiken i fokus

Finlands svenska folkmusikinstitut, FMI, är sedan 2008 en del av SLS arkivcentrum i Vasa. Men institutet hade en trettioårig historia bakom sig när SLS tog över. Institutet grundades 1978 som ett svar på ett direkt behov. Den folkmusikvåg som på 1960- och 1970-talen svepte över västvärlden och de nordiska länderna skapade en alldeles ny efterfrågan på traditionellt musikmaterial. Folkmusiken lyftes upp på de stora scenerna och tog upp kampen om synlighet med andra musikgenrer. Samtidigt ställdes högre krav på kunskap, utbildning och forskning. Medan andra musikgenrer sedan länge hade sina forsknings- och utbildningsinstitutioner med en fast anställd och välutbildad personal, saknades motsvarigheter inom folkmusiksektorn.

Finlands svenska spelmansförbund stod fadder vid institutets tillkomst. Eftersom FMI fick sin början inom spelmansförbundet föll det sig naturligt att det första stora dokumentationsprojektet inriktade sig på spelmansrörelsen. Det har medfört att institutet i dag har ett unikt material, som belyser den finlandssvenska spelmansrörelsen och som kan läggas till grund för vetenskapliga undersökningar av olika slag. Så gott som varje spelmansstämma och större folkmusiksammankomst finns dokumenterad i ljudinspelningar, på film och fotografier, i programblad och tidningsurklipp. Samtidigt har det pågått en intensiv inspelningsverksamhet bland traditionsbärare i bygderna.

Många är de sångare och spelmän som engagerat sig i FMI:s insamlingsverksamhet genom att själva göra inspelningar och på olika sätt tillvarata folkmusikmaterial för institutets räkning. Därigenom har institutet med tiden fått en frivillig, fast med-

Folkmusikinstitutet grundades på 1970-talet. Samtida bild av Ann-Mari Häggman.

arbetarstab runt om i bygderna. Institutet har fått motta flera stora donationer, bl.a. Kim Hahnssons stora filmarkiv om folkdansrörelsen, Åke Grandells folkmusikinspelningar och skivsamlingar samt olika dansorkestrars notsamlingar.

I samband med en spelmansstämma i Närpes 1980 introducerades "traditionshörnan". Syftet var dubbelt – dels ville man få tillfälle att dokumentera enskilda spelmäns och sångares repertoar, dels ville man in-

troducera en alternativ scen, där enskilda traditionsbärare skulle få möjlighet att uppträda inför publik. Traditionshörnan blev ett bestående och uppskattat inslag vid finlandssvenska folkmusiksammankomster. Den dokumentation som gjorts vid traditionshörnorna ger ett gott tvärsnitt av de senaste decenniernas folkmusik.

Den finlandssvenska sångrepertoaren, dess historia och utveckling har sysselsatt institutet alltsedan begynnelsen. En kontinuerlig dokumentation har pågått vid sidan av olika specialprojekt, som dels syftat till utforskningen av sångtraditionen i vissa bestämda miljöer, dels revitaliserat sjungandet av de traditionella visor och sånger som av hävd ingått i den finlandssvenska sångskatten. År 1983 utgavs sångboken *Vi sjunger tillsammans* avsedd för allsång som såldes i stora upplagor. Till julen 2007 utkom *Sånger för alla*, som i dag har vunnit status som den finlandssvenska föreningssångboken. Som grund för sångböckerna ligger en inventering av sångtraditionen.

Samtidigt som sångböckerna blir ett uttryck för finlandssvenskarnas sång i dag, bidrar de till att forma morgondagens sångrepertoar.

FMI har alltid haft ett gott samarbete med litteratursällskapets arkivenheter Folkkultursarkivet och Österbottens traditionsarkiv. Folkkultursarkivet och FMI har stått varandra nära i fråga om målsättning och verksamhet. Att en närmare samverkan kunde ge synergieffekter inom bl.a. administration, arkivering, insamling och forskning stod klart. I och med att Svenska litteratursällskapet tog över institutet tryggades inte bara institutets ekonomi utan också en framtida verksamhet i samverkan med Österbottens traditionsarkiv och Folkkultursarkivet. ■

ANN-MARI HÄGGMAN

Professor Ann-Mari Häggman var initiativtagare till FMI och ledde institutets verksamhet i trettio år. Hon är medlem av litteratursällskapets styrelse och har bl.a. verkat som professor i folkloristik vid Helsingfors universitet.

I väntan på Brevet

*Vid fronten var brevväxlingen med hemmet ofta den enda ljusglimten. I dag bjuder breven på lika fängslande som sorgliga vardagsskildringar från en verklighet som sakta glöms bort. Som väl är har **Sonja Hagelstam** tagit som sin uppgift att läsa och analysera krigstidens brev. En bortglömd skatt från de djupa leden träder fram.*

Text: MAGNUS LONDEN

Visst stöter vi alla på kontraster i vardagen. Det finns stora och små kontraster. Och så finns det de närmast obegripliga. Som den här: En glad forskare, en antecknande journalist. En sällskaplig hund och ett år som skrivs 2009. Ett varmt rum på en modern institution i en trygg stad som heter Åbo, mätta magar, en dator med internet, ett välutrustat kök och en mjuk soffa. Lugn och ro.

Och sen från samma land – men från en annan tid:

Här regnar det. Vi äro våta som dränkta kattor al-lesammans. Korsutaket läker och inga regnrockar finns att draga på då man skall ut på vakt. Alla kläder är riktigt genomvåta. De förstå nog inte huru bra de ha det, de som inte behöver vara här. De kan inte fantisera sig till ens vad det här krigarlivet är. Skyttegravarna äro vattenfyllda och vi måste ligga på vällen i leran och kulregnet då vi äro på vakt. Om man inte blir sjuk här så blir man nog aldrig. Tre veckor ha vi kvar att vara här framme i första linjen. Vakturerna äro så ofta att kläderna omöjligt inte himmer torka mellan dem. På nätterna är det endast två timmar ledigt mellan varje tur och sedan måste man ut igen i leran och regnet. Man tappar nog lusten för allt. Vi vandra omkring som några slags lustiga djur. Humöret är alldeles borta. Alla är förkylda och varje dag far någon till sjukhus och det blir endast mindre och mindre folk här och mer vaktande för de som blir kvar. [...] Jag måste sluta nu ty jag skall ut och frysa igen två timmar. Det regnar allt fortfarande men man kan nu inte bli våtare än man är, så det gör ingenting. Skicka ett paket någon gång så man får någonting att äta. Hälsningar Nils (26.10.1942)

Så skriver Nils till sina föräldrar. Fortsättningskriget rasar och männen är vid fronten. De vet det inte ännu, men där kommer de att förbli närmare två år till.

– Jag hade redan länge varit intresserad av kriget och undrat för mig själv hur människor kunde klara vardagen. Krig känns ju nästan oöverkomligt för oss i dag.

Fil.mag. Sonja Hagelstam studerade först historia, men bytte för drygt tio år sedan till etnologi, och är i dag forskare vid SLS och doktorand vid Åbo Akademi. Hon har valt ett forskningsämne som känns lika angeläget som självklart, dvs. att forska i breven från och till fronten. Ändå verkar ingen ha gjort det tidigare i Svenskfinland.

Handskriftsavdelningen vid Åbo Akademi hade visserligen ett upprop på 1960-talet och fick in ett

par hyllor med brev – men materialet katalogiserades eller analyserades aldrig, så när Hagelstam skrev sin pro gradu i slutet av 1990-talet använde hon en mindre del av samlingen, och nu har hon utvidgat forskningen ordentligt. Hon har valt ut fyra kompletta brevsamlingar, kopierat samtliga brev i dem för att bespara dem slitage, och sedan läst vartenda ett.

Hur många då? Några hundra?

Nej, sammanlagt 4 100 brev.

– De är skrivna på dåligt papper och ofta med blyerts, så originalen suddas så småningom ut, säger Hagelstam.

» Breven visar hur människor anpassar sig, hur de försöker normalisera livet. De spelar fotboll, ordnar julfester och använder termer som 'familjeliv' och 'hemmet' för livet i korsun.»

Att läsa så många brev innebär också att på sätt och vis avtrubbas. Kriget blir vardag också för forskaren, om än i en helt annan innebörd än år 1942.

– Breven visar hur människor anpassar sig, hur de försöker normalisera livet. De spelar fotboll, ordnar julfester och använder termer som "familjeliv" och "hemmet" för livet i korsun.

En intressant aspekt med breven är att det finns texter av personer som vanligen inte uttryckte sig i skrift. Det är inte bara en viss typ av människor eller med en viss social bakgrund som skrev, utan mer eller mindre *alla* skrev.

Kontakten hem var livsviktig, ofta den enda trösten. I breven kunde soldaterna ge utlopp för känslor de annars måste hålla inom sig, vilket visar vilken enorm betydelse rent psykologiskt sett brevskrivandet hade.

– De berättar om de egna förlusterna, de klagar, och kastas ständigt mellan plikt-känsla och motsträvighet. Och ovissheten tär på dem, det är som ett nervkrig, ska de bli hemförlovade eller inte? Väntan på nästa brev känns också oändlig, berättar Hagelstam.

Tack Käraste, för Dina två nyårsbrev, som jag fick i går kväll! Jag gissade nog att Ditt humör skulle sjunka en hel del, bara Du fått mina brev. Förlåt nu Gul-

» Ibland ser man hur soldaten har hejdat sig mitt i en mening, det fanns saker man inte ville eller kunde berätta.”

le, men Du kan aldrig förstå längtan härifrån och nervkriget, då man har ett litet hopp. [...] Nog förstår jag att Du längtar och väntar, men det är ändå ingenting mot min längtan härifrån. Den går inte att beskriva, den måste upplevas, och ve den som får ett litet osäkert hopp. [...] Käraste, försök nu förstå Din Lillus, vars nerver börjar bli lite så där, när det gäller väntan. Inte bryr jag mej om några dagar eller en månad, om man bara vore säker, att det inte är ett halvt eller helt år.

(Curt till sin hustru Martha 9.1.1942)

Brevskrivandet blir så intensivt att vissa skriver varje dag, som en sorts dagbok eller en nutida blogg. Männen skrev ofta om små vardagliga ting och om längtan bort och till. Och när Curt (ovan) drömde om att snart komma bort har den bistra sanningen så småningom gått upp för honom:

När hemlängtan kommer riktigt över en, då gör man ingenting, sitter bara och glör rakt fram eller ligger och glör oppåt. Om 12 dagar har vi två år fulla, och efter vad det ser ut blir det ännu två år till, men månne det inte skall brista på något ställen innan dess. Någon måste väl ge opp till sist. Nej, jag märker, att det blir ett hopplöst brev i dag, ohjälpligt. I kväll får jag säkert brev av Gulle, så blir det nog bättre igen. [...] Käraste mitt Gull, för Dej och med Dej går vägen vidare, eljes kunde det göra detsamma.

(Curt till sin hustru Martha 6.6.1943)

Breven Hagelstam forskar i är skrivna av eller till fem olika personer med varierande militärrang och social bakgrund:

1. Överste, född 1898, Nyland
2. Löjtnant, född 1916, Nyland
3. Översergant, född 1912, Nyland
4. Undersergant, född 1920 (bror till nr 5, men de var på olika frontavsnitt), Österbotten
5. Soldat, född 1922 (bror till nr 4), Österbotten

Curt, vars brev citerades ovan, är överserganten. Alla förutom löjtnanten, som stupade i juni 1944, överlevde kriget. Men vänner stryker ständigt med, ett faktum som soldaterna trots censuren skriver om. Hagelstams uppfattning är att självcensuren fick större praktisk betydelse än den verkliga postcensuren. Männen visste helt enkelt vad man fick och inte fick skriva.

– Ibland ser man hur soldaten har hejdat sig mitt i en mening, det fanns saker man inte ville eller kunde berätta.

Den officiella censuren fungerade med stickprov och bland de 4 100 breven finns de facto bara ett enda brev där vissa partier är bortklippta. I ett litet antal brev är ortnamnet (som inte fick nämnas) ändå bortklippt eller överstruket, men innehållet är lämnat intakt.

Mitt i eländet fanns det ändå en liten tröst: brevgången var snabb. I normala fall kom ett brev fram på fyra–fem dagar, ibland till och med på två. Så det blir en intensiv kommunikation, som inte alltid sågs med blida ögon:

I dag ha vi fått tillsägelse, att om vi inte frivilligt minskar på fältposten en smula, så blir den ransonerad till ett par brev i veckan. Tror nog därför att kriget snart är slut, när de börjar fundera ut metoder för att pina oss. Sista kriget bombades järnvägarna och det fick dock skickas brev och paket hur mycket som helst, men det är väl så färdigt igen, att det inte är så viktigt huru 'våra gossar' har det. Nog blir man bitter, om det här skall dröja länge ännu. Tänker dock skriva som förr, så länge man får, det är ju det enda nöjet man har. Är nog nästan lite djävlig och led på allt, men vad kan man göra, bara hoppas, att det en gång tar slut, men nog kan man bli förbannad ibland. Älskade mitt Gull, i väntan på Dej och vårt kära hem, måste man orka med allt. – I morgon är det två år sedan bjudningskortet [= inkallelseordern] kom, två hela år av helvetet, som kallas krig. God natt igen, Du är min längtans mål!

(Curt till sin hustru Martha 11.10.1941)

Hagelstam har också haft möjligheten att personligen intervju två av de forna soldaterna, de två bröderna från Österbotten. Det var en känslsam träff och mötet väckte många minnen till liv. Under intervjun berättade de om sina erfarenheter av livet i fält. I deras berättelser dominerade olika dramatiska händelser de varit med om vid fronten – händelser som kanske inte fick något större utrymme i breven hem. Fastän det svåra inte förtegs helt och hållet, är det ändå främst det mera allmogliga som lever kvar i breven.

– De var glada att någon nu använder breven. Det känns angeläget att enskilda soldaters upplevelser av kriget studeras. ■

Fil.mag. Sonja Hagelstam är anställd som forskare vid Traditionsvetenskapliga nämnden vid SLS. Forskningen i breven ska resultera i en doktorsavhandling inom ämnet etnologi.

Foto: Henrik Thorson

Maskineriet bakom showerna

På bokmässorna eller på SLS:s tillställningar ser publiken henne sällan. Men ändå sker allt tack vare henne. Agneta Rahikainen är spindeln som trivs i nätet.

Text: MAGNUS LONDEN

En författare läser ur sitt senaste verk här, en annan intervjuas där, en fråga från publiken drunknar i larmet, en debattör går i svaromål, ljudvågor från konkurrerande högtalare krockar och förvandlas till ylande, ett reapris i monter Q39, en svettpärla på en blank panna, en spirituell bok hittar sin ägare.

Ja, bokmässor är platser där kaos, kultur och konsumtion kollaborerar. Och exakt så ska det vara. Men vem är motorn som håller det igång, hjärnan som har funderat ut tidsschemat, personen som håller upp vichy till utmattade författare?

Talar vi finlandssvenska böcker och bokmässor är huvudfixaren utan vidare Agneta Rahikainen. Det är hon som är ansvarig för Finlandsmontern under den enorma bokmässan Bok & Bibliotek i Göteborg i september och för den finlandssvenska avdelningen under bokmässan i Helsingfors i oktober.

– För Bok & Bibliotek är min uppgift att försöka komma på bra idéer som funkar i Sverige, gärna så att en finlandssvensk författare uppträder tillsammans med en rikssvensk, förklarar Rahikainen.

Att skapa innehåll för mässorna är alltså hennes jobb. Vill den finlandssvenska litteraturen synas måste den visas upp där branschfolket och läsarna rör sig. Så det är därför Konstsamfundet, Svenska kulturfonden och Svenska litteratursällskapet gemensamt bekostar hennes tjänst som planerare för bokmässorna.

Hon sitter i ett luftigt rum i SLS:s lokaler på Fredsgatan i Helsingfors och grubblar för närvarande redan på programmet för september och oktober 2010. Idéerna för de populära seminarierna i Göteborg måste vara inne i februari så just nu är det mycket springande på förlagen för Rahikainen.

» Det finns många författare som skulle vara betjänta av Sverige som publik, men i vårt västra grannland tycks Finland ofta uppfattas som provinsialt eller ointressant.»

Hon tisslar och tasslar, snusar och sniffar, hör sig för, vad är på gång, vad kunde göra succé i Sverige? Även om allt fortfarande är topphemligt vet alla bokälskare att ett seminarium i Göteborg absolut inte kan vara ihopprafsat med vänsterhand, nej, kvalitet, djup och goda uppträdande ska det vara. Men är man lillebror så är man lillebror. Så om det inte är någon av våra allra kändaste författare som ska upp på scenen är det viktigt att kombinera med en rikssvensk kändis. Annars blir det svårt att locka publiken.

– Men de rikssvenska författarna ställer gärna upp, försäkrar Rahikainen.

Namn som Merete Mazzarella och Monika Fagerholm är säkra och populära kort, för att inte tala om Mark Levengood. Kjell Westö har också nått över den rikssvenska tröskeln och Henrik Meinander är pop. Men Rahikainen lyfter också upp journalisten och Rysslandsskildraren Anna-Lena Laurén som ett nytt bra scennamn som går hem i Sverige.

– Hon är ju dessutom obetalbar som person, skrattar Rahikainen.

För Göteborg gör Rahikainen i samarbete med Maria Antas på FILI (Finnish Literature Exchange, som lyder under Finska Litteratursällskapet) och förlagen upp ett förslag på tio–femton goda idéer från Finland.

– De finska författarna och förlagen behöver i sin tur ibland draghjälp av de finlandssvenska.

Att väcka intresse för finlandssvensk och finsk litteratur i Sverige är en långsam process, ibland som att slå huvudet i väggen.

– Det finns många författare som skulle vara betjänta av Sverige som publik, men i vårt västra grannland tycks Finland ofta uppfattas som provinsialt eller ointressant. En Edith Södergran väcker fortfarande intresse på grund av sin exotism, men jag brukar fundera på varför inte Robert Åsbacka lockar.

Är det för att han inte likt en Susanna Alakoski skriver om alkoholism och missbruk? funderar Rahikainen, och svarar på sin egen fråga:

– Det är nog svårt att få genomslag om man ger en annan bild av Finland än klichébilden.

För att de finlandssvenska förlagen ska ha råd att visa upp sig i Göteborg – ”som är fruktansvärt dyrt” – stöder SLS tillsammans med de övriga finansörerna förlagens Göteborgssatsningar. Det finns inte mycket pengar att göra på försäljning av böcker på Bok & Bibliotek, Nordens största bokmessa, utan det handlar om både massmedial och konkret synlighet, liksom om långsiktighet.

Och så glider vi in på evighetsfrågan: Vad krävs för att finlandssvensk litteratur skall växa i Sverige? Deckargenren är ofattbart stor på andra sidan Bottniska viken, men när det gäller deckare verkar Svenskfinland inte ha speciellt mycket att komma med.

– Inom krigshistoria har vi ju däremot alla trumfkort, och den svenska marknaden är inte av denna världen, säger hon.

Vår barnlitteratur sprudlar däremot och brukar få beröm också i Sverige och utanför Norden, men det är inte något som biter i Göteborg, eftersom det inte finns barn i publiken i motsats till mässan i Helsingfors. I stället tror Rahikainen behårt på poesin.

– Det är vår styrka. Den finlandssvenska poesin har alltid varit språkförnyande och formförnyande. I poesin kommer vår språkliga utsatthet fram, vilket leder till en fräsch och anorlunda poesi.

Klart för start. Agneta Rahikainen och kollegan Maria Antas från FILI väntar på att Bok & Bibliotek i Göteborg ska öppna dörrarna. Foto Henrik Thorson.

Men det är klart, någon större business kan finlandssvensk poesi hur som helst inte bli – men det ska väl litteratur inte väl heller alltid tvingas vara?

Alla som beskådat spektaklet i Göteborg inser dock att böcker är stenhård business. Det är känslan av löpande band, fogliga mässbesökare som snällt köper kändisarnas böcker om en röst i högtalaren säger så, två till priset av en, signering ingår, och om fem minuter uppträder Jan Guillou.

Litteraturvetaren och författaren Rahikainen är själv en bokslukare, med passion för 1800-talsromaner. Det får gärna vara kultur- eller idéhistoria, eller skildringar om udda konstnärer eller författare. Just nu är hon inne i en bok om underklädernas historia. Och hon kan naturligtvis sin Jane Austen utantill.

– Det är som en helt egen värld. Jag tycker om hennes ironiska sätt att skriva dialog, och allt är ganska oförgärligt. Jag orkar inte riktigt mera med dagens ångest och anorexi, eftersom världen redan är så hemsk vill jag inte ytterligare vrida om kniven ... kanske jag i grunden är en romantiker, funderar hon.

Ett annat av Rahikainens arbetsuppdrag handlar alltså om bokmässan i Helsingfors. Tanken här är att försöka komma emot med monterhyran så att så många finlandssvenska förlag som möjligt ska kunna visa upp sig. Faktum är nämligen att det finns gott om aktiva men mindre finlandssvenska förlag bortom de fyra större, Fontana Media, Schildts, SLS och Söderströms.

I fjol koordinerade Rahikainen 120 program på svenska med 235 uppträ-

dande, så det är inte småpotatis, och lägg sedan till att man genom kampanjen ”Kurs på boken” aktivt satsar på att locka grupper med skolelever, så börjar vidden av det hela klarna. Lyckligtvis har Rahikainen hjälp av Lisen Sundqvist, som bl.a. har hand om marknadsföringen på SLS:s förlag, men som under en del av året jobbar heltid med mässorna.

Men det är inte bara att pussla ihop och planera. Där nere på verkstads-golvet, bortom publikens blickar, kan det till exempel gälla att handskas med teknik som vägrar fungera eller att försöka ta reda på var en författare eller intervjuare befinner sig när han eller hon egentligen borde vara på scen.

– Jag tar det personligt om något inte funkar.

Att jobba med bokmässorna ska enligt avtalet ta 80 procent av Rahikainens tid. Den sista femtedelen är att vara programchef för Svenska litteratursällskapets publika evenemang. Varje år ordnar sällskapet flera seminarier och nio föreläsningkvällar som är mera populärt vinklade. Det kan vara författarkvällar, eller temakvällar till exempel kring ”öar och öbor” eller ”äventyret som idé” eller ”språk och identitet”. Till jobbet hör med andra ord att vaska fram de goda talarna, de som kan presentera sin sak på ett underhållande sätt.

För närvarande funderar Rahikainen på att ordna en föreläsningsserie på dialekt, där till exempel forskare skulle presentera sitt ämne på sin egen dialekt. Men det är lättare sagt än gjort.

– Forskarna känner sig hemskt främmande för tanken, att tala om sin forsk-

ning på dialekt är tydligen som att tala på ett annat språk – och det är ju aldrig lätt. Svårast är det att hitta nylänningar ...

Och jo, visst skulle det vara skoj att få en forskare att presentera sina rön på hesaslang. Temat Helsingfors har nämligen varit populärt bland SLS:s föreläsningkvällar. Rahikainen har dessutom en klar vision om att inte endast bjuda in finlandssvenska föreläsare, utan också finska föreläsare som gärna talar svenska.

Under våren 2010 är temat den forskning som görs av SLS-forskare eftersom det är jubileumsår (se sidan 100 för närmare program).

SLS:s programkvällar i Helsingfors brukar vara populära, trots att konkurrensen om de kulturella finlandssvenska själarna i huvudstaden är hård. Det finns Arbis, bibborna, Nifin, teatrarerna ... Men SLS har resurser att marknadsföra sig, vilket också syns i resultatet.

– Jag är jättenöjd eftersom vi brukar ha bra med publik, upp till hundra personer, säger Rahikainen.

Så, kära läsare, när du nästa gång finner dig själv lyssnande på ett medryckande författarföredrag på mäs-sa i Göteborg eller Helsingfors, eller eventuellt hör en forskare ladda upp teser på snärtig hesaslang i SLS:s auditorium, vet du att någonstans där i bakgrunden myser Agneta Rahikainen. För att hon trivs är uppenbart.

– Absolut, det är roligt att vara spindeln i nätet. ■

Svenska Akademien belönade Rahikainen

I december 2009 belönades Agneta Rahikainen av Svenska Akademien med 60 000 kronor (ca 6 000 euro) ur Akademiens egna medel.

Rahikainen var tidigare förste arkivarie vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS, och hon har bland annat givit ut Edith Södergran: *Samlade skrifter 2. Brev* (SLS

1996), *Gudsöga, djävulstagg. Diktoniusstudier* (SLS 2000) tillsammans med Marit Lindqvist och Maria Antas, *Johan Ludvig & Fredrika Runeberg – En bildbiografi* (SLS 2003) och *Jag är ju utlänning vart jag än kommer. En bok om Henry Parland* (SLS 2009).

Svenskämnet i kris?

Enligt många mening befinner sig den obligatoriska svenskundervisningen i den finska skolan i kris. Trots många års studier i svenska är elevernas praktiska språkkunskaper ofta så bedrövliga att de knappast har någon nytta av dem i det verkliga livet. President Martti Ahtisaari, som nyligen tog stark ställning för svenskan i *Helsingin Sanomat*, uttryckte detta på följande sätt: ”Hullunkurisinta on se, että ruotsin kiel-tä opiskellaan meillä pitkään ja hartaasti mutta opitaan käytännön tarpeita ajatellen surkeasti.”

Roten till det onda kan sökas på flera håll. *Helsingin Sanomat* talade för ett par år sedan om ”asennevamma” – ”attitydskada” – hos finska elever, som bl.a. gör att allt fler finska abiturienter väljer bort det numera valfria pro- vet i svenska i studentexamen. En ännu större bov är det kraftigt minskade timantalet i svenska i skolan, som har lett till att gymnasisternas kunskaper radikalt försämrats.

Det kan inte förnekas att attityderna till svenskundervisningen är rätt negativa bland finska elever, i synnerhet hos pojkar i grundskolan. På sakkunnigt håll har man därför fört fram att svenskundervisningen borde börja tidigare än i årskurs 7, då eleverna precis kommit in i puberteten. Engelska lär sig finska barn och ungdomar genom tv och andra medier, men i fråga om svenska måste det språkliga inflödet ges i skolan, vilket tar tid. Därför måste också antalet undervisningstimmar i svenska genomgå en kännbar höjning.

Den viktigaste förutsättningen för all inlärning är motivation. Vi kan inte vänta oss goda inlärningsresultat i svenska så länge finska elever inte upplever svensk-an som något de faktiskt vill lära sig. Att svenskan är ett obligatoriskt ämne i skolan ökar knappast motivationen. Kunskaperna i svenska skulle utan tvekan bli bättre ifall de elever som sitter i klassrummet på svensktim-marna gjorde det för att de valt att studera svenska, inte därför att de måste sitta där. Den obligatoriska svensk-an bör dock självklart gälla alla som avlägger högskole-examen: de ska ha ett intyg på att de kan svenska.

Motivationen för svenskan kan ökas på många sätt. I en färsk undersökning har man visat att läraren har en nyckelroll. De skolor i Finland där eleverna år efter år får

foto: Kristin Berg

» Många finska elever upplever svenskan som ett svårt språk.”

Marketta Sundman skriver om attityderna till svenskan i finska skolor.

exceptionellt goda resultat i svenska har en skicklig och inspirerande lärare som lyckats skapa ett levande intresse för svenska språket.

Det är också skäl att se över målet för svenskstudierna. Många finska elever upplever svenskan som ett svårt språk. I synnerhet för pojkar tycks svenskans rätt invecklade grammatik vara en stöttesten. Vid Svenska litteratursällskapet pågår för närvarande ett tämligen omfattande forskningsprojekt kallat ”På väg mot kommunikativ kompetens”, där man utreder hur finska elever tillägnar sig svenskans grammatiska struktur och vad som är lätt respektive svårt för dem att lära sig. En central fråga är vad i svenskans grammatik som är nödvändigt att behärska för att man ska kunna kommunicera på svenska och vad man kan klara sig utan.

MARKETTA SUNDMAN

Marketta Sundman är professor i nordisk filologi vid Åbo universitet. Hon är projektledare för forskningsprojektet ”På väg mot kommunikation kompetens” inom SLS.

– **TVÄRTOM**, i dag finns det intressant finlandssvensk musikexport, säger Sven-Erik Klinkmann, forskare vid Svenska litteratursällskapet i Finland.

– Gjallarhorn är välkända i världsmusikkretsar, gruppen har finlandssvensk profil även om sammansättningen i dag är nordisk. Indiepopen är stor, och bland hårdrockbanden har vi till exempel Sturm und Drang. Fältet är i högsta grad levande, dansmusiken inte att förglömma med Tommys och Hans Martin.

Ett språng tillbaka till 1950-talet visar ett efterkrigstida Finland som var svältfött på populärmusik. Vid kusten rattade man gärna in de knastrande piratradiokanalerna. Speciellt viktiga var Radio Luxembourg, svenska Radio Nord – som startades av finlandssvensken Jack Kotschack – och Radio London. Att populärmusiken först kom till Svenskfinland berodde enligt Klinkmann inte enbart på finlandssvenskarnas geografiska läge.

– Också finskspråkiga lyssnade på piratradiokanalerna, men det förekom en större mental öppenhet för populärmusiken på svenskt håll, bland annat i skolvärlden. Rundradions populärmusikutbud i de finska sändningarna var också länge eftersatt jämfört med utbudet i de svenska sändningarna, säger Sven-Erik Klinkmann.

Klinkmann arbetar på en kulturanalytisk studie av det svenska i Finland, där populärkulturen är en av de linsar genom vilken han granskar svenskheten. Han analyserar även klichéer och metaforer om Svenskfinland och synar begrepp som bygde- och kultursvenskhet, klass, region och tvåspråkighet. Undersökningen är ett av flera forskningsprojekt vid Svenska litteratursällskapet, och den ska utmynna i en bok som ges ut på SLS förlag.

– Det kulturanalytiska greppet liknar mycket den anglosaxiska cultural studies-forskningen, där man undersöker en hel kultur utan att ändå nödvändigtvis se på den som en helhet.

» Finlandssvenskarna är inte alltid medvetna om sitt innovativa förflutna i fråga om införseln av populärmusik till Finland.»

Som forskningsobjekt är den svenska kulturen i Finland intressant. Den är ett experimentlaboratorium, så liten men samtidigt paradoxal och motsättningsfull. Det är svårt att säga om finlandssvenskheten är en etnicitet eller en kulturell grupp.

Sven-Erik Klinkmann bor och arbetar i ett gammalt trähus utanför Vasa, där hans vurm för populärmusik också får plats i form av en LP-samling på ett tusental skivor. Med sin forskning hoppas han kunna komplettera den finlandssvenska kulturbilden, som enligt honom tidvis fått en onödigt ensidig högkulturstämpel.

– Kulturellt är det österbottniska kustområdet mer Sverigeorienterat än till exempel huvudstaden. Det finska inflytandet har varit mindre. Dansbandskulturen är mycket särpräglad, speciellt i svenska Österbotten som också i övrigt skiljer sig mycket från det övriga Svenskfinland. Men populärmusiken kom först till Helsingfors.

Åter till 50-talet och Finlands första jazzklubb, Old House Jazz Club, som grundades i Helsingfors 1957. Klubbens grundare var en kvartett på tre finlandssvenskar och en finne: Jacob Söderman, Georg Donner, Edgar Holmström och Pekka Mäyrämäki. Inspirationen kom från stora världen. Bland annat Söderman hade rest till Paris för att leva sig in i jazzkulturen i mitten av 50-talet. Senare hörde Claes Andersson, Otto Donner och Erik Dannholm till stjärnorna.

– Finlandssvenskarna är inte alltid medvetna om sitt innovativa förflutna i fråga om införseln av populärmusik till Finland. Det glömdes bort i slutet av 80-talet, då merparten av musiken började produceras på engelska, säger Klinkmann.

Han pekar också på fragmenteringen i det finlandssvenska som en bidragande orsak till språkbytet.

– Ska man sjunga på standardfinlandssvenska, sverigesvenska eller dialekt? Under punkeran och den senare new wave-eran förekom alla varianter – Vasapunkarna sjöng på vasasvenska, Borgåpunkarna på borgåsvenska. En stor del av 80-talet präglades av försök att göra rock på finlandssvenska, så kallad ”hurrarock”.

– I dagens läge inbegriper svenskspråkigheten också engelska. Vissa finlandssvenska grupper kan markera sin svenskspråkighet genom att sjunga på engelska. Det gäller såväl pop, rock som country.

Musikresan avslutas i forskarens arbetsrum, där ett tjugotal pärmar under året fyllts med pressklipp, som komplement till forskningslitteraturen.

– Det visuella – hur det svenska syns i fotokonsten, filmen och arkitekturen – är också viktiga att undersöka, de nya teknologierna i samhället likaså.

Från Radio Nord till YouTube ... ■

Sven-Erik Klinkmann håller föredrag i Jakobstad 11.3 och i Uleåborg 26.4, se sidan 100 för mera information.

FINLANDSSVENSKT FEM I TOPP

Vi bad Sven-Erik Klinkmann göra sin personliga lista över de fem starkaste finlandssvenska skivorna genom tiderna. Så varsågod, här följer alldeles gratis den officiella inofficiella sanningen:

1 Bohemian Drunkness – Helt i gäsin (1995). Suveränt påhittigt och underminerande kul av Jahnas Lindvall & Co, som var både före och efter sin tid (den retrobetonade farfisa-orgeln är läcker). Fsv lo-fi med tryck och intelligens. Denna skiva blir bättre för varje år. Kan laddas ner från den vasabaserade gruppens hemsida.

2 Våra spelmansklubb: Hitton litton. "Levandes live" (1975). Minns ännu chockvägen jag kände när jag hörde denna vinyl första gången. Den 34 mannar (om jag räknat rätt) starka ensemblen spelar med ett oerhört tryck, en frenesi som inte står rocken efter.

3 Maria Kalaniemi Trio: Tokyo Concert. Live at TLG (2001). Finlandssvensk dragspelsmelankoli i internationell toppklass. Maria Kalaniemi uppfinner både det finska och finlandssvenska i en suverän gestaltning. Ett par-tre finlandssvenska polskor och brudmarscher samsas med finsk folk- och populärmusik, argentinsk tango och egna låtar. Tjusigt.

4 DDT Jazzband: High Society (1977). Elegant och svängigt till tusen, eller för att citera Hesaris jazzrecensent Jukka Hauru (min övers.): "Också namnen minns man: Wahlstein, Nyman, Sandell, Schwindt ... Alla svenska. När man undersöker det förflutna så är hela Finlands dixie- och tradjazzhistoria till stor del skapad och bibehållen av finlandssvenskar. Alltså ett djävligt fint och smart gäng. Merkonomer, direktörer, köpmän, reklammän. Vad beror det på?"

5 Ben Antell Band: Waters (1982). Mångkonstnären Ben Antell i skarven mellan Stockholm och Österbotten skapar en av tidernas finaste finlandssvenska vinyl. Klassisk rock och progg blandas i en mix som fortfarande känns relevant.

ROCKENS VÄG över vattnet

En välbehållen vinylskiva snurrar igång på skivtallriken och ur högtalarna ljuder "Waters", en finlandssvensk rockklassiker från 1982 med Ben Antell Band. På 50- och 60-talet nådde populärmusiken Finland via Sverige och den blomnade snabbt upp speciellt i de svenska kusttrakterna. Men popsagan slutade inte vid musikimporten.

Text: HEIDI ORAVA Foto: MIKA PUTRO

Att komma utifrån GER PERSPEKTIV

Forskaren funderar på hur du röstar

Hur lyckas minoriteter i Europa få sin röst hörd? Varför röstar folk som de gör? Statsvetaren Åsa Bengtsson är kvinnan journalisterna ringer till när dagspolitiken behöver förklaras. Men en sak förstår inte ens hon: Varför verkar SFP agera tvärt emot sina väljares preferenser?

Text: MAGNUS LONDEN

Det är lätt kaos i det anrika huset Lindman på Biskopsgatan 15 i Åbo. Flyttlådor och håll i väggarna och känslan av att hela huset lever på lånad tid.

Jo, här kan när som helst komma någon och borra, ursäktar Åsa Bengtsson sig, medan vi tar oss fram mellan obestämda objekt i korridorerna.

Statskunskapen inom ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi flyttar alltså ut, men det dämpar inte docent Åsa Bengtsson. När startskottet går för diskussionen rinner fakta och åsikter ut i ett jämnt flöde – oberoende av de yttre omständigheterna.

Och det är just därför hon är en av de statsvetare som journalisterna ringar upp när de behöver en röst för att förklara och kommentera dagspolitiken. Åsa Bengtsson? Ja, det är alltså hon av de där – ursäktade begreppet – kändisstatsvetarna i tv och radio som talar rikssvenska.

Hon växte upp i Halmstad vid Sveriges västkust, tog magisterexamen i Göteborg, och sen tog kärleken – vad annars? – henne till Finland där hon blev antagen som doktorand vid ÅA. Den kärleken är slut men i Finland blev hon. Numera är hon gift och bosatt i Ekenäs.

– Det är bra att komma utifrån, jag har ett annat perspektiv och har inte för mycket känslor i det jag forskar i. Jag tror jag ser med andra ögon på finländsk politik, säger Bengtsson själv.

Det finns förstås nackdelar också. Finländsk nutidshistoria är inte hennes starkaste ämne och alla Paasikivis och Virolainens dagböcker har kanske inte blivit lästa. Och så är det ju språket:

– Jag har nog inte lagt ner tillräckligt mycket energi på finskan, men det är helt mitt eget fel. Jag klarar mig i alla fall i affären på min knaggliga finska, säger hon.

Men politik. Det är därför vi är här i dag. Åsa jobbar på en bok som är del av projektet ”Svensk politik i Finland: beteende, opinion och framtid”, som leds av Kimmo Grönlund.

”Minoriteter i västeuropeisk politik” är arbetsnamnet på boken som hon fått finansiering för från SLS. Minoriteter är ett tema som fascinerar alla som rest i Europa. För vid en första titt på skolatlaser kunde man som barn kanske invaggas i tron att varje europeisk statsbildning bygger på ett språk och en kultur – men så är det naturligtvis inte.

Det talas andra språk än finska i Finland. Det talas annat än svenska i Sverige, och när vi hoppar ner till kontinenten möter vi Spanien som kanske är det kändaste exemplet på motsatsen till ”ett land, ett språk, en kultur”. Baskien (*Euskadi* på baskiska), Galicien (*Galicia* på galiciska) och Katalonien (*Catalunya* på katalanska) är mer eller mindre starka autonoma regioner med egen identitet, egna parlament och egna språk (som visserligen inte alla behärskas av alla). Dragkampen mellan centralmakten i Madrid och regionerna har tidvis varit hård, också blodig.

Likheterna med politiken i Finland är därför inte så uppenbara. Baskien, Galicien och Katalonien kan snarare ses som nationer som ingår i kungadömet Spanien. Också röstningsbeteendet följer en annan logik än i Finland.

– Det typiska för de här regionerna är att det finns flera partier, till exempel skilda vänster- och högerpartier, man kan till och med tala om ett eget katalanskt partisystem.

I Finland är det annorlunda. Trots finlandssvenska avdelningar inom partier som socialdemokraterna, de gröna och centern har SFP ändå på ett nästan häpnadsväckande sätt lyckats mobilisera väljarna med språket som utgångspunkt. 65 procent av de finlandssvenska väljarna röstar på SFP och Bengtsson ser inga paralleller till detta i Spanien.

”Det är bra att komma utifrån, jag har ett annat perspektiv och har inte för mycket känslor i det jag forskar i. Jag tror jag ser med andra ögon på finländsk politik.”

I Galicien bor till exempel drygt sex procent av Spaniens invånare, i stort sett lika många i proportion som finlandssvenskarna, men det dominerande galiciska nationalistiska blocket får endast en procent av alla röster i Spanien, vilket räcker till endast två mandat i det allspanska parlamentet.

Det här lägger grunden för intressanta frågeställningar för Bengtssons projekt. Var i Europa har minoriteter lyckats komma in i det nationella parlamentet? Varför eller varför inte? Upplever minoriteterna att de får sin röst hörd?

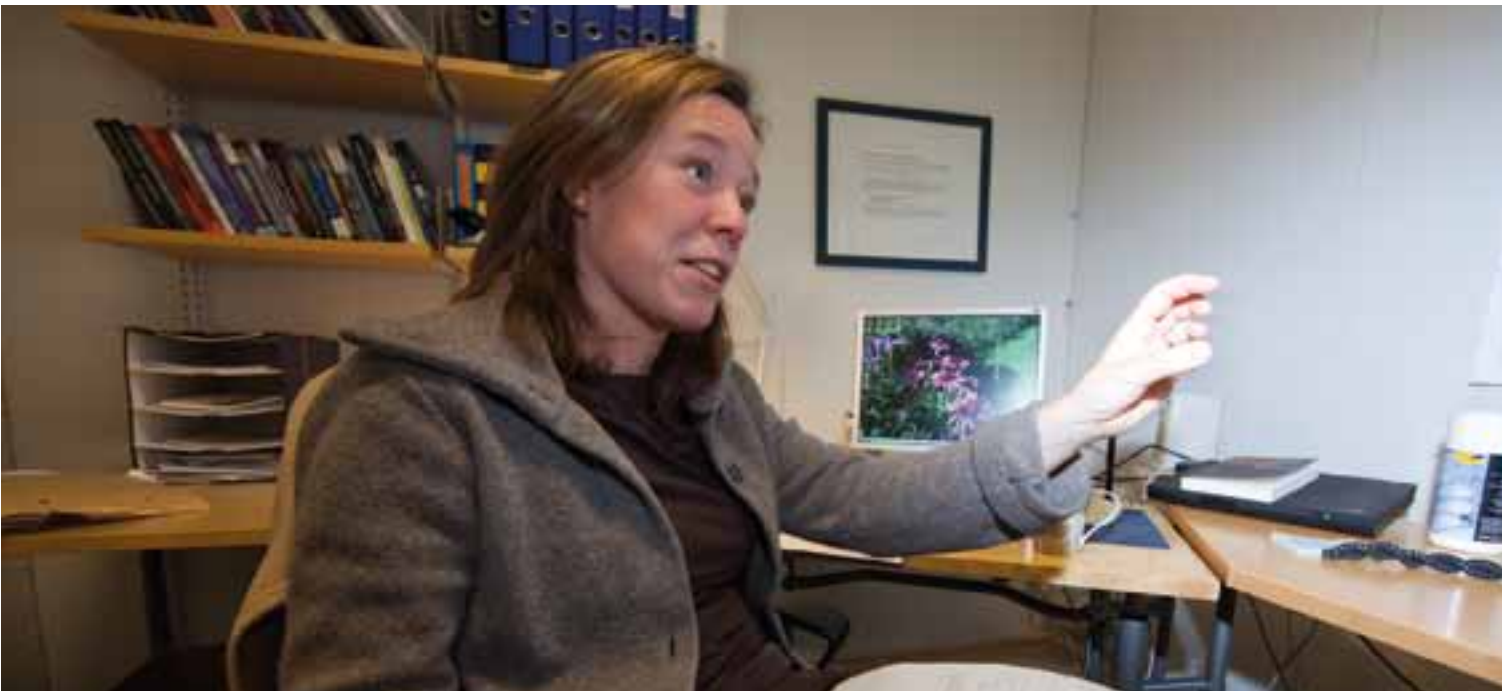
Det finns många exempel på europeiska minoriteter som kommer in i det lokala parlamentet eller i kommunala organ, men att nå över den nationella tröskeln kräver stark mobilisering bakom ett enda parti. På gott och ont.

Till exempel kunde sverigefinnarna alldeles väl, om man ser till antalet, utgöra en politisk faktor, precis som SFP i Finland. Men där är frågeställningen om ett finskt parti inte ens aktuell. I stället verkar sverigefinnar över hela partiskalan, och påverkar den vägen.

Själv nämner Bengtsson norditalienska landskapet Sydtyrolen, som har visst självstyre, som den region som när det gäller den politiska representationen påminner mest om Svenskfinland. Sju av tio av Sydtyrolens knappt halv miljon invånare har tyska som modersmål. Dessutom finns en liten minoritet i minoriteten som talar ladinska (ca 30 000).

Det dominerande partiet i det regionala parlamentet är *Südtiroler Volkspartei* (SVP), ”Sydtyrolens folkparti”, vars toppresultat är 68 procent av rösterna i regionen för sextio år sedan. Numera har stödet sjunkit till omkring femtio procent.

Partiet försöker, precis som SFP, locka väljare genom att ha språket (både tyska och ladinska) och minoritetsskyddet som ledstjärna men utöver det ha ”hög till tak och brett mellan väggarna”. SVP sit-

ter i det italienska parlamentet, men är med sina två platser ändå ett pyttelitet parti på den nationella arenan. Partiet har dock precis som SFP en plats i EU-parlamentet, men främst tack vare en ny vallag som råkade gynna partiet vid valet 2009.

Bengtssons minoritetsprojekt ska så småningom leda till en bok men dit är det fortfarande en lång väg att gå. Det finns så mycket att göra. Bland annat pågår också en stor satsning på att bygga upp en systematisk valforskning även på finlandssvenskt håll.

Taloustutkimus har nämligen låtit utföra en enkät där man faktiskt träffat de som intervjuas, inte bara snabba jo-nej svar per telefon. Resultatet är 1 400 besöksintervjuer, varav 300 gjordes med finlandssvenska väljare. Dessutom lät projektet själv utföra en helt finlandssvensk enkätundersökning, också den med slumpmässigt utvalda väljare. Snart damp det ner 2 500 svar i postlådan ...

– Det här materialet gör det möjligt att studera allt som är politiskt intressant, som Bengtsson själv uttrycker det, utan att alls försöka dölja sin iver.

– Det är oerhört intressant att komma underfund med hur folk upplever demokratin, att förstå varför de röstar som de gör. Makt, inflytande och demokrati bygger på varje medborgares acceptans av det rådande systemet, så det är viktigt att ser hur väl det fungerar.

Inför det första allmänna lantdagsvalet 1907 var konstellationen plötsligt en helt annan: Alla fick ju rösta! Dags alltså att introducera den politiska reklamen för att mobilisera väljarna. En mobilisering som forskaren Åsa Bengtsson säger att SFP fortfarande lyckas förvånansvärt bra med, trots att partiet inte enligt henne verkar lyssna på vad deras väljare egentligen tycker att är viktigt.

Men det finns ett litet problem: de unga finlandssvenska männen i städerna. De behagar inte svara.

Besöksintervjuer med vanliga medborgare låter hur som helst som hyperviktigt material för partierna när de ska göra sina framtidsanalyser och bygga upp strategier. Materialet ger en inblick i vad medborgarna *på riktigt* tycker är viktigt. Bengtsson säger att hon inte har något emot att träffa partistrategerna från olika partier och berätta om resultaten.

– Jag tycker att bland annat SFP agerar tvärtemot vad våra resultat visar. Ett exempel: Bland finlandssvenskar som röstar på SFP anser många att det *egentligen* är ett annat parti som ligger dem närmast, alltså ideologiskt. Det bevisar att det är språket som är den viktigaste faktorn för SFP:s väljare.

Därför förvånar det Bengtsson att man inom SFP, som hon ser det, försöker tona ner språket och lyfta fram ideologiska frågor, ”de lyfter upp det som skiljer deras väljare från varandra”.

Men socialdemokraterna då? Hur är det möjligt att de inte lyckats bli ett oppositionsparti med vind i seglen?

– Partiet har en identitetskris. Många av de stora mål de har haft; välfärdsstaten, barnbidrag, arbetslöshetsersättningar m.m. har redan uppnåtts. Vi har nått en punkt då en utveckling av välfärdsstaten inte längre är möjlig. Partiet måste därför hitta ett nytt sätt att föra ut de värderingar man står för.

Bengtsson ser sig själv som en typisk ”snuttforskare”, det gäller att söka finansiering än här, än där. Under 2010 ska hon jobba i ett projekt finansierat av Finlands Akademi, ”Citizen Power in Representative Democracy”. Men projektfriheten har sina fördelar.

– Finansieringen vi fick av SLS ledde till att jag kunde organisera min vardag som jag själv ville, och jag har inte tvingats syssla till exempel med administration eller undervisning. Resultatet har blivit ”mängder med artiklar” och alltså snart förhoppningsvis ”en tjock bok”.

Och vem vet, kanske samtalen från partistrategerna snart börjar komma? ■

Åsa Bengtsson var anställd av SLS under perioden augusti 2007–december 2009.

Åsa Bengtsson håller 24.5 föredrag på SLS (Riddaregatan 5, Helsingfors) under rubriken Minoriteter och politik i Västeuropa.

Mellanmänniskt förtroende

En förutsättning för demokrati

Förtroende är ett centralt forskningsobjekt inom samhällsvetenskaper. Inom statskunskap studeras både mellanmänniskt och institutionellt förtroende. Vår egen forskning visar att i Finland är finlandssvenskarnas förtroende såväl för sina medmänniskor som för institutionerna större än den finskspråkiga befolkningens.

Det mellanmänniska eller sociala förtroendet kan delas i generell och partikulärt förtroende. Det generella förtroendet kallas även ”blint” förtroende och betyder att man i största allmänhet litar på sina medmänniskor. Det partikulära förtroendet innebär att man endast litar på en del människor, t.ex. på dem som hör till samma släkt, gäng, språkgrupp, politiskt parti, nation eller religion. I demokratiskt hänseende innebär institutionellt förtroende att medborgarna har tillit till de institutioner som har offentlig makt. Dessa institutioner kan antingen vara beslutsfattande (parlament, regering, president) eller verkställande (polis, domstolar, förvaltning).

Statsvetenskaplig forskning visar att särskilt det generella sociala förtroendet är positivt kopplat till institutionellt förtroende. Utan förtroende för varandra är det svårt att agera för gemensamma mål eller komma överens om gemensamma spelregler. Förtroende stärks av att man gör saker tillsammans. Gemensamma aktiviteter och förtroende skapar allmänt accepterade normer för växelverkan.

Allt offentligt beslutsfattande bygger på förtroende. Särskilt viktigt är förtroen-

foto: Robert Seger

det i en representativ demokrati. Folket ska godkänna det offentliga maktbruket. Medlemmarna i ett politiskt system måste dels vara överens om institutionella spelregler, dels kunna lita på att alla respekterar dem. Då talar statsvetare om ett legitimt styre. Ett politiskt system vars maktutövning inte godkänns av dess medlemmar lider av förtroendebrist. Det finns två typer av institutionell förtroendebrist. Vanligt är att alla medborgare inte godkänner innehållet i enskilda politiska beslut. Val är en ventil genom vilken de makthavande kan ställas till svars. Om en majoritet av folket inte gillar den förda politiken kan den ge förtroendet åt oppositionen. Maktalternering är en viktig princip inom representativ demokrati.

Missnöje med enskilda beslut är inget större demokratiproblem. Det är däremot klart att maktutövare som kontinuerligt struntar i folkopinionen inte blir långvariga i en demokrati. Därför skall alla demokratiska beslut prövas offentligt. Förtroen-

devalda argumenterar, medier granskar, folket deltar i debatten. Allmänna val, öppenhet och dialog är demokratis grundförutsättningar. En legitimitetskris uppstår om de makthavande inte respekterar spelreglerna.

De nordiska länderna har en hög nivå av både mellanmänniskt och institutionellt förtroende. Norden, följt av Nederländerna och Schweiz, utgör därmed något av en demokratisk ”oas”. Det finns både social och institutionell tillit, dessutom en låg grad av korruption. Dessa hör samman. Den svenske statsvetaren Bo Rothstein menar att en okorrumpad offentlig förvaltning är nyckeln till socialt förtroende. När medborgarna kan lita på myndigheterna, litar de även på varandra, gör saker tillsammans och lär sig att respektera ömsesidighetens normer. På det sättet blomstrar demokratin.

Varför har då finlandssvenskarna en högre grad av både socialt och institutionellt förtroende än den finska befolkningen? Det är ingen självklarhet att en språklig minoritet har större tillit till andra människor eller offentliga institutioner än en språkmajoritet. Detta är en indirekt bekräftelse på att den svenska minoriteten har känt sig ohotad i vårt land. Den senaste tidens förvaltningsreformer hotar svenskans ställning i vårt land. Det är av största vikt för samhällsfreden i allmänhet och för finlandssvenskarnas välbefinnande i synnerhet att se till att de svenska särlösningarna bibehålls. Svenska institutioner behövs t.ex. inom polisen, domstolsväsendet, sjukvården och utbildningen. Kanske är det dessutom dags för en helt egen svensk valkrets där vi röstar enligt modersmål oberoende av boningsort. Enligt mitt tycke borde de svenska lösningarna snarare byggas på språk än geografi.

KIMMO GRÖNLUND

Kimmo Grönlund är forskningschef för institutet för samhällsforskning samt docent i statskunskap vid Åbo Akademi. Han är projektledare för SLS:s forskningsprojekt ”Svensk politik i Finland”.

NYA FORSKNINGSPROJEKT

Fokus på det svenska i Finland efter 1945

Det svenska i Finland i dag och i morgon är det övergripande temat för sällskapets tre nya forskningsprojekt, som startar under 2010. Projekten behandlar företeelser efter 1945 och granskar det svenska i Finland, dess utveckling och framtidsutsikter inom språket, kulturen och samhället. Sammanlagt elva forskare kommer under de närmaste åren att arbeta inom de tre projekten, som valdes ut bland ett fyrtiotal projektansökningar efter en grundlig utvärdering.

Det största projektet *Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland* leds av docenten i folkloristik Sven-Erik Klinkmann och sysselsätter sju forskare för kortare och längre delprojekt under tiden 1 augusti 2010–31 mars 2013. Projektet kommer att studera det svenska i Finland som ett slags pussel där flera disparata enheter eller sektioner kan bilda en meningsfull helhet och är relaterade till varandra genom maktförhållanden av olika slag. "Bakom beteckningen det svenska i Finland gömmer sig en heterogen, splittrad och mångbottnad verklighet som påverkas av olika sociala och kulturella faktorer. Projektets syfte är att visa på nya möjligheter att kulturanalytiskt närma sig frågor om etnicitet, minoritet, gemenskapskänsla, gemenskapsbild och självbild, och därmed skapa ny kunskap om hur det svenska i Finland ständigt etableras, upplevs och omdefinieras", skriver deltagarna i sin projektbeskrivning.

Projektet som har rubriken *Tvåspråkigheten och det mångkulturella Finland: Utbyte och utmaningar i ett framtidsperspektiv* är språksociologiskt och leds av professorn i svenska Nina Pilke. I det kommer tre forskare att arbeta under tiden 1 augusti 2010–31 juli 2014. Projektet studerar vilka former av verksamhetskultur och vilka verksamhetsbetingelser som bäst stödjer tvåspråkighet i det finländska samhället. I fokus står tre olika språkmiljöer där

villkoren för två- och flerspråkigheten varierar: statliga myndigheter, kommuner och föreningar. Projektet ger ökad kunskap om hur tvåspråkigheten fungerar i praktiken i olika mångkulturella kontexter, ökad förståelse för vilka slag av utmaningar tvåspråkigheten har inom olika sfärer i samhället och insikt i hur dagens verksamhetskulturer och -miljöer bäst kan stödja tvåspråkigheten så att den bevaras och utvecklas.

Svenska invandrare i Finland – etniska relationer i mötet mellan svenskt och finskt är rubriken för sociologen, docent Östen Wahlbecks enmansprojekt under tiden 1 augusti 2010–31 juli 2012. Han ska undersöka svenskspråkiga invandrare i Finland och deras förhållande till och identifikation med finlandssvenskhet. De svenska invandrararnas syn på Svenskfinland och finlandssvenskarna lyfts också fram. Projektet kommer dels att ge en mera detaljerad bild av invandringen av svenskspråkiga från Sverige till Finland – vem är det som flyttar till Finland och vilka följder har denna invandring för Finland –, dels att ge ny information om *finlandssvenskarna* i Finland genom en studie av invandrades erfarenheter av mötet mellan svenskt och finskt i Finland. Intressant är också frågan i vilken grad de svenska invandrarerna assimileras till eller integreras med den finlandssvenska befolkningsgruppen.

På SLS webbplats kan man läsa om de forskningsprojekt som pågår inom sällskapet sedan tidigare. Här presenteras bl.a. arbetet med en biografi över Alexander Armfelt som var ministerstatssekreterare i S:t Petersburg 1841–1876, det musiketnologiska projektet "Finlandssvenskhet framställd genom musik" och det ordboksarbete som ska resultera i *Förvaltningshistorisk ordbok*.

CHRISTER KUVAJA
Forskningschef

JUBILEUMSNYTT PÅ SLS.FI

Svenska litteratursällskapets 125-årsjubileum återspeglas på webbplatsen sls.fi året igenom. Webbnytt från årets början är de förbättrade möjligheterna till bokmärkning och länkning på webbforum och länksajter som Facebook, Delicious och StumbleUpon samt möjligheten att RSS-prenumerera på SLS-nyheter. Håll också upp ögonen efter SLS-bloggen, som lanseras på vårvintern!

Digitala material står i fokus under hela jubileumsåret. Ett urval intressanta artiklar ur SLS:s äldre utgivning publiceras i nedladdningsbar form på sls.fi med början i februari – läs t.ex. "Det svenska scenspråket i Finland" av Hugo Bergroth, Sara Wacklins biografiska anteckningar, "Två bidrag till historien om Sveaborgs grundade" av M. G. Schybergson, "Skärgårdsbebyggelse och skär-

gårdskultur i Nyland" av Bo Lönnqvist eller "Gäddan i katsan. Elgskyttarne och mannens domesticering" av Monica Fagerholm.

Ett digitaliseringsprojekt i större skala är den sedan länge utsålda bokutgåvan Finlands svenska folkdiktning. Utgåvan, som innehåller en stor del av sällskapets äldre folkloristiska arkivsamlingar, publiceras på sls.fi stegvis från och med våren 2010. Först ut är de äldre dansmelodierna, som användaren kan söka bland, lyssna på och läsa noter till.

Läs mer på sls.fi!

HEIDI ORAVA
Kommunikationschef

PRIS OCH STIPENDIER

Premieringar och hederspris

Utdelningen av litterära pris på Runebergsdagen den 5 februari är den synligaste delen av litteratursällskapets premieringar, sådana som ges utan ansökan. Pristagare är författare till såväl skönlitterära som vetenskapliga arbeten. Prissummorna varierar mellan 5 000 € och 35 000 € (2010).

Sällskapets stora pris är Karl Emil Tollanders pris som åtföljs av en medalj. Priset ges som erkänsla för en lång författarbana, för ett skönlitterärt livsverk eller för framgångsrika vetenskapliga författarinsatser. Tollanderska pristagare under 2000-talet har varit professor George C. Schoolfield, fil.dr Erik Kruskopf, författaren Jörn Donner, författaren, professor Merete Mazzarella, statsarkeologen, fil.dr Carl Jacob Gardberg, författaren Irmelin Sandman Lilius, författaren Inga-Britt Wik, författaren Johan Bargum, pol.dr Klaus Törnudd och författaren Leif Salmén.

När denna tidning går i tryck i januari 2010 har besluten om årets pristagare ännu inte fattats, men namnen och prismotiveringarna står att läsa på sällskapets webbplats www.sls.fi, där de publicerats omedelbart efter prisutdelningen vid årshögtiden den 5 februari.

Stipendier på ansökan

Svenska litteratursällskapet utlyser årligen stipendier och forskningsmedel ur särskilda donationsfonder att sökas av personer, arbetsgrupper och organisationer, främst för vetenskaplig forskning. Sällskapet är inte en allmän understödsfond. Sällskapet ska främja forskning och annan vetenskaplig verksamhet och anvisar huvuddelen av sin avkastning för egen verksamhet, arkiv och bibliotek, forskning, förlag, projekt, olika aktiviteter i sällskapets hus vid Riddaregatan 5 i Helsingfors osv.

Stipendier och forskningsmedel utlyses två gånger per år, i mars och oktober. Fondernas syften anges i utlysningen och följer donatorernas önskemål. – Ur de vetenskapliga nämndernas stipendiemedel fördelas årligen ett antal forskarstipendier. Sällskapet fördelar årligen cirka 1,5 miljoner € i pris och stipendier. Detaljerade uppgifter om pris- och stipendiefonderna samt om utdelningen av pris och stipendier ges på webbplatsen.

Sällskapets donationsfonder

Pris och stipendier ges ur sällskapets donations- och testamentsfonder. Enligt donators önskemål har fonderna ofta ett givet syfte, t.ex. att belöna författare. Huvuddelen av sällskapets donationsfonder ska stöda sällskapets allmänna verksamhet.

Donationsfonderna är i vidare mening basen för sällskapets ekonomi. Huvuddelen av sällskapets verksamhet upprätthålls med stöd av avkastningen ur de donationsmedel sällskapet tagit emot och förvaltar. Donatorerna har genom åren visat sällskapet ett stort förtroende genom dessa donationer. De stipulationer och regler som donatorerna fastställt är ett av de viktigaste rättesnören sällskapet följer i sin verksamhet.

Sällskapets donatorer presenteras närmare i boken *Donatorernas bok. Människorna bakom fonderna i Svenska litteratursällskapet i Finland*, skriven av Bo Finne (se sidan 60).

MAGNUS PETERSSON

”SLS:s placeringsstrategi är långsiktig, inte långtråkig!”

Svenska litteratursällskapet i Finland förvaltar en förmögenhet värd nästan 1 200 miljoner euro. Målsättningen för förvaltningen är att skapa en stabil och förutsägbar direktavkastning som ska möjliggöra stöd till kultur och forskning. Årligen står i medeltal 45 miljoner euro till buds. Dessa miljoner anslås dels för sällskapet egen verksamhet, presenterad i denna tidskrift, dels genom utdelningen till Svenska kulturfonden, som sällskapet äger och förvaltar.

Text: MAGNUS PETERSSON

Placeringschef Kristian Gerkman framhåller att aktier länge har spelat huvudrollen i SLS:s förvaltning – i dag är närmare 80 procent av SLS:s placeringar bundna till aktiemarknaden. Aktieportföljen kompletteras av placeringar i företagslån och fastigheter. Gerkman, som sedan ett och ett halvt år är placeringschef på SLS, förklarar att sällskapets förvaltning också eftersträvar en ökning av totalvärdet på portföljen som motsvarar aktiemarknadens utveckling på lång sikt – en inte helt enkel ekvation under rådande lågkonjunktur.

De senaste två åren har varit mycket turbulenta på de globala finansmarknaderna. Vilka är framtidsutsikterna?

– För tillfället verkar tecknen bli allt fler på att världsekonomin håller på att återhämta sig från den dramatiska försvagningen, som fick sin början under sensommaren 2008. Aktiemarknaden brukar reagera på svängningar i realekonomin 6–9 månader i förväg och så har skett även denna gång. Nedgången på aktiemarknaderna började ju redan under hösten 2007 och återhämtningen inledes förra våren, i mars 2009. Alltsedan dess har aktiekurserna stigit kraftigt. Osäkerheten gällande världsekonomin framtida utveckling är fortfarande hög

” Utvecklingen för sällskapets placeringar granskas uttryckligen på lång sikt, förmögenheten som står under förvaltning har ju tillkommit för att existera i all framtid!”

men det känns som om bottennoteringarna ligger bakom oss. De statliga stimulansåtgärder som vidtagits världen över har burit frukt. Återhämtningen kommer dock att vara långsam och aktiviteten i världsekonomin kommer inte de närmaste åren att uppnå samma nivåer som under åren före krisen.

Hur har finanskrisen påverkat SLS och SLS:s placeringspolitik? Har placeringsstrategin blivit försiktigare?

– SLS:s placeringspolitik baserar sig på att aktieplaceringar ger den bästa totalavkastningen på lång sikt. Detta är ett faktum då man granskar den

historiska utvecklingen för olika tillgångsslag. Utvecklingen för sällskapets placeringar granskas uttryckligen på lång sikt, förmögenheten som står under förvaltning har ju kommit till för att existera i all framtid! Direktavkastningen, i vårt fall dividender på aktieplaceringar, kuponger på ränteplaceringar och hyresnetto är de intäkter som står som grund för beräkningen av sällskapets verksamhetsbudget och de utdelningsmedel som ställs till förfogande för kulturfonden.

Denna långa placeringshorisont gjorde det möjligt för oss att under den värsta paniken på aktiemarknaderna, till förmånliga kurser, öka på våra innehav i flera av de företag vi ansåg klara sig väl över krisen. Fortum, Sampo, Elisa, TeliaSonera, Kone, H&M och Securitas är några goda exempel. Detta i motsats till flera andra aktörer på finansmarknaden, som av en eller annan orsak var tvungna att minska på aktierisken i sina placeringsportföljer då aktiekurserna rasade.

Vilka andra faktorer ligger bakom placeringsfilosofin?

– Vi placerar i huvudsak i börsnoterade finländska, internationellt verk samma bolag där vi kan uppnå ett mervärde av kunskap och god kommunikation med ledning och övriga

ägare. Vi vill känna och förstå de bolag och instrument vi placerar i. För att uppnå tillräcklig riskspridning kompletteras innehaven i finländska bolag med placeringar i svenska bolag med verksamhet i sådana branscher vi inte har representerade här i Finland samt bl.a. i placeringsfonder. Diversifiering på utländska marknader behöver inte betyda att man måste äga utländska aktier – majoriteten av de finländska bolagen genererar största delen av sina vinster utomlands. Stabila och etablerade företag med stark marknadsposition, god lönsamhet och stark balans är sådana som givetvis prefereras utöver en ägarvänlig dividendpolitik och -potential. Tack vare vår långa placeringshorisont kan vi fokusera på placeringar i långsiktigt lönsam företagsverksamhet i motsats till många andra placerare som ”stirrar sig blind” på dagliga kursrörelser. Därför är det viktigt att hålla sig à jour med händelserna i världsekonomin samt upprätthålla en kontinuerlig dialog med bolagen, övriga ägare, analytiker etc. Vi må vara långsiktiga, men arbetet är allt annat än långtråkigt!

Hur har finanskrisen påverkat själva avkastningen?

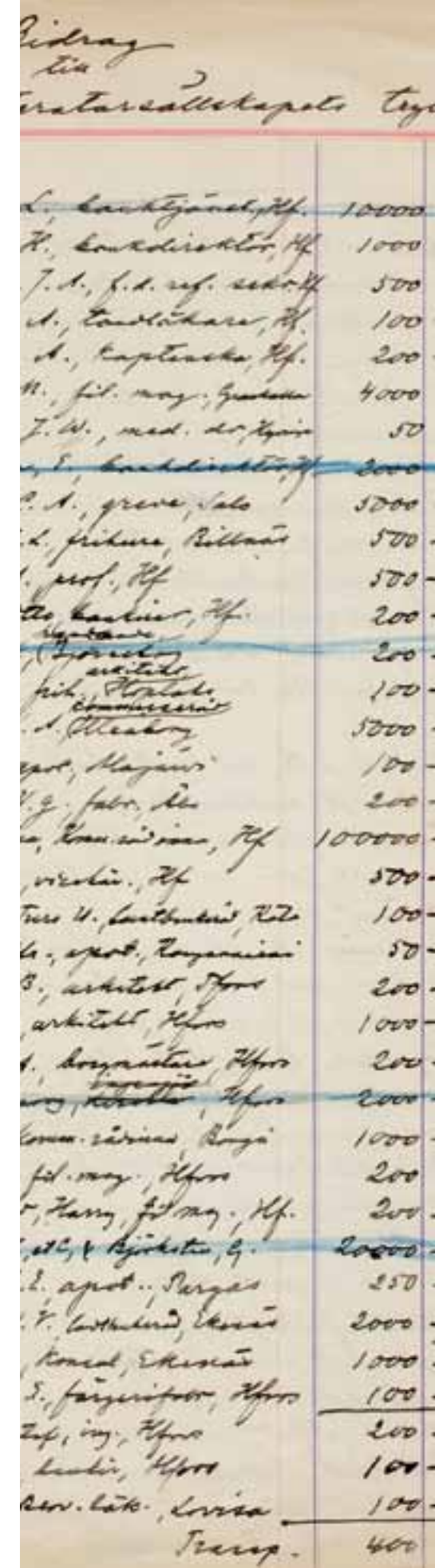
– Det är klart att marknadsvärdet på förmögenheten har minskat under

de senaste två åren i och med att aktiekurserna sjunkit. Att marknadsvärdet på portföljen fluktuerar är ändå av liten betydelse, för oss är det direktavkastningen som är det avgörande på kort sikt. För att stöda målsättningen om stabil och förutsägbar direktavkastning hanterar vi konjunktursvängningar, förändringar i ränteläge, bolagsspecifika risker m.fl. genom att upprätthålla reserver. Vi strävar efter att vid konjunkturcykelns topp upprätthålla en reserv som motsvarar det planerade behovet av medel för utdelning och verksamhet för 1,5–2 år. Hittills har utvecklingen, turbulensen till trots, hållits inom det rimligas gränser. Det är klart att det kommer några dåliga år efter många goda år. Företagens vinster har fallit markant sedan toppåret 2007 och det har dividenderna följaktligen också gjort. Men, som sagt, vi upplever att det värsta nu är bakom oss. De utbetalade dividenderna för bolag noterade på Helsingforsbörsen föll med ca 40 procent under 2009 och vi förväntar oss ett fall på cirka 10 procent 2010. Därefter ser vi igen potenti al för tillväxt.

Förvaltningen av SLS:s förmögenhet innebär ett stort ansvar. Vilka är de viktigaste kriterierna som krävs av en placeringschef för att lyckas?

Gerkman påpekar att ansvaret för förmögenhetens förvaltning enligt SLS:s stadgar bärs av sällskapets finansråd. Finansrådet består av styrelsens skattmästare och fyra andra medlemmar. I samarbete med verkställande direktör Dag Wallgren förverkligar placeringschefen den av finansrådet fastställda placeringspolitiken.

– För egen del kan jag säga att man kommer rätt långt med rätt utbildning, genuint intresse för finansmarknaderna samt en stor dos sunt bondförnuft!, avslutar Kristian Gerkman. ■

SKS ja SLS

Sisarkateudesta sisarrakkauteen

Helsingin Kruununhaassa Hallituskadun, Ritarikadun, Kirkkokadun ja Mariankadun ympäröimässä Servaalin korttelissa sijaitsee yksi suomalaisen kulttuurin voimakkestymistä: sen etelälaidalla on vuonna 1890 valmistunut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran talo ja luoteiskulmassa entinen Laurellin koulu, nykyinen Svenska litteratursällskapetin talo. Vaikka SKS:n ja SLS:n toimitaloja ei alun perin ole suunniteltu samaan kortteliin, kirjallisuusseurojen sijainti kuvaa yhtäläillä symbolisesti seurojen läheisyyttä kuin vahvistaa käytännöllisesti toiminnallista yhteistyötä seurojen välillä.

Historiallisesti seurat ovat aina olleet lähellä toisiaan, vaikka olisi menneisyyden väristelyä väittää suhteen aina olleen kovin lämmin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran alkutaipaleella 1830-luvulla ja sitä seuraavina vuosikymmeninä kielijännitteet eivät olleet kovin hallitsevia: ensiyritysten jälkeen SKS:n pöytäkirjojen kieli vaihtui luontevasti ja ilman melua ruotsiksi, vaikka suomen kielen, kansanrunouden ja suomenkielisen kirjallisuuden asiaa ajettiin. Vasta poliittisen fennomanian nousu 1860-luvulta lähtien muutti tilanteen. Svenska litteratursällskapetin perustaminen vuonna 1885 oli osaltaan reaktio fennomaaniliikkeen uuteen nousuun ja asemien vahvistumiseen. SLS:n toimittua suunnilleen kymmenen vuotta SKS:ssa huomattiin hiukan hätäntyneenä sisarjärjestön vahvistuneen niin, että sen jäsenmäärä oli moninkertaisesti suurempi.

SKS ja SLS joutuivat kuitenkin kieliriidan kuumimpina vuosina ehkä hiukan vastentahtoiseen yhteistyöhön päättäessään valtion kirjallisuuspalkinnoista. Näin jälkikäteen katsottuna ratkaisu sisälsi suuren poliittisen viisauden: kerta toisensa jälkeen

foto: Reijo Piispainen

» Historiallisesti seurat ovat aina olleet lähellä toisiaan, vaikka olisi menneisyyden väristelyä väittää suhteen aina olleen kovin lämmin.»

kielinationalistiset ryhmittymät suomen- ja ruotsinkielien puolesta joutuivat pienessä Suomessa toimimaan yhteistyössä. Kaikki tunsivat toisensa eikä ollut harvinaista, että kielipuoluerajojen yli oltiin keskenään sukulaisia. Ehkä SKS:n ja SLS:n varhainen jännitteinen yhteistyö oli osaltaan vaikuttamassa siihen, että Suomessa kieliryhmien välinen ristiriita ei saanut yhtä jyrkkiä muotoja kuin moniaalla muualla. Toki syitä oli muitakin – ehkä suurimpana kaksikielisen työväenliikkeen nousu, joka yhdisti yli kielirajojen yhtäläillä kahden leirin porvarillisia nationalisteja kuin työväenliikkeen erikielisiä osia.

Runsas sata vuotta sen jälkeen, kun SKS:n vastavalmistuneessa talossa oltiin huolestuneita SLS:n suuremmasta jäsenmäärästään, löysi Svenska litteratursällskapet toimitilakseen Ritari- ja Kirkkokadun kulmasta vanhan koulurakennuksen. Jos ratkaisu on onnistunut SLS:n itsensä kannalta, myös SKS:n ollut syytä iloita siitä. Kirjallisuusseurojen välille viime vuosikymmeninä muodostunut hyvä yhteistyö on olennaisesti vahvistunut 1990- ja 2000-luvulla. Yksi keskeisimpiä seuroja lähentäneitä toimialueita on ollut kummankin ylläpitämät kansanperinteen- ja kirjallisuusarkistot ja seurojen poikkeuksellinen asema kansallisesti tärkeän kulttuuriperinnön vaalijana. Mutta on muistettava, että yhteistyö koskettaa seurojen kaikkia toimialueita: kustantamista, kirjallisuustietoa, arkisto- ja kirjastotoimintaa, tutkimusta, tieteellisten editoiden laatimista, seminaareja, infrastruktuurin kehittämistä ja moninaista arkista tukea ja tietojen vaihtoa. SKS:n piirissä toimiva FILL vastaa yhtäläillä suomen- ja ruotsinkielisen kirjallisuuden viennistä ja kansainvälisen tunnettuuden edistämisestä, tuore Tieto-Finlandialla palkittu Henrika Tandefeltin teos *Porvoo 1809 – Juhlamenot ja tanssiaisia* on hyvä esimerkki läheisesti kustannusalan yhteistyöstä ja seurojen kirjastojen yhteistyöstä mm. kirjahistoriallisten tietokantojen ja seminaarien muodossa on ollut hedelmällistä.

Suomalaiselle Kirjallisuuden Seuralle ei nykyään ole syytä olla huolestunut sen sisarseuran Svenska litteratursällskapetin menestyksestä. SKS:lle SLS:n menestys on sen oma etu. Onnittelemme sisartamme!

TUOMAS M.S. LEHTONEN

Historian dosentti Tuomas M.S. Lehtonen on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pääsihteeri.

SKS och SLS

Från syskonavund till syskonkärlek

Kvarteret **Servalen**, omgivet av Regerings-, Riddare-, Kyrko- och Mariegatorna i Kronohagen i Helsingfors, inhyser ett av Finlands kulturella kraftcentra: i den södra delen finns Finska Litteratursällskapetets (SKS) hus från 1890 och i det nordvästra hörnet den tidigare Laurellska skolan, numera Svenska litteratursällskapetets hus. Det var inte från början planerat att SKS och SLS skulle finnas i samma kvarter, men läget beskriver på ett symboliskt plan hur nära de båda litteratursällskapen står varandra, samtidigt som den geografiska närheten i praktiken stärker samarbetet mellan sällskapen.

Historiskt sett har sällskapen alltid stått varandra nära, även om det skulle vara historieförfalskning att påstå att relationerna alltid har varit varma. Under Finska Litteratursällskapetets första år på 1830-talet och under de följande decennierna var de språkliga spänningarna inte speciellt dominerande: efter några inledande försök på finska övergick man inom SKS utan större uppståndelse till att föra protokoll på svenska, trots att sällskapet arbetade för det finska språket, den finska folkulturen och den finska litteraturen. Situationen förändrades först när den politiska fennomanin tog fart på 1860-talet. Svenska litteratursällskapet grundades 1885 som en reaktion på den fennomanska rörelsens nya uppgång och stärkta positioner. När SLS hade verkat i ungefär tio år kunde man inom SKS något upprört notera att systerföreningen blivit så stark att den hade ett flerfaldigt större antal medlemmar.

När språkstriden rasade som värst blev SKS och SLS ändå, kanske något motvilligt, tvungna att samarbeta, då de fick i uppdrag att besluta om statens litteraturpris.

» Historiskt sett har sällskapen alltid stått varandra nära, även om det skulle vara historieförfalskning att påstå att relationerna alltid har varit varma.»

Sett i efterhand innehöll denna lösning en stor politisk vishet: gång på gång måste de språknationalistiska grupperna i det lilla Finland samarbeta. Alla kände varandra och det var inte ovanligt med släktskapsband över språkpartigränsen. Kanske det tidiga om än laddade samarbetet mellan SKS och SLS bidrog till att konflikten mellan språkgrupperna i Finland inte tog sig så extrema uttryck som på många andra håll. Visserligen finns det även andra orsaker – den främsta är kanske uppkomsten av den tvåspråkiga arbetarrörelsen, som förenade såväl de borgerliga nationalisterna i bägge lägren som arbetarna inom de båda språkgrupperna.

Drygt hundra år efter att SKS i sitt nybyggda hus oroade sig över SLS:s stora medlemsantal hittade Svenska litteratursällskapet sig ett eget hus i en gammal skolbyggnad i hörnet av Riddaregatan

och Kyrkogatan. Om flyttningen har varit lyckad för SLS självt har också SKS haft anledning att glädja sig över den. Det goda samarbete som hade vuxit fram mellan de båda litteratursällskapen har avsevärt förstärkts under 1990- och 2000-talen. Ett centralt verksamhetsområde som fört de båda sällskapen närmare varandra är de folk Kulturs- och litteraturarkiv som bägge upprätthåller och som ger de båda sällskapen en unik roll i att slå vakt om kulturtraditionen. Men man ska inte glömma att samarbetet gäller samtliga verksamheter inom sällskapen: förlagsverksamhet, litteraturexport, arkiv och bibliotek, forskning, utgivning av textkritiska editioner, seminarier, utvecklandet av infrastruktur och en mångfald av vardagligt stöd och informationsutbyte. FILL som verkar inom SKS främjar den internationella kändedomen om den svenskspråkiga litteraturen i lika hög grad som den finskspråkiga, Henrika Tandefelts bok *Borgå 1809 – Ceremoni och fest*, som nyligen belönades med Fack-Finlandiapriset, är ett utmärkt exempel på samarbete inom förlagsbranschen, och samarbetet mellan sällskapets bibliotek har varit fruktbart i form av bl.a. bokhistoriska databaser och seminarier.

Finska Litteratursällskapet har i dag ingen anledning att oro sig över systerföreningen Svenska litteratursällskapetets framgångar. Det ligger i SKS:s eget intresse att SLS är framgångsrikt. Vi gratulerar vår syster!

TUOMAS M.S. LEHTONEN

Historikern, docent Tuomas M.S. Lehtonen är generalsekreterare för Finska Litteratursällskapet.

Översättning Nina Edgren-Henrichson

”Att belysa vägen och lifva modet”

Kring det beständiga och föränderliga i Litteratursällskapets verksamhet

Vid instiftandet av Svenska litteratursällskapet i Finland 1885 kan man i inbjudningsskriften iaktta en viss spänning mellan betoningen på *det förflutna* och på *det framtida* i Sällskapets tilltänkta verksamhet. Genom allt som stod att göra på den svenska kulturens och det svenska språkets många områden ”kunde förgångna tiders män, deras syftemål och strävanden, ställas i en rätt belysning, återkallas i eftervärldens hägkomst, jämte det bidrag lämnades äfven från vårt land till den svenska språkforskningen”.

Men samtidigt framhölls att visst skulle rättvisa ges åt *det förflutna* ”men äfven i afseende å framtiden skulle den sålunda ökade kännedomen af och känslan för förfädrens verk och gärning helt visst bidra till att belysa vägen och lifva modet.” Grundandet av Sällskapet kan ses som ett medborgarinitiativ där dels europeisk bildningssyn, dels modersmålsförankrad kultursyn utgjorde de bärande utgångspunkterna. Man var dock mån om att Sällskapet inte skulle kopplas samman med aktuella språk- och partipolitiska strävanden, även om samhällspolitiska överväganden låg bakom Sällskapets tillkomst.

Varje organisation står inför dilemmat att å ena sidan värna om det syfte och de värden som legat till grund för upprättandet av organisationen och å andra sidan vara lyhörd inför det yttre och inre förändringstryck som uppstår kring organisationen. Man kunde hävda att ju äldre en organisation är med bevarat huvudsyfte, desto intressantare blir denna relation.

Då Svenska litteratursällskapet med sina 125 år med bevarat huvudsyfte kan ses som ett intressant exempel på denna problematik, har jag såhär i jubileumstider velat anlägga några synpunkter på relationen *beständigt och föränderligt* i Sällskapets verksamhet. Även det genomgripande strategiarbete som 2009 igångsattes inom Sällskapet och vars första skede bringats till ett lyckligt slut, har lockat mig att göra några nedslag i Sällskapets utveckling. Våra förtjänstfulla minnes-

och historieskrifter från jubileerna 1910, 1935 och 1985 utgör här rika källor till fördjupat vetande.

Att ”samla, bearbeta och offentliggöra vittnesbörden om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland” och därtill ”främja inhemsk forskning rörande svenska språket och litteraturen” är som känt Sällskapets oförändrade syftesord. Därtill skall Sällskapet medelst pris och stipendier främja inhemsk litterär verksamhet. Däremot har förändringarna i de sammanhang där Sällskapet under dessa 125 år verkat och verkar, självfallet varit många och genomgripande.

Representationsreformen 1906 och nationens nystiftade grundlag, innebar att landets finskspråkiga majoritet med full demokratisk kraft kunde utöva ett avgörande inflytande på lagstiftning och administrativa utvecklingsstrategier. I lagarna kunde även den svenskspråkiga befolkningens rättigheter och intressen tillvaratas. Svenskan blev nationalspråk, vid sidan av finskan, och samhälls- och kulturlivet kunde på vitala områden organiseras upp på språkligt-kulturell grund.

Svenskans centrala ställning som förvaltnings- och bildningsspråk, allmänt önskad av den framväxande autonomins tillskyndare, gav ännu vid 1800-talets slut och en bit in på 1900-talet språket en viktig och framskjuten position. Men sedan den finskspråkiga ungdomen i allt högre grad genomgått läroverk och erövat universitetet, förlorade svenskan stegvis denna ställning. Men, den i grundlagen fastslagna lösningen för svenskan och den svenska befolkningen, förblev i kraft.

Utvecklingen inom Sällskapet fram till åren efter kriget var gynnsam men ingalunda problemfri. Men ett resultatrikt och konsoliderande arbete hade kunnat äga rum på Sällskapets olika områden där publikationsverksamheten, inbegripet grundläggande forskningsinsatser, och organiserandet av Sällskapets samlingar och arkiv framstår som speciellt anmärkningsvärda.

Mot slutet av 1950-talet blev det alltmer uppenbart att de samhälleliga förändringarna, inte minst beträffande finlandssvenskarnas situation och levnadsvillkor, måste vara av intresse för Sällskapets syfte och verksamhet. Mot slutet av decenniet bereddes samhällsvetenskapen plats i styrelsen och i början av 1960-talet togs initiativ till upprättandet av en enhet för samhällsforskning i anknytning till Sällskapet. I initiativet betonades att Sällskapets syftesformulering måste inbegripa kunskap om och forskning kring aktuella samhälls- och kulturförhållanden och inte endast gälla ”äldre tiders förhållanden”. Det underströks att ”studiet av det nutida samhället är en lika angelägen uppgift”. Vidare framhölls de två perspektivens ömsesidiga beroendeförhållande. Forskning kring det aktuella ”utgör en självklar komplettering till den historiska forskningen, på samma gång som den sistnämnda bildar en nödvändig grundval för kännedomen om det aktuella läget”. I linje med det gjorda initiativet grundades Nämnden för samhällsforskning 1963.

Under det turbulenta 1960-talet skulle även andra aspekter på *representativiteten* inom Sällskapets styrelse än den ämnesmässiga lyftas fram, medlemmarnas ålder och snäva geografiska begränsning till huvudstaden. I bägge avseendena skedde snart förändringar, yngre medlemmar och företrädare för den akademiska miljön i Åbo valdes in. Vid 1980-talets början skulle även företrädare från den framväxande tredje finlandssvenska högskoleorten, Vasa, beredas plats i styrelsen. Vid samma tidpunkt invaldes även de första kvinnorna i styrelsen, en fråga som redan på 1910- och 1930-talen varit aktuell men inte lett till önskat resultat.

För en förenings *legimitet* utgör medlemskårens storlek och engagemang en central markör. I början kunde Sällskapet räkna drygt 1 000 medlemmar, ett antal som kring 1920 vuxit till drygt 3 700, för att sedan stegvis sjunka till drygt 1 000 år 1960, en nivå som sedan förblivit rätt

”Man var dock mån om att Sällskapet inte skulle kopplas samman med aktuella språk- och partipolitiska strävanden, även om samhällspolitiska överväganden låg bakom Sällskapets tillkomst.

konstant. Icke överraskande har önskvärdheten av en utvidgad och aktiverad medlemskår lyfts fram i det aktuella strategiarbetet.

År 1998 kunde Sällskapet flytta in i eget hus i Kronohagen i Helsingfors. Förvärvet av denna gemensamma arbets- och mötesplats för Sällskapets strävanden måste ses som ett synnerligen betydelsefullt steg i Sällskapets utveckling. Bakom initiativet ligger en anmärkningsvärt stark förkovran av Sällskapets ekonomi. Grunden till detta ligger organisatoriskt i inrättandet av ett finansråd i revideringen av stadgarna 1935 och operativt i ett skickligt och professionellt handhavande av Sällskapets ekonomi. Det permanenta statsstödet för Sällskapets arkiv från 1970-talets mitt har även positivt påverkat Sällskapets utveckling och därtill inneburit ett fruktbart samarbete med och stöd från Riksarkivet.

En annan positiv konsekvens av den starka ekonomin har varit en ökad satsning på forskning på för Sällskapet betydelsefulla områden, dels inom Sällskapets vetenskapliga nämnder, dels genom utbyggd projektforskning, antingen i egen regi eller i samverkan med andra aktörer. Ett konkret utslag av denna satsning är den vetenskapliga publikationen *Räcker det med svenskan? Om finlandssvenskarnas anknytning till sina organisationer*, utgiven av Sällskapet 2006. I den nyttiga och sakrika rapporten anför en fasutveckling som brukar känneteckna organisationer, institutioner och föreningar av den typ som även Litteratursällskapet företräder. Efter en initial-, institutionaliserings- och stabiliseringsfas, skulle så enligt modellen en krisfas inträda. I några konklude-

rande kommentarer kring mitt tema *beständigt – föränderligt* skall jag försöka se vari en krisfas för Sällskapets verksamhet kunde bestå.

Jag tror man vågar säga att Sällskapet genom sin bokutgivning, sina arkiv, och sin forskningssatsning, allt vilande på en effektiv administration och en väl förvaltrad ekonomi, har levt upp till sitt syfte. Man kunde säga att Sällskapet i dag befinner sig i en fortsatt och fördjupad stabiliseringsfas. Däremot kan man hävda att den svenska verklighet i Finland som Sällskapet är satt att tjäna och förkovra till vissa delar nu fått krisartade kännetecken. I det pågående strategiarbetet, som nära och konkret berört och involverat Sällskapets anställda och förtroendevalda, har detta förändrade läge utgjort en medveten och sporrande utgångspunkt.

En förändrad och mer utsatt svensk verklighet kräver en ökad vakenhet och en förhöjd aktionsberedskap också av organisationer som till sin karaktär inte direkt har operativa, minoritets-strategiska uppgifter. Som ett vetenskapligt samfund skall Sällskapet dock stå vid sidan om det dagsaktuella politiska livet. Men däremot skall det med sina intellektuella och materiella resurser, utifrån sitt övergripande syfte, öppet och djärvt hävda värdet av och de nödvändiga villkoren för ett svenskt samhälls- och kulturliv i Finland.

I denna strävan skall en kreativ växelverkan mellan *beständigt och föränderligt* utgöra ett givet fundament för *”att belysa vägen och lifva modet”*.

HÅKAN ANDERSSON

Professor em. i pedagogik vid Åbo Akademi och ordförande för SLS sedan år 2000.

SLS:s JUBILEUM

HELSINGFORS KRISTINESTAD JAKOBSTAD PARGAS BORGÅ EKENÄS

125

Den 5 februari

Kl. 18, Finlands Nationalopera, Helsingfors. Jubileumsårets huvudfest och Svenska litteratursällskapets årshögtid och prisutdelning. Jubileumsbankett i Kabelfabriken.

KONFERENSER OCH SEMINARIER

17–21.8, HELSINGFORS. Bokhistorisk konferens, *Book Culture from Below*, arr. Helsingfors universitet, Svenska litteratursällskapet i Finland, Finska Litteratursällskapet m.fl.
www.helsinki.fi/sharp2010

12.10 kl. 9–17, SLS:s hus, Riddaregatan 5, HELSINGFORS. Patriotiska litteratursällskap under nationalismens tidevarv.

29–30.10, VASA. Alla kan berätta. Sagesmännen – kulturbärarna – kulturarvet: 125 år av etnologisk-folkloristisk insamling.

Vårens föreläsningsserie

i Svenska litteratursällskapets hus, Riddaregatan 5, HELSINGFORS

En-, två- eller flerspråkig? SLS-forskning i fokus

22.2 kl. 18 JULIA TIDIGS: Bland isvoschikar och honoratiories i Jac. Ahrenbergs Viborg. MICHEL EKMAN: "Må vi blicka tillbaka mot det förflutna!" Den unga finlandssvenska litteraturen möter en hotfull samtid

22.3 kl. 18 CHARLOTTA AF HÄLLSTRÖM-REIJONEN: Ett sekel av kamp mot finlandismer – har det gett resultat? MARKETTA SUNDMAN: Svensk grammatik för finska elever – varför och hur?

19.4 kl. 18 CHRISTER KUVAJA: Tvåspråkighetens dimensioner – svenskt och finskt i Nyland 1750–1850. JESSICA PARLAND-VON ESSEN: Affärer, allianser och anseende. Konsten att tillhöra eliten i Helsingfors på 1700-talet

24.5 kl. 18 KIMMO GRÖNLUND: Förtroende och demokrati – Svenskfinland i ett jämförande perspektiv. ÅSA BENGTSOON: Minoriteter och politik i Västeuropa

Programmet för höstens föreläsningsserie meddelas senare, se www.sls.fi och annonser i pressen.

Föreläsningar vid universitet i Finland och Sverige

Svenska litteratursällskapet

– en kultur- och vetenskapsfrämjande kunskapsorganisation

7.4 Åbo universitet, humanistiska fakulteten. Föredrag av Christer Kuvaja, Robert Schweitzer och Hanna Väättäinen

8.4 Åbo Akademi, humanistiska fakulteten. Föredrag av Christer Kuvaja, Kristina Malmio och Henrik Meinander

19.4 Tammerfors universitet. Föredrag av Carola Ekrem, Christer Kuvaja och Kristina Malmio

23.4 Vasa universitet. Föredrag av Christer Kuvaja, Marika Tandefelt och Jennica Thylin-Klaus

26.4 Uleåborgs universitet. Föredrag av Sven-Erik Klinkman och Christer Kuvaja

7.5 Jyväskylä universitet. Föredrag av Charlotta af Hällström-Reijonen, Christer Kuvaja, och Anna-Maria Åström

17.5 Uppsala universitet. Föredrag av Max Engman, Pia Forssell, Ann-Mari Häggman och Christer Kuvaja

18.5 Umeå universitet. Föredrag av Christer Kuvaja, Niklas Nyqvist och Marketta Sundman

Klockslag och föreläsningssal meddelas senare